RAPOR

İNSANLIĞIN KAYBI

SURİYE'DEKİ İÇ SAVAŞIN İNSAN HAKLARI BOYUTU

YAVUZ GÜÇTÜRK

SETA

İNSANLIĞIN KAYBI

SURİYE'DEKİ İÇ SAVAŞIN İNSAN HAKLARI BOYUTU

SETA

COPYRIGHT ©2014 SETA

SETA Yayınları 31
I. Baskı : 2014
ISBN : 978-605-4023-33-2

Kapak Tasarımı : M. Fuat Er
Tasarım ve Uygulama : Ümare Yazar
Kapak Fotoğrafı : AFP
Baskı : Pelin Ofset, Ankara
İletişim : SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Nenehatun Cad. No.66 GOP Çankaya 06700 Ankara
Tel: (0 312) 551 21 00 | Faks: (0 312) 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org

İNSANLIĞIN KAYBI

SURİYE'DEKİ İÇ SAVAŞIN İNSAN HAKLARI BOYUTU

Yavuz Güçtürk

SETA
SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

SUNUŞ 11

YÖNETİCİ ÖZETİ 13

GİRİŞ 19

BİRİNCİ BÖLÜM 21
SURİYE ARAP CUMHURİYETİ'NİN TARİHÇESİ

İKİNCİ BÖLÜM 23
SURİYE'NİN İNSAN HAKLARI KARNESİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 29
ARAP BAHARI SONRASI SURİYE'DE İNSAN HAKLARI

SONUÇ 93

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR | 9

SUNUŞ | 11

YÖNETİCİ ÖZETİ | 13

GİRİŞ | 19

SURİYE ARAP CUMHURİYETİ'NİN TARİHÇESİ | 21

SURİYE'NİN İNSAN HAKLARI KARNESİ | 23

ARAP BAHARI SONRASI SURİYE'DE İNSAN HAKLARI | 29

Protestodan İç Savaşa | 29

Şebbiha Milisleri | 56

Yargılamalar | 59

Muhalifler | 60

Medya Mensupları | 70

İnsan Hakları Savunucuları ve İnsani Yardım Çalışanları | 71

Suriye'de Kimyasal Silah Kullanımı | 72

İnsani Yardım ve Mülteciler | 78

Uluslararası Toplumun Tepkisi | 86

SONUÇ | 93

KISALTMALAR

BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	BM Mülteciler Yüksek Komiserliği
EMHRN	Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Ağı
FIDH	Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu
HRW	İnsan Hakları İzleme Örgütü
IŞİD	Irak-Şam İslam Devleti Örgütü
KNC	Kürdistan Ulusal Konseyi
LCC	Suriye Yerel Koordinasyon Komitesi
MAZLUMDER	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
MSF	Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü
OHCHR	BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği
OPCW	BM Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PYD	Demokratik Birlik Partisi
RWB	Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü
SDMGUK	Suriye Devrimi ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu
SRMD	Suriye Devrim Şehitleri Veritabanı
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

SUNUŞ

Kavramsallaştırılması modern dünyaya ait olsa da, insan haklarının ve ihlallerin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanlık tarihi ise, çeşitli bahane ve gerekçelerle ama daha çok da birilerinin, başkalarının haklarına göz dikmesi sonucu çıkan savaşların tarihidir. Söz konusu iki tarihsel eksen de, savaş hukuku ya da insancıl hukuk diye tanımladığımız alanın doğmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, herhangi bir çekişme veya çatışmanın, savaşın olduğu her yerde, insan hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesi; savaş suçlarının, insanlık suçlarının işlenmesi adeta kaçınılmaz olarak gündeme gelmektedir.

Mart 2011'den beri, hemen yanı başımızda, Suriye'de, tarihin en büyük insanlık dramlarından birine utanç içerisinde tanıklık etmekteyiz. Aslında insan hakları sicili eskiden beri kötü olan Suriye Baas rejimi, Arap Baharı sonrası ülkede başlayan ve demokrasi ve özgürlük taleplerini yükselten gösterilere her zamanki gibi aşırı şiddet kullanarak karşılık verdi ve gerçekleştirdiği ağır hak ihlalleriyle, barışçıl gösterilerin isyana ve ardından da silahlı mücadeleye dönüşmesine neden oldu. Artık bir iç savaşın yaşandığı Suriye'de, sadece insan hakları ihlal edilmiyor; gözlerimizin önünde insanlığa karşı suçlar işleniyor. Ne var ki, insanlık, kimyasal silahların kullanıldığı, en acımasız işkence yöntemlerinin fütursuzca uygulandığı bu içler acısı tabloyu, seyretmekten dahi vazgeçmiş durumda.

Elinizdeki çalışmada, Mart 2011'den bugüne Suriye'de yaşananlar, sadece ve tamamen insan hakları bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Deyim yerindeyse, "İnsanlığın Kaybı: Suriye'deki İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu", artık birer istatis-

tiki veriye dönüşmüş Suriyeli insanların acılarından kesitler eşliğinde bir Suriye fotoğrafı çekmeye ve farklı belgelerde yer alan vakaları bir araya getirerek tarihe not düşmeye çalışmaktadır. Elbette Suriye'de yaşanan acıların tamamına yer ver(e)mediğinin de farkında olarak...

Bu çalışmanın; susarak, sessiz kalarak bu suçlara ortak olan her birimiz için bir ayna işlevi görmesini ve bu zulme son verme sürecine küçük de olsa bir katkı sağlamasını dileriz. Oldukça yoğun bir emeğin ürünü olan bu çalışmayı yapan Yavuz Güçtürk başta olmak üzere, Rapor'un hazırlanması sürecine katkı ve destek veren, okuyup görüş ve düşüncelerini paylaşan tüm SETA ekibine, son okumayı yapan editörümüz Ahmet Demirhan'a, yayına hazırlayan arkadaşlarımız M. Fuat Er'e ve Ümare Yazar'a çok teşekkür ederiz.

Yılmaz Ensaroğlu
SETA, Hukuk ve İnsan Hakları Direktörü

YÖNETİCİ ÖZETİ

Arap Baharı sonrası Suriye'de başlayan gösterilere rejimin şiddet kullanarak karşılık vermesi, barışçıl gösterilerin isyana dönüşmesine ve akabinde bazı muhalif grupların rejimi yıkmak için silahlı mücadeleye başlamasına neden oldu. Suriye toprakları, muhaliflerin ülke genelinde bazı bölge ve kentlerin kontrolünü ele geçirmesiyle de, halen süren bir iç savaşa sahne olmaya başladı. Suriye'deki iç savaş sırasında yoğun insan hakları ihlalleri yaşandı, sıkça insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları işlendi. Bu ihlaller ve suçlar, hala devam etmekte ve dünya, 21. yüzyılın en büyük insanlık dramlarından birine sahne olmaktadır.

Ülkemizin en uzun sınır komşusu olması sebebiyle, bugün Suriye'de yaşananlar diğer ülkelere kıyasla Türkiye'yi çok daha yakından ilgilendirmektedir. Halihazırda, Suriye'deki gelişmeler üzerine SETA Vakfı dahil olmak üzere, Türkiye'de pek çok kurum ve kuruluş çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu Rapor'da, Mart 2011'den beri Suriye'de yaşanan ve üç yıla yakın bir süredir devam eden iç savaş sırasında yaşananlar, insan hakları perspektifinden değerlendirilmektedir.

Rapor'un birinci ve ikinci bölümünü kapsayan ve Suriye'deki rejimin tarihçesini ve son kırk yılını insan hakları açısından ele alan kısmında, uluslararası kurumların analiz ve raporları ile çeşitlik akademik yayınlar kaynak olarak kullanıldı. Arap Baharı sonrası Suriye'de insan hakları ihlallerini ve iç savaş sırasında gerçekleşen insanlığa karşı suçları ve savaş suçlarını ele alan üçüncü bölümde ise, Birleşmiş Milletlere bağlı örgütlerin (OHCHR, OPCW, BMMYK, UNICEF) rapor ve açıklamaları, uluslararası insan hakları örgütlerinin Suriye'ye ilişkin raporları,

Suriye diasporası veya ülke içinde bulunan Suriyeliler tarafından hazırlanan insan hakları ihlalleri raporları, mülteci kamplarında yaşayan Suriyelilerle yapılan görüşmeler sonrası hazırlanan raporlar, ulusal veya uluslararası medyada yer alan haber, röportaj vb. yayınlar ve araştırma kuruluşlarının verileri kaynak olarak kullanıldı. Ancak ne elinizdeki bu Rapor, ne de Suriye'ye ilişkin hazırlanan diğer insan hakları raporları, Suriye'de yaşanan trajediye ilişkin tüm vakaları kapsamaktadır. Yüz binin üzerinde insanın yaşamını yitirdiği bu savaşta milyonlarca ihlalden bahsetmek mümkündür. Bu nedenle, Rapor'da, işlenen ihlaller ve suçlardan bir kesit sunularak, insan hakları açısından Suriye'nin bir fotoğrafının çekilmesine çalışıldı.

Yaklaşık kırk yıl yıldır, Esed ailesi tarafından tek partili bir düzenle yönetilen Suriye'de muhalif oluşumlara karşı uygulanan baskı ve şiddet, insan hakları örgütleri tarafından sürekli olarak eleştirildi. Rejim, bazıları bağlayıcı olan pek çok uluslararası insan hakları belgesini imzalamasına rağmen, ülkede son kırk yılda insan hakları açısından olumlu gelişmeler yok denecek kadar azdır. 1960'lardan itibaren yürürlükte olan olağanüstü hal uygulaması 2012'de kaldırıldı ancak fiili olarak devam etmektedir. Olağanüstü hal sırasında gerçekleşen Tadmur Cezaevi ve Hama Katliamları gibi ağır insan hakları ihlallerinin failleri hiçbir zaman yargı önüne çıkarılmazken, rejimin baskı politikası, ülke içinde demokrasinin ve muhalefetin oluşmasına engel oldu. Muhaliflerin bir kısmı, ülkeyi terk ederek sürgünde yaşamaya zorlandı.

2000 yılında baba Hafız Esed'in ölümü ve Beşar Esed'in başa geçmesiyle olumlu bir hava oluştu ancak görece ülkenin sorunlarının tartışılabildiği ve "Şam Baharı" olarak adlandırılan bu dönem çok kısa sürdü. Şubat 2001'de siyasi reform talep eden bazı milletvekilleri hapse atıldı. Benzer bir şekilde, 2005'te ülkede demokrasi ve reform talep eden "Şam Deklarasyonu" adlı bildiriye imza atan muhaliflerin bir kısmı tutuklandı, bir kısmı da ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Beşar Esed'in iktidara gelmesinden sonraki on yıllık süreçte 90'ın üzerinde siyasetçi ve insan hakları aktivistinin tutuklandığı tespit edildi. Bu sayının daha fazla olduğu, Kürtler ve İslamcılar başta olmak üzere, birçok muhalif gruptan tutuklananlar hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamadığı da insan hakları raporlarında yer aldı.

Beşar Esed döneminde Suriye'de demokratik bir düzene geçiş için iki fırsat vardı. İktidarının ilk yıllarında "Şam Baharı" ile ortaya çıkan ilk fırsatı kullanamayan Esed, Arap Baharı sonrası karşına çıkan ikinci fırsatı da tepti. Mart 2011'de Dara'da gerçekleştirilen ilk eylemlerde yer alan çocukların işkence görmesine tepki olarak başlayan gösteriler, hızla ülke geneline yayıldı. Esed yönetimi ise, rejim karşıtı gösterileri şiddet kullanarak bastırmaya karar verdi. Polis,

ordu, istihbarat birimleri ve Şebbiha milislerinden oluşan rejim güçleri bu müdahalelerde kullanıldı.

Kısa sürede ülke çapına yayılan gösterilere rejime bağlı güçler, ateş açarak ve kitlesel gözaltı uygulaması yürüterek müdahale ettiler. Gözaltında işkence, tecavüz ve zorla kaybetmeler ise, toplumu gösterilere katılmaktan vaz geçirmek için kullanılan yöntemler arasında idi. İnsan hakları ihlallerinin sistematik bir devlet politikası haline geldiğinin tespit edilmesi ile beraber, BM ve insan hakları örgütleri, rejimin insanlığa karşı suç işlediğini dile getirmeye başladılar. Başta yine BM olmak üzere, uluslararası kuruluşların Suriye'deki insan hakları ihlallerini incelemek üzere oluşturduğu heyetlerin ülke içinde çalışma yapmasına izin verilmediği için bu kurumlar, Türkiye gibi komşu ülkeler üzerinden bilgi edinmeye çalıştılar. Zaman içerisinde ülke içerisinde bulunan çeşitli muhalif gruplar da örgütlenerek rejimin gerçekleştirdiği ihlalleri belgelemeye ve yayınlamaya başladılar.

Şurası açık ki, bu barışçıl gösteriler sırasında ülke içinde silahlı mücadele yöntemini savunanlar çok azdı. Suriye'de isyanın ilk aylarında ne ülkeye sonradan 'cihat' amacıyla gelen kişi ya da örgütler, ne Hizbullah militanları, ne Irak ve İran'dan rejime destek için gelen gruplar, ne de muhaliflere destek veren üçüncü ülkeler vardı. Rejim kendisine yapılan reform çağrılarını görmezden geldi ve muhaliflere karşı kırk yıldır bildiği en iyi yol olan şiddet kullanımını tercih etti. Esasen rejimin bu tercihi, muhalif gruplardan bir kısmının da silahlı mücadeleye başlamasına neden oldu. Muhalif grupların ülke genelinde bazı bölge ve kentlerin kontrolünü ele geçirmesiyle ise, Suriye bir iç savaşa sahne olmaya başladı.

İlerleyen dönemde rejimin gerçekleştirdiği ihlaller ve insanlığa karşı suçların yanı sıra, savaş suçları da telaffuz edilmeye başlandı. Yine BM ve insan hakları örgütleri, iç savaşın başlamasıyla, rejimin yanı sıra bazı muhalif silahlı grupların da savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar işlediğini raporlamaya başladı. Bu dönemden itibaren Suriye'de zorla kaybetmeler ve işkence sonucu ölümlerin sayısı olağanüstü bir biçimde artarken; tecavüz, fidye ya da esir değiş-tokuşu yapabilmek için adam kaçırma gibi olaylar, gündelik vakalar halini aldı. İhlallerin sayısındaki muazzam artış, insan hakları örgütlerinin çalışma yöntemlerini de etkiledi. Örneğin, tek tek işkence vakalarını raporlamanın imkânsız hale geldiği zaman bu örgütler, artık kullanılan işkence yöntemlerini raporlamaya ve örnek vakaları aktarmaya başladılar ya da ülke çapında işkence merkezlerini tespit etmeye çalıştılar.

Büyük çoğunlukla rejim güçleri tarafından gerçekleştirilen insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçları, 2011'den beri BM ve insan hakları örgütleri tarafından mağdurların ve tanıkların anlatımı ve diğer kanıtlar yoluyla sürekli dile geti-

riliyordu. Mağdurların veya tanıkların anlatımları raporlarda ayrıntılı bir biçimde yer almasına rağmen, bu suçların faillerinin Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargı önüne çıkarılması bir yana, katliamların durdurulması için önerilen yaptırım kararları ve hatta Suriye rejimini kınayan karar tasarıları dahi, BM Güvenlik Konseyinin onayından geçemedi. 2013 yılında, Suriye'de kimyasal silah kullanıldığı BM tarafından doğrulansa da, Suriye'deki şiddet sarmalının durması için ortak hareket etme çabaları uluslararası kamuoyunun bölünmüşlüğü nedeniyle yine sonuçsuz kaldı. Başarılabilen tek şey, rejimin elindeki kimyasal silahların imha sürecinin başlaması oldu.

Ocak 2014'te ise, ilk kez rejimin içerisinden bir kişi, Suriye devletinin savaş suçlarını ortaya çıkardı. Rejime bağlı askeri hastanelere ölü olarak getirilen kişilerin fotoğraflarını çekmekle görevli "Sezar" kod adlı bir askeri polis, son iki yılda çektiği on bir bin kişiye ait elli beş bin fotoğrafı muhaliflere teslim etti. Geçmişte savaş suçları mahkemelerinde görev yapmış üç başsavcının öncülüğünde çalışan bir komisyon, hem fotoğrafların gerçekliğini hem de kaynağın güvenilir olduğunu onayladı. Komisyon, ortaya çıkan tüm bu bulguların, savaş suçu için kurulacak bir mahkemede kabul edilebilir "açık deliller" olduğuna karar verdi. Bu ve benzeri kanıtlara karşın, Suriye'de katliamlar hala durdurulamamaktadır.

İç savaşın sonucu ortaya çıkan mülteci krizi ise, bir başka trajediye yol açtı. Bu kriz, BM'ye göre, Ruanda'da 1994 yılında yaşanan soykırımdan bu yana tanık olunan en büyük kriz. Suriye'de nüfusun yaklaşık yüzde yirmisi komşu ülkelere sığınırken, ülke içinde de iki milyon kişi yerinden edildi. Ocak 2014 itibariyle dokuz milyona yakın kişi de insani yardıma muhtaç hale geldi. Bir BM yetkilisinin de belirttiği gibi, "Sayılar o kadar yüksek ki, bu rakamların aslında birer çocuğu, kadını, erkeği temsil ettiği gerçeği gözden kaçırılıyor." Suriye'deki iç savaş nedeniyle ortaya çıkan mülteci krizi, Suriye'ye komşu olan dört ülkenin üstesinden gelemeyeceği boyutta ancak uluslararası toplum, iç savaşta olduğu gibi, bu konuda da üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemektedir.

Bu rapor yayına girdiği sırada Cenevre 2 görüşmeleri başlamıştı. Ancak Suriye'de yeni bir düzenin kurulması için geçiş hükümeti kurulması yönünde bir ilerleme kaydetmek bir yana, Humus kenti gibi bölgelerde açlıkla karşı karşıya kalan sivillere yardım götürülmesi hususunda bile bir anlaşma sağlanamamıştı.

Yirminci yüzyılda dünyanın farklı coğrafyalarında birçok katliam ve insanlığa karşı suç işlendi; bu suçların soruşturulması ve faillerinin yargılanması konusunda çeşitli çalışmalar yürütüldü. "Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi" ve "Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi" bunlara örnek gösterilebilir. Ancak

tüm bu çabalara rağmen, hemen hemen hiçbir vakada vicdanları rahatlatacak ve adaletin sağlandığı inancını pekiştirecek düzeyde kararlar alınamadı. Kısaca, insanlık cezasızlıkla mücadelede başarıya ulaşabilmiş değil. Bugün Suriye'de insanlığa karşı suçların pervasızca işlenmeye devam etmesinin en büyük sebeplerinden biri de, geçmişte bu tür suçları işleyenlerin hesap vermemesidir. Bu nedenle, uluslararası toplum, bugün sadece Suriye'de akan kanı durdurmak için değil, gelecekte de dünyanın farklı bölgelerinde benzer suçların işlenmesini engelleyebilmek için Uluslararası Ceza Mahkemesini harekete geçirmeli ve işlenen suçların faillerini yargı önüne çıkarmalıdır.

GİRİŞ

Türkiye'deki üniversiteler, araştırma kuruluşları ya da sivil toplum örgütleri tarafından komşu ülkeler başta olmak üzere, Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya'da yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler üzerine çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Son dönemlerde gündemi en fazla işgal eden ülkelerden biri ise Suriye'dir. Türkiye'nin en uzun sınır komşusu olan Suriye, aynı zamanda, Arap Baharı sürecinde, değişime en uzun süre direnen ülke konumundadır. Suriye'de Mart 2011'de başlayan gösterileri hükümetin sert bir şekilde bastırmaya çalışması, Arap Baharı'nın etkisini Suriye'de de görmek isteyen ve daha demokratik bir düzen talep eden muhaliflerin tepkilerinin artmasına ve günümüze kadar olan süreçte muhaliflerle hükümet arasındaki çatışmaların bir iç savaşa[1] dönüşmesine yol açtı.

Bu çalışma, Suriye'yi ve Suriye'de yaşanan iç savaşı siyaset, ekonomi ya da uluslararası ilişkiler perspektifinden değil, insan hakları açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu Rapor'da uluslararası alanda saygın insan hakları örgütleriyle, medya ve araştırma kuruluşlarının verileri ve raporları kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak Suriye'de Mart 2011'den beri yaşanan insan hakları ihlallerinin tamamına yer verilememiş, bunun yerine, en çok öne çıkan vakalar üzerinden insan hakları açısından Suriye'nin yaklaşık son üç yılını gösteren bir fotoğrafın çekilmesine çalışılmıştır.

1. Suriye'de olayların başladığı andan itibaren olan biteni "ayaklanma, devrim, çatışma" gibi farklı terimlerle ifade edenler olmuştur. Hatta gazeteci Ayşe Karabat, Suriye'de yaşananları "kelime anlamı içten gelen bir sarsılma olan intifada" terimi ile nitelendirmiş, Suriyelilerin de verdikleri mücadeleye "intifada" adını verdiklerini belirtmiştir. Bkz. Ayşe Karabat, *Suriye Savaşları*, (Timaş Yayınları, İstanbul: 2013), s. 24. Biz bu raporda Suriye'de yaşananları bir "iç savaş" olarak nitelendireceğiz.

Suriye'nin insan hakları karnesine bakıldığında, yaklaşık kırk yıl yıldır tek partili bir düzenle ve bir aile tarafından yönetilen ülkede, muhalif oluşumlara karşı uygulanan baskı ve şiddet dolayısıyla insan hakları örgütleri tarafından rejimin sürekli olarak eleştirildiği görülmektedir. Hükümet son elli yılda, bazıları bağlayıcı olan pek çok uluslararası insan hakları belgesini imzalamasına rağmen, ülkede insan haklarının olumlu bir seyir izlediğini söylemek mümkün değildir. Yaklaşık kırk yıl süren olağanüstü hal sırasında gerçekleşen Tadmur Cezaevi ve Hama Katliamları gibi ağır insan hakları ihlalleri, ülke içinde muhalefetin bir kısmının silikleşmesine ve parçalanmasına, bir kısmının da yurt dışına sürgüne gitmek zorunda kalmasına neden oldu. İktidarın baskısına maruz kalan gruplar arasında Müslüman Kardeşler gibi İslami grupların yanı sıra, Kürtler gibi etnik gruplar da bulunmakta idi. 2000 yılında Beşar Esed'in başa geçmesiyle ortaya çıkan olumlu tablo da, kısa sürede kayboldu.

Mart 2011'de başlayan isyanın, Suriye Hükümetinin iddia ettiği üzere, Arap Baharı'nın rüzgarında sadece "dış güçler" tarafından organize edilmiş "terörist" eylemler olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durum, kırk yıllık baskı rejimine karşı halkın başlattığı bir tepkidir. Yapılan barışçıl gösteriler karşısında hükümet, onları dinlemek ve taleplerinin karşılanması hususunda adım atmak yerine, şiddet kullanarak bastırmayı tercih etti ve bu durum isyana ve ardından da iç savaşa dönüştü. Uluslararası insan hakları örgütleri, ilk aylarda göstericilere karşı şiddet kullanılarak gerçekleştirilen müdahaleleri, göstericilerin gözaltına alınmasını ve tutuklanmasını ve en önemlisi, göstericilere karşı işkence ve kötü muamelede bulunulmasını kınarken, ordunun ve Şebbiha Milislerinin[2] de devreye girdiği ilerleyen aylarda ise, Suriye'de insanlığa karşı suç işlendiğini dile getirmeye başladılar. İnsan hakları örgütleri, bu dönemde Suriye'de belli bölgelerin kontrolünü ele alan muhalif gruplara da insancıl hukuka uymaları yönünde çağrılarda bulundular. Birleşmiş Milletler (BM), Arap Birliği gibi uluslararası örgütler de olayların bağımsız taraflarca incelenebilmesi için Suriye hükümetine defalarca çağrı yaptı. Yaşanan iç savaşta ölü sayısı 2014 başı itibariyle 130 bini geçerken, güvenlik ve insani yardım gereksinimi olan milyonlarca Suriyeli, ülke içinde ve dışında mülteci durumuna düştü. Suriye'de rejimin sancılı bir dönüşüm yaşadığı ve barışın tekrar nasıl geri getirileceğinin tartışıldığı bu dönemde, süreci doğru okuyabilmek için ilk olarak ülkenin yakın siyasi tarihine kısaca da olsa göz atmak gerekir.

2. Kelime anlamı hayalet ve hortlak sözcüklerine karşılık gelen Şebbiha ile Suriye'de, halk arasında hukuksuz işler yapan ama güvenlik güçleri ve devlet içerisindeki güçlü bağlantıları nedeniyle yaptıklarının hesabını vermeyen kişiler kastedilmektedir. Hafız Esed döneminde de aktif olan Şebbiha, gösterilerin başlamasıyla birlikte muhaliflere yönelik tasfiye operasyonları yürüten, onlara doğrudan ateş açan sivil, paramiliter çeteler olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Selin M. Bölme ve Ufuk Ulutaş (ed.), "Suriye'de Aktörler: Rejim, Muhalefet, Dini Yapı Ve Medya", *SETA Kim Kimdir?*, no. 3 (Şubat 2012), s. 45-46.

SURİYE ARAP CUMHURİYETİ'NİN TARİHÇESİ

1946 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından 1958'e kadar olan dönemde çalkantılı bir dönem geçiren Suriye Arap Cumhuriyeti, 1958'de Mısır ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti adını aldı. 1961'de bu birliğin çözülmesinden sonra, Suriye Arap Cumhuriyeti tekrar kurulurken, darbeler ve iktidar çekişmeleri ile geçen bir on yılın ardından, 1970 yılında Baas Partisinin askeri kanadına mensup Hafız Esed, kansız bir darbe ile yönetimi ele geçirdi. 1970'ten 2000 yılında ölümüne kadar olan süreçte kağıt üstünde gerçekleştirilen devlet başkanlığı seçimini beş kez kazanan Hafız Esed, iktidarını sağlamlaştırmak için Arap milliyetçiliği ve sol akımları destekleyen partileri Ulusal İlerici Cephe (*El-Cephetu'l Vataniyetu't-Takaddumiye*)[3] adı altında Baas Partisinin liderliğinde birleştirdi ve Baas'ın himayesinde hareket etmek istemeyen grupları baskıyla ortadan kaldırdı.

Suriye devleti, kağıt üstünde cumhuriyet rejimi olmasına rağmen, sadece devlet başkanlığı değil, yönetimdeki kilit pozisyonlar da, bu tarihten itibaren Esed ailesinin üyeleri tarafından kontrol edilmektedir. Esed ailesi, nüfusun yaklaşık yüzde 12'lik bir kesimini oluşturan Nusayri toplumuna mensuptur ancak yönetimde Nusayrilerin yanı sıra, Sünniler de önemli bakanlıklarda ya da orduda

3. Bu çalışmada, kişi, kurum ve yer adlarının yazılışıyla ilgili olarak, şöyle bir yol izlenmiştir: Türkçede de kullanılan veya bilinen kelimelerin, Türkçedeki yazılışları aynen kullanılmış; Türkçede kullanılmayan veya bilinmeyen isimlerde ise, Türkçe transkripsiyon kurallarının tam uygulanması yerine, mümkün mertebe, Arapçadaki doğru telaffuza en yakın okumayı sağlayacak yazım şekli tercih edilmiştir.

üst düzey yöneticiliklere atanabilmektedir. Esed ailesi, iktidarda bulunduğu sürece Nusayrilik yerine Arap milliyetçiliğini ön plana çıkardı. Yüzyıllar boyunca dini bir azınlık olarak Suriye genelinde yaşamlarını sürdüren Nusayriler, Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından bu bölgeyi işgal eden Fransızların Afrika ve Asya'da 19 ve 20. yüzyılda sıkça uygulanan bir sömürge politikasını[4] hayata geçirmesi sonucunda, ülkede çoğunluğu oluşturan Sünnilere karşılık olarak desteklendi. Bu dönemden itibaren, devlet kademelerinde ve özelikle de orduda görev almaya başlayan Nusayriler, yönetimde söz sahibi olmaya başladı. Fransız himayesi döneminde orduda görev almaya başlayan Nusayriler, Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1950'lerden itibaren de yüksek mevkileri ele geçirdi.[5]

Baba Esed'in 2000 yılında ölümünün ardından, yerine oğlu Beşar Esed'in Devlet Başkanı olabilmesi için Anayasada değişiklik yapılarak Cumhurbaşkanlığı yaş sınırı 40'tan 34'e indirildi. Ardından yapılan seçimleri yüzde 97.29 ile kazanan Beşar Esed, Sünni kesimin desteğini almak için babasının başlattığı çalışmalara devam etti. Şam ve Halep'teki Sünni sermaye çevrelerine destek veren Beşar Esed, Sünni din adamları çevreleriyle de ilişkilerini güçlendirdi.[6] Esed, iktidarının ilk aylarında Suriye'de siyasi ve ekonomik özgürlüğü sağlayacağı vaadinde bulundu ancak "Şam Baharı" olarak adlandırılan bu dönem kısa sürdü.

2011 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı ise, Mart 2011'de Suriye'ye de sıçradı. Yönetim karşıtı gösterileri şiddet kullanarak bastırmaya çalışan Esed yönetimi, ülke genelinde büyük çapta insan hakları ihlallerinin artışına ve ardından da bir iç savaşa neden oldu. Suriye'de son iki yılda yaşanan insan hakları ihlallerine değinmeden önce, ülkenin Baas Partisi ve Esed Hanedanlığı dönemindeki insan hakları karnesine göz atıldığında durumun geçmişte de kötü olduğu ortaya çıkmaktadır.

4. Toplumun "yöneten ve yönetilen" olarak ikiye ayrılmasını öngören sömürge politikasının en acı sonucu 20. yüzyılda Ruanda'da yaşandı. 20. yüzyılın başında Ruanda'yı ele geçiren Belçika, o güne kadar aralarında büyük farklar bulunmayan Hutular ve Tutsiler arasında yapay bir ırk ayrımı oluşturdu. Toplumun yüzde 90'ını oluşturan Hutulara karşı yüzde 10'unu oluşturan Tutsileri destekleyen Belçika, 1962 yılında bu ülkeden çekilmek zorunda kaldı. Bağımsızlığını kazanan Ruanda'da, çoğunluğu oluşturan Hutular, zaman zaman Tutsilere karşı katliamlar düzenledi. 1994 yılında, ülkede Tutsilere karşı gerçekleştirilen soykırımda üç ay içerisinde yaklaşık 800 bin Tutsi öldürüldü.

5. "Suriye Alevileri: Katliamdan iktidara", *BBC Türkçe*, 14 Mart 2013.

6. Selin M. Bölme ve Ufuk Ulutaş (ed.), "Suriye'de Aktörler", s. 8-9.

SURİYE'NİN İNSAN HAKLARI KARNESİ

Suriye 1966 tarihli "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi"ni, 1965 tarihli "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme"yi ve "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi"ni 1969 yılında; 1979 tarihli "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"ni ise, 2003 yılında onayladı.[7] 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerine de taraf oldu ancak 2006 yılında kabul edilen "Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme"yi[8] imzalamadı. 1963'ten 2011'e kadar süren olağanüstü hal dönemi hükümete örgütlenme, ifade ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması ve keyfi gözaltı ve tutukluk konusunda geniş yetkiler verirken, bu dönemde binlerce insan hukuki destek almadan, yakınlarıyla iletişim kuramadan ve herhangi bir yargı organının önüne de çıkarılmadan aylarca gözaltında tutuldu.

İşkence konusuna gelince; Suriye, 1984 tarihli "İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlıkdışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme"yi 2004 yılında onaylamasına rağmen, 2002 tarihli "İşkenceye ve Diğer Zalimane ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Davranış ve Cezaya Karşı Sözleşmeye Ek Seçmeli Protokol"ü imzalamamıştır. BM İşkenceye Karşı Komite'nin Suriye'ye ilişkin 2010 değerlendirmesinde Suriye, anayasasında işkenceyi yasaklamış olmasına rağmen, hukuk

7. Suriye Arap Cumhuriyeti tarafından imzalanan ve onaylanan temel insan hakları belgeleri için bkz. http://treaties.un.org/Pages/Treaties.aspx?id=4&subid=A&lang=en.

8. 31 Aralık 2012 itibariyle 91 devletin imzaladığı ve 37 devletin onayladığı Sözleşme'yi Türkiye de halen imzalamamıştır.

mevzuatında işkencenin tanımına yer vermediği için eleştirilmiş, işkence suçuna verilen cezaların arttırılması istenmiş ve işkencenin yaygın bir metot olarak kullanıldığı belirtilmiştir.[9] ABD Dışişleri Bakanlığının 2010 İnsan Hakları Raporu'nda da Suriye otoriter bir rejim olarak tanımlanırken, güvenlik güçlerinin yargısız infazlarda bulunduğu, ülkede zorla kaybetmelerin yaşandığı, gözaltı yerlerinde ve cezaevlerinde sistematik işkencenin uygulandığı; bununla birlikte, tüm bu ihlallerin soruşturulması bir yana, kolluk birimlerine karşı cezasızlık politikasının yürütüldüğü vurgulanmıştır. Yargının bağımsız olmadığının belirtildiği Rapor'da, kadına karşı ayrımcılığın ve şiddetin hüküm sürdüğü, başta Kürtler olmak üzere, azınlıklara karşı ayrımcılık yapıldığı ve sendikal hakların kısıtlandığı da ifade edilmiştir.[10]

Öte yandan, Suriye, Freedom House tarafından hazırlanan dünyada son kırk yıldaki en baskıcı ülkeler arasında da yer almaktadır.[11] 1960'lardan itibaren yürürlükte olan ve (fiili olarak devam etse bile) 2012'de kaldırılan olağanüstü hal uygulaması ve Baas Partisinin egemenliğindeki tek parti rejimi, bu dönemde ülkede ağır insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesine neden olmuştur. "Özgürlüğün" sadece bir Arap devletinin Batı'nın etkisinden bağımsız olması anlamına geldiği, siyonizme ve emperyalizme karşı Arap milliyetçiliğini ön plana çıkarmak için kişisel hakların sınırlandığı ülkede, Baas doktrini tarafından belirlenen rejimin çıkarları, her zaman vatandaşların haklarının önünde yer almıştır.[12]

Suriye'de on beş farklı güvenlik biriminde yaklaşık elli bin kişinin çalıştığı tahmin edilmektedir. Bu durumda, ordu mensupları ve Baas Partisi üyeleri hesaba katılmadığında, her 240 Suriyeliye karşılık bir kişinin rejim adına ajanlık faaliyeti yürüttüğü ortaya çıkmaktadır.[13] Hem istihbaratın hem de ordunun amacı, ülkeyi dışarıdan gelecek tehlikelerden korumak yerine, "ülke içindeki tehlikeleri" tespit etmek ve Esed ailesinin güvenliğini sağlamaktır.

Mart 2011'de başlayan isyanlar öncesi en ağır insan hakları ihlalleri, Hafız Esed döneminde 1980'li yıllarda yaşandı. 1980 yılında Cisru'ş-Şuğûr, Sermede ve Kinsafrah'da yapılan operasyonlarda yüzlerce kişi öldürüldü.[14] O yılın en büyük katliamı ise, 26 Haziran 1980'de Şam'ın yaklaşık 200 km kuzeydoğusunda bulunan Tadmur Cezaevi'nde meydana geldi. Şam'da Hafız Esed'e yönelik bir suikast

9. "Concluding observations of the Committee against Torture", www2.ohchr.org/english/bodies/cat/docs/CAT.C.SYR.CO.1.pdf.

10. "2010 Human Rights Report: Syria", http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/nea/154473.htm.

11. "Worst of the Worst 2012: The World's Most Repressive Societies", *Freedom House*, www.freedomhouse.org/report/special-reports/worst-worst-2012-worlds-most-repressive-societies.

12. Barry Rubin, *The Truth about Syria*, (Palgrave Macmillan, New York:2007), s. 46-47.

13. Barry Rubin, *The Truth*, s. 52.

14. "Massacre of Hama (February 1982) Genocide and a Crime against Humanity, The Syrian Human Rights Committee (SHRC), www.shrc.org/data/aspx/d5/2535.aspx#1.

girişiminin ardından, Müslüman Kardeşler üyelerinin bulunduğu Tadmur Cezaevi'nde Hafız Esed'in kardeşi Rıfat Esed komutasında bir operasyon gerçekleştirildi. Operasyonda yaklaşık bin mahkum öldürüldü. Tadmur Cezaevi, aynı zamanda dünyada şartları en kötü cezaevlerinden biri olarak kabul ediliyordu. Tadmur'da dokuz yıl geçiren Bara Sarraj, cezaevini "Tadmur'da yaşamın bir izi yoktu. Kitap yoktu, radyo yoktu. Yemeğimizin üzerine serpmek için tuz bile yoktu. Elbiselerimizi dikmek için iğne bulamazdık. İşkence ise orada her zaman sabit olarak bulunan şeydi" şeklinde tanımlarken,[15] bir başka mahkûm da, cezaevini şöyle anlatıyor: "Tadmur'da yaşam, bir mayın tarlasında yürümek gibi. Ölüm her an her yerden gelebilir: işkence nedeniyle, gardiyanların zalimliği yüzünden ya da idam ile."[16] Tadmur Cezaevi 2001 yılında kapatıldı ancak 15 Haziran 2011'de son çıkan isyanda tutuklanan göstericileri hapsetmek için yeniden açıldı.

Hem istihbaratın hem de ordunun amacı, ülkeyi dışarıdan gelecek tehlikelerden korumak yerine, "ülke içindeki tehlikeleri" tespit etmek ve Esed ailesinin güvenliğini sağlamaktır.

Hafız Esed döneminin en büyük katliamı ise 1982 yılında yaşandı. 3 Şubat 1982'de Hama'da, Baas rejimine karşı silahlı mücadele yürüten bir milis liderine karşı yürütülen askeri operasyon sonrasında kentte başlayan silahlı çatışmalar isyana dönüştü. Birçok Baas Partisi üyesinin öldürülmesi üzerine, yine kardeş Rıfat Esed'in başında bulunduğu ordu birlikleri kenti kuşattı. Sonraki 27 gün boyunca kent, karadan ve havadan sivil ve isyancı ayrımı gözetmeden bombalandı. Suriye devletinin Hama'da gerçekleştirdiği katliam, uluslararası toplum tarafından olayın üzerinden yaklaşık 16 ay geçtikten sonra öğrenilebildi. Suriye ordusu şehre saldırıda bulunduğu sırada çok az gazeteci kente girebildiği ve olaya ilişkin resmi kayıtlar da gizli tutulduğu için kayıplar konusunda farklı rakamlar ortaya çıktı. Kentin kuşatılmasından hemen önce Hama'ya ulaşabilmiş birkaç gazeteciden biri olan Robert Fisk, ölü sayısına ilişkin rakamın zaman içinde arttığını ancak yirmi bini geçmediği konusunda tahmin yürütürken;[17] Uluslararası Af Örgütü Kasım 1983'te yayınladığı

15. Cecily Hilleary, "Syria's Tadmor Prison Massacre: Reliving Horrors of 32 Years Past", *Middle East Voices*, 27 Haziran 2012.

16. "Syria: Torture, despair and dehumanization in Tadmur Military Prison", *Amnesty International Report* (18 Eylül 2001).

17. "Robert Fisk remembers 'Hama massacre' ", *Al Jazeera*, 2 Şubat 2012.

bir raporda, ölü sayısının 10 bin ile 25 bin arasında olduğunu belirtti. Rapor'da, isyanın bastırılması sırasında gerçekleştirilen işkence vakalarına da yer verildi.[18] Hama Katliamı üzerine gazeteci Thomas Friedman'ın aktardığı Lübnanlı bir işadamı ile operasyonu yürüten Rıfat Esed arasındaki diyalog ise farklı bir rakam ortaya koymaktadır. İşadamının "Sanırım Hama'da 7 bin kişi öldürdünüz" demesi üzerine, Rıfat Esed "Neden bahsediyorsun? 7 bin mi? Hayır, hayır. Biz orada 38 bin kişi öldürdük" yanıtı vermektedir. [19] Hama katliamı 20. yüzyılda Orta Doğu'da insanlığa karşı işlenmiş en büyük suçlardan birisi olmasına rağmen, bu olayın sorumluları hiçbir zaman yargı önüne çıkarılmadı. "Hama Kasabı" olarak da anılan Rıfat Esed, 1983'te abisi Hafız Esed'e karşı bir darbe girişiminden sonra ülkeyi terk etmek zorunda kaldı, işlediği suçlardan ötürü Suriye dışında da hiçbir zaman yargılanmadı ve halen Londra'da son derece lüks bir hayat sürmektedir.[20]

Baba Esed, 1982'de Hama'da yaşananları uzun bir süre uluslararası kamuoyundan saklamayı başarırken, oğul Esed'in Haziran 2012'de aynı kentte gerçekleştirdiği katliamın haberi, bilgi akışını kesemediği için kısa sürede yayıldı. Hafız Esed döneminde Suriye'de insan haklarının esamesi okunmazken, 2000 yılında başa geçen Beşar Esed iktidarının ilk aylarında Suriye'de siyasi mahkûmlar serbest bırakıldı, sürgünler evine döndü. Ancak görece ülkenin sorunlarının tartışılabildiği ve "Şam Baharı" olarak da adlandırılan bu dönem çok kısa sürdü.[21] Şubat 2001'de siyasi reform talep eden bağımsız milletvekilleri Riyad Seyf ve Me'mun Humsi'nin de aralarında bulunduğu on muhalif lider "yasadışı olarak Anayasayı değiştirmeye teşebbüs suçu"ndan yargılanarak hapse atıldı. Yine Beşar Esed'in iktidarının ilk yılında kabul edilen yeni Basın Kanunu ile hükümete, ülkedeki tüm basılı yayınlar üzerinde geniş bir kontrol imkanı sağlandı. Bazı aydınlar Esed'in iktidarının ilk yılındaki bu girişiminde samimi olmadığını, Şam Baharı ile amaçlananın ikinci kuşak Esed ailesine kimlerin tam olarak sadık olup olmadığını tespit edebilmek olduğunu belirtti.[22] İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) Temmuz 2010'da yayınladığı bir raporda, Beşar Esed'in iktidara gelmesinden itibaren 92 siyasetçi ve insan hakları aktivistinin tutuklandığını tespit edebildiklerini; aslında bu sayının daha fazla olduğunu ancak Kürtler ve İslamcılar başta olmak üzere, birçok muhalif gruptan tutuklananlar hakkında hiçbir bilgiye ulaşılamadığını ifade etti.[23]

18. "Syria: An Amnesty International Briefing", *Amnesty International Publications* (Kasım 1983), www.amnesty.org/en/library/asset/MDE24/013/1983/en/137895f8-4444-4f77-b9ea-cb1c0a61b4be/mde240131983en.pdf.

19. Thomas Friedman, *From Beirut to Jerusalems*, (Farrar, Straus and Giroux, New York:1989), s.90.

20. Gordon Rayner, "Syria's 'Butcher of Hama' living in £10 million Mayfair townhouse", *The Telegraph*, 12 Haziran 2011.

21. "Freedom in the World 2012: Syria", www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/Syria-0.

22. Farid N. Ghadry, "Syrian Reform: What Lies Beneath", *Middle East Quarterly*, c. 12, n. 1 (Kış 2005), s. 61-70.

23. "A Wasted Decade: Human Rights in Syria during Bashar al-Assad's First Ten Years in Power", *Human Rights Watch Report* (Temmuz 2010), s. 6.

Nüfusun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Kürtlerin Mart 2004'te gerçekleştirdiği geniş çaplı protesto gösterileri de hükümet tarafından sert bir şekilde bastırıldı. 1962 yılında yapılan nüfus sayımında Kürtler vatandaş, yabancı (ecnebi) ve kayıtsız (mektum) olmak üzere üç ayrı statüde kaydedilmişti.[24] Vatandaşlara resmi bir kimlik kartı, yabancı kategorisindeki Kürtlere ise kırmızı renkte bir kimlik verilmişti. Yaklaşık 300 bin Suriyeli Kürt ise "kayıtsız" olarak nitelendirilmiş ve mal varlıklarına el konulmuştu.[25]

Suriye'de Mart 2011 öncesi Beşar Esed hükümetine karşı en önemli muhalif tepki, 2005 yılında gerçekleşti. 1 Kasım 2005'te ülkede demokrasi ve reform talep eden 250'nin üzerinde muhalif, Şam Deklarasyonu olarak da adlandırılan bildiri ile rejimi "otoriter, totaliter ve hizipçi" olarak nitelendirdi ve yeni bir toplumsal sözleşmeye dayanan, çoğulculuğu ve hukukun üstünlüğünü benimsemiş; ırk, din, etnisite, mezhep ya da aşirete dayanmadan herkesin eşit haklara ve yükümlülüklere sahip olduğu demokratik bir anayasa talep etti.[26] Ancak muhaliflerin bu talebi görmezden gelindi, bir kısmı tutuklandı ve 2008 yılında sonuçlanan yargılama sonucu, çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar; bir kısmı da ülkeyi terk etmek zorunda kaldı.[27]

Arap Baharı öncesi Suriye'de mezhep farklılıklarının sorun olmadığı ancak Mart 2011 sonrası Suriye'de yapay bir mezhep çatışması yaratıldığı iddiası da tarihsel açıdan yanlışlar içermektedir. "Suriye'de eskiden mezhebimizi sormazdık" önermesinin geçmişteki suni bir denge halini ifade ettiğini belirten Dr. Seda Altuğ, "Suriye'de kimse birbirine kim olduğunu sormuyor ama herkes kimin ne olduğunu biliyor. Herkes oturacağı evi, gideceği okulu vs. ona göre seçiyor. Velhasıl, bu suni denge, son ayaklanmayla birlikte bozulmaya yüz tuttu" derken, Suriye'nin resmi ideolojisinin Türkiye'ninkinden bazı açılardan farklı ama zihniyet olarak benzer bir organik ve korporatist tahayyüle dayanmakta olduğunu belirterek şu tanımı yapıyor:

> "Farklı dinlerin mensuplarının uyum ve kardeşlik içinde yaşadığı kaynaşmış bir toplum. Fakat toplumsal hakikat tabii ki bundan çok farklı. Toplumsal çatışma ve çoğulluğu görmezden gelen bu tahayyül sadece iktidarın bir yönetim stratejisi. Hangi dinden olursanız olun, siyasetin alanına girmeyip rejimin meşruluğunu sorgulamadığınız sürece istediğiniz kadar dindar olun, folklor veya hayır dernekleri açın sorun olmaz; ne zaman ki, mevcut rejimin dini ve etnik azınlıklar politikasını eleştirmeye başlayın, o zaman devlet sizi cezalandırır.[28]"

24. Muhittin Ataman, "Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum", *SETA Rapor*, no. 6 (Nisan 2012), s.32.

25. Suriye Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, Mart 2011 başlayan gösterilere Kürt nüfusun katılımını önlemek için, 7 Mart 2011'de aldığı bir kararla, kimliği olmayan Kürtlerin de Suriye vatandaşları gibi çalışma hakkından yararlanabileceğini açıkladı.

26. "The Damascus Declaration for Democratic National Change", http://www.peaceworkmagazine.org/damascus-declaration-democratic-national-change.

27. "Leaders of Damascus Declaration Sentenced Two Years and a Half", *Syrian Human Rights Committee*, 31 Ekim 2008, www.shrc.org/data/aspx/d3/3743.aspx.

28. Seda Altuğ, "Halk Radikalleşiyor Ama Yorgun", *Bianet*, 5 Mayıs 2012.

ARAP BAHARI SONRASI SURİYE'DE İNSAN HAKLARI

PROTESTODAN İÇ SAVAŞA

Tunus ve Mısır'da yaşanan halk ayaklanmaları sırasında sakin bir dönem geçiren ve demokratik düzene geçiş için çok fazla çaba harcamayan Suriye hükümeti, Mart 2011'de ilk protesto gösterisi ile karşılaştı. Der'a'da duvarlara rejim karşıtı sloganlar yazan 15 çocuğun gözaltında işkence gördüğünün ortaya çıkması ve akabinde başlayan gösteriler karşısında hükümet, işkence yapan güvenlik güçleri hakkında etkin bir soruşturma başlatmak ve halkı yatıştırmak yerine, şiddet kullanarak gösterileri bastırmaya çalıştı. Bu durum, halkın tepkisinin artmasına ve gösterilerin daha da yayılmasına neden oldu. Beşar Esed, olayların önüne geçebilmek amacıyla, 7 Mart ve 31 Mayıs 2011 tarihlerinde iki defa siyasi mahkûmları da kapsayan af kararları yayınladı. Bunun ardından, 19 Nisan 2011'de, 1963 yılından beri uygulanan Olağanüstü Hal Yasası kaldırıldı, Devlet Yüksek Güvenlik Mahkemesi ilga edildi ve barışçı gösterilere izin veren yeni bir yasa kabul edildi. Ancak geç gelen bu adımlar, gösterilerin durması için yeterli olmadı. Gösteriler çatışmalara, çatışmalar bir iç savaşa dönüştü.

Gösteriler

Mart 2011'de başlayan gösterilerin ilk haftasında, 55 kişi güvenlik güçleri tarafından vurularak öldürülürken, ilk bir ayda sadece ülkenin güneyinde yapılan gösteriler, zamanla kuzeyde Türkiye sınırına kadar genişledi. BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, 9 Haziran 2011'de yaptığı açıklamada,[29] ülke genelinde

29. "Pillay urges Syria to halt its assault on its own people", *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)*, 9 Haziran 2011.

düzenlenen barışçıl gösterilere karşı ağır silahlarla müdahalede bulunulduğunu, Mart 2011'den itibaren aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu 1100'ün üzerinde kişinin öldürüldüğünü, 10 binin üzerinde insanın da tutuklandığını belirterek bu durumu kınadı. Pillay açıklamasında, Suriye hükümetinin insan hakları ihlalleri işlendiği yönündeki iddiaları reddettiğini; bunun yanı sıra, iddiaları incelemek üzere araştırma heyetlerinin ülkeye girişine olumlu yanıt vermediğini belirtti. Pillay, 15 Haziran 2011'de yaptığı açıklamada ise, Suriye'deki insan hakları ihlallerini incelemek üzere oluşturduğu heyetin ülke içinde çalışma yapamadığı için Türkiye gibi komşu ülkeler üzerinden bilgi edinmeye çalıştığını, bu dönemde Suriye hükümetinin "silahlı çeteler" olarak adlandırdığı grupların saldırılarından şikayet ettiğini, BM'nin ülke içinde incelemelerde bulunmasına izin vermek yerine seçilmiş bazı gazetecileri belirlenmiş bölgelerdeki sözde toplu mezarları incelemeye davet etmesinin ya da "silahlı çetelerin" üyelerinin "itiraflarını" yayınlamasının yetersiz olduğunu ifade etti. Pillay, açıklamasında tankların, ağır silahların ve hava kuvvetlerinin şehirlerde göstericilere karşı kullanıldığını, kasaba ve köylerin kuşatılması sonucu, yemek ve sağlık malzemelerinde yaşanan sıkıntıların yanı sıra, ekonomik haklar alanında da ihlaller yaşandığını belirtti.[30]

Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH) ise, 2 Ağustos 2011'de BM Güvenlik Konseyi üyelerine bir çağrı yaparak, Suriye'de yaşanan ihlallerin insanlığa karşı suç[31] olarak tanımlanabileceğini; Suriye'nin, BM İnsan Hakları Konseyi araştırma heyetlerinin, yabancı gazetecilerin ve bağımsız insan hakları örgütlerinin olayların yaşandığı bölgelere erişimini engelleyerek ihlaller üzerinde karartma yaptığını belirtip müdahale talebinde bulundu.[32] Suriye'ye silah ambargosunun uygulanması, Uluslararası Ceza Mahkemesinin Suriye'deki durum üzerine harekete geçmesi, yaşanan ihlallerden sorumlu olan Suriyeli yetkililerin banka hesaplarının dondurulması ve seyahat kısıtlaması getirilmesi FIDH tarafından yapılan diğer önerilerdi. Aynı gün, Suriye hükümetinin BM heyetinin inceleme-

30. "Statement of Ms. Navi Pillay, United Nations High Commissioner for Human Rights to the Introduction of preliminary report on the situation of human rights in the Syrian Arab Republic", *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)*, 15 Haziran 2011.

31. Uluslararası Ceza Mahkemesini kuran uluslararası antlaşma olan Roma Statüsü'nün "İnsanlığa Karşı Suçlar" başlıklı 7. maddesinde, insanlığa karşı suçların, herhangi bir sivil nüfusa karşı yaygın veya sistematik bir saldırının parçası olarak işlenen fiilleri kapsamakta olduğu belirtiliyor. Bu fiillerden bazıları şunlardır: Öldürme, toplu yok etme, nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli, uluslararası hukukun temel kurallarını ihlal ederek hapsetme veya fiziksel özgürlükten başka biçimlerde mahrum etme, işkence, ırza geçme, kişilerin zorla kaybedilmesi, herhangi bir sivil topluluğa yöneltilmiş saldırı, nüfusun bir bölümünü yok etmek amacıyla, yiyecek ve ilaca erişimden mahrum bırakma ve yaşam koşullarını kasten kötüleştirme. Statü'nün tam metni için bkz: www.ucmk.org.tr/images/belgeler/uluslararasi_ceza_mahkemesi_roma_statusu.pdf.

32. "Syria: Open letter to the members of the UN Security Council", *FIDH*, www.fidh.org/Syria-Open-letter-to-the-members, 8 Ağustos 2011.

lerini engellemesine ilişkin iddialarını yineleyen BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Pillay, başta Hama olmak üzere tank, top ve ağır silahlarla yapılan operasyon sonucu en az 120 kişinin öldüğünü, yaşanan ihlalleri incelemek üzere uluslararası, şeffaf, bağımsız ve hızlı bir soruşturmanın yürütülmesi gerektiğini ifade etti.[33]

Bu çağrılar üzerine BM Güvenlik Konseyi, 3 Ağustos 2011 tarihinde Suriye'deki olayları görüşmek üzere toplandı. Güvenlik Konseyinin Avrupalı üyeleri, Suriye'den "şiddete son, siyasi tutuklulara özgürlük, siyasi diyalog ortamına dönüş ve şiddet olaylarının inandırıcı bir şekilde soruşturulması" şeklinde dört talepleri olduğunu belirtirken,[34] Konsey, Suriye hükümetinin sivillere yönelik operasyonlarını kınayan ve yaptırım öngören bir karar tasarısı yerine, bağlayıcılığı olmayan bir kınama metni üzerinde uzlaşmaya vardı. BM tarafından yayınlanan "Başkanlık Bildirgesi"nde, Suriye hükümetinin gösterileri bastırmak için giderek daha fazla şiddete başvurması ve insan haklarını ihlal etmesi kınandı. [35] BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinden görevli bir grup insan hakları uzmanı da,[36] Suriye hükümetine sivillere karşı uyguladığı şiddeti durdurma çağrısı yaptı. Açıklamada, sivillere karşı ağır silahlar kullanıldığı; zorla kaybetmeler, işkence ve keyfi gözaltı ve tutuklamaların gerçekleştiği, barışçıl gösterilerin şiddet kullanılarak bastırıldığı, gazetecilerin olaylara ilişkin bilgi toplamasının önüne geçildiği belirtildi.

BM Güvenlik Konseyinin harekete geçmemesini eleştiren Uluslararası Af Örgütü ise, Suriye hükümetinin insanlığa karşı suç işlediğini belirterek, Güvenlik Konseyinin bu konuda şimdiye kadar somut bir adım atmadığını, yapılan tek şeyin bağlayıcılığı olmayan bir "Başkanlık Bildirisi" yayınlamak olduğunu belirtti. Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Shetty, Konsey'in daimi üyeleri Rusya ve Çin'in yanı sıra, geçici üyeler Güney Afrika, Brezilya ve Hindistan'ın da Konseyden bir yaptırım ve kınama kararı çıkmasını engellediğini ifade etti. Shetty, Güney Afrika, Brezilya ve Hindistan'ın, Batılı ülkelerin Suriye konusunda art niyetinden şüphe ediyorlarsa, Suriye'deki sivillerin korunması için alternatif bir karar taslağı sunmaları gerektiğini belirterek, bu ülkeleri, Konsey'in daimi üyelerine karşı daha bağımsız ve güçlü bir duruş sergilemeye ve kendi vatandaşlarının yararlandığı ve evrensel olarak kabul ettikleri insan hakları için mücadeleye çağırdı.[37]

33. "The world is watching the carnage in Syria despite attempts to sever access, says Pillay", *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)*, 2 Ağustos 2011.

34. "BM Güvenlik Konseyi'nde Şam çıkmazı", *Deutsche Welle Türkçe*, 3 Temmuz 2011.

35. "Statement by the President of the Security Council", http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PRST/2011/16, 3 Ağustos 2011.

36. "Syria must stop using violent strategies against civilians, now", *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)*, 5 Ağustos 2011.

37. Salil Shetty, "UN Security Council must act to end repression in Syria", *Livewire*, 10 Ağustos 2011.

Gösterilerin gerçekleştiği ilk aylarda, uluslararası kamuoyunda müdahale konusu tartışılırken Suriye'de hükümetin muhaliflere karşı kullandığı şiddetin dozu artmaya başladı. Bu dönemde, başta yargısız infaz ve işkence olmak üzere, gerçekleştirilen geniş çaplı insan hakları ihlallerini, hükümete bağlı farklı birimler gerçekleştirdi. Suriye ordusunda Devlet Başkanı Beşar Esed'in kontrolündeki bazı tugaylar, Şebbiha milisleri ve istihbarat örgütü, işlenen suçların büyük çoğunluğunun failleri konumundaydı.[38]

Bu kapsamda, gösterilere müdahale sırasında uyarı yapmaksızın ateş açıldı; zaman zaman da, tanklar ve ağır silahlar, göstericilerin yoğun olarak yaşadığı bölgeleri bombalamak veya kuşatmak için kullanıldı. Bunun sonucu olarak ölü sayısı hızla arttı. Gösterilerde yaşamını yitiren kurbanların cesetlerinde yapılan incelemelerde, birçoğunun vücudunun üst kısmından vurulduğu belirlenirken, tanıklar, güvenlik güçlerinin ateşli silahları sadece göstericileri dağıtmak için değil, aynı zamanda ortamı terörize etmek ve göstericileri öldürmek için kullandıklarını iddia ettiler. Örneğin, Şam yakınlarındaki Duma kentinde 1 Nisan 2011'de yapılan ve 7 bin kişinin katıldığı bir gösteri sırasında keskin nişancılar çevredeki binaların çatılarından göstericilere ateş açtı. Açılan ateş sonucu 22 gösterici öldü, 120 kişi de yaralandı. Ölen ve yaralananların büyük kısmı, başından ve göğsünden vurulmuştu. Aynı gün El-Tell bölgesinde düzenlenmesi planlanan bir gösteri de, bölgedeki Baas Partisinin bir temsilcisinin "gösteri düzenlenmesi durumunda keskin nişancıların saldırıda bulunacağı" uyarısı üzerine iptal edildi.[39] Bu dönemde Suriye'de Askeri İstihbarat Servisi'nin başında bulunan Abdulfettah Kudsiye, göstericilere karşı uygulanan şiddet nedeniyle AB ve ABD tarafından yaptırım uygulanacak kişiler listesine alındı.

18 Mart-22 Mayıs 2011 tarihleri arasında Der'a kentinde gerçekleşen hükümet karşıtı gösterilere karşı da aşırı şiddet kullanan Suriye güvenlik güçleri, yüzlerce göstericiyi öldürdü, binlercesini tutukladı. Tutuklananların birçoğuna gözaltında işkence yapıldığı iddia edildi. Güvenlik güçleri, ayrıca yaralılara tıbbi müdahaleyi engelledi, çevredeki bazı kentleri kuşattı ve halkı temel ihtiyaçlarından yoksun bıraktı. HRW, Der'a kentinde yaşananların sadece sistematik değil, aynı zamanda bir devlet politikasının parçası olduğunu ve insanlığa karşı suç kapsamına girdiğini belirtti. Güvenlik güçleri giderek ayaklanmaya dönüşen gösterilere karşı uyarı yapmaksızın ya da ölümcül olmayan seçenekleri kullanmaksızın

38. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity - Report of human rights violations committed in Syria", *FIDH Report* (Temmuz 2011), www.fidh.org/IMG/pdf/reportSyria2807eng.pdf, s. 7.

39. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", *FIDH Report*, s. 8.

ateş açmayı sürdürdüler. Açılan ateşler sonucu, sadece birçoğu silahsız ve güvenlik güçlerine karşı bir tehdit oluşturmayan göstericiler değil, yaralıları kurtarmaya çalışan sağlık personeli ya da kentin kuşatılması sırasında ihtiyaçlarını temin etmek için evinden çıkmak zorunda kalan bölge sakinleri de yaşamını yitirdi ya da yaralandı.[40] Yaralanan göstericilerin bir kısmı ise gözaltına alınma endişesi ile hastanelere başvurmaktan imtina etti.

> Güvenlik güçleri giderek ayaklanmaya dönüşen gösterilere karşı uyarı yapmaksızın ya da ölümcül olmayan seçenekleri kullanmaksızın ateş açmayı sürdürdüler.

Gerçekleşen İnsan Hakları İhlalleri

Gösterilerin başlaması ile ortaya çıkan büyük çaptaki insan hakları ihlalleri, eşzamanlı olarak Suriye'deki yerel insan hakları örgütleri başta olmak üzere, BM ve uluslararası insan hakları örgütleri tarafından tespit edilmeye ve raporlanmaya başlandı. İnsan hakları örgütleri, ilk aylarda ihlalleri tek tek ayrıntılı bir biçimde tespit etmeye çalışırken, zamanla olağanüstü boyutlara varan ve tek tek anlatımı olanaksız hale gelen ihlalleri genel boyutlarıyla ve rakamlarla ifade etmek durumunda kaldılar. Örneğin, gerçekleşen işkence ve kötü muamele iddiaları karşısında, sistematik olarak kullanılan işkence ve kötü muamele yöntemlerine yer verilmeye ve rejim tarafından kullanılan işkence merkezlerinin tespitine çalışıldı. Bunun dışında, raporlarda bu ihlallere maruz kalan kişilerin ancak bazılarının çarpıcı hikâyelerine yer verilmesi yoluna gidildi. Bu raporlarda yer alan insan hakları ihlallerinin bir kısmı, aşağıda yer almaktadır.

Uluslararası Af Örgütü tarafından Temmuz 2011 tarihinde yayınlanan ve ülkenin kuzeyindeki Telkelekh kasabasına yapılan askeri operasyona ilişkin bir raporda, Suriye ordusu ve güvenlik güçlerinin, ülkenin diğer bölgelerinde işlediği suçlar ve gerçekleştirdiği ihlallerin yanı sıra, Telkelekh'de insanlığa karşı suç işlediği belirtildi. Rapor'da, işlenen suçların ve saldırıların bir devlet politikası şeklinde ve örgütlü bir biçimde, yaygın ve sistematik olarak gerçekleştirildiği; cinayet, işkence, keyfi tutuklama, özgürlükten mahrum bırakma, ruhsal ve fiziksel sağlığı bozacak şekilde zarar verme ya da acı çektirmenin bu suç kapsamına girdiği ifade edildi.[41]

40. "Crimes against Humanity by Syrian Security Forces", *Human Rigths Watch*, s. 1 ve 2.

41. "Crackdown in Syria: Terror in Tell Kalakh", *Amnesty International Publications*, Temmuz 2011, s.6.

Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FIDH), Şam İnsan Hakları Çalışmaları Merkezinin[42] Suriye'deki insan hakları ihlallerine ilişkin topladığı güvenilir verileri derleyerek 15 Mart – 15 Temmuz 2011 tarihleri arasında gerçekleşen ihlalleri sınıflandırdı. Buna göre, hükümet karşıtı gösteriler karşısında yargısız infazlar ve hükümet güçlerinin artan sistematik şiddet kullanımı, kitlesel tutuklamalar, adam kaçırma, zorla kaybetme, keyfi gözaltı, işkence, küçük düşürme ve insanlık dışı muamele, toplanma özgürlüğü ve (özellikle medya mensupları ve insan hakları savunucularını hedef alacak şekilde) haber alma özgürlüğünün ihlali, askeri operasyonlar ve şehirlerin kuşatılması ile sivil halkın toplu bir biçimde cezalandırılması, hastanelere erişimin kısıtlanması veya engellenmesi genel olarak tespit edilen ihlaller olarak sıralandı.[43]

BM tarafından Suriye'de 15 Ocak – 15 Mayıs 2013 tarihleri arasında gerçekleşen insan hakları ihlallerine ilişkin hazırlanan bir raporda ise, Suriye'de savaş suçlarının ve insanlığa karşı suçların işlenmesine devam edildiği, kitlesel ölçekli insan hakları ihlallerinin sürdüğü yinelendi.[44] Rapor'da hükümet güçlerinin ve milis kuvvetlerinin, sivil nüfusa karşı cinayet, işkence, tecavüz, zorla yerinden etme, zorla kaybetme ve diğer insanlık dışı suçları yaygın ve sistematik olarak işledikleri; insanlığa karşı işlenen bu suçların yanı sıra, yargısız infaz, keyfi gözaltı ve tutuklama, özel mülke zarar ve yağma gibi savaş suçlarının işlendiği ve uluslararası insan hakları hukukunun geniş ölçüde ihlal edildiği belirtildi. Rapor'da hükümet karşıtı grupların da işkence, rehin alma, yağma, yargısız infaz, cinayet gibi savaş suçları işlediği, sivillerin yaşadığı bölgelerde askeri hedeflere saldırılar düzenleyerek sivil halkı tehlikeye attığı; bununla birlikte, hükümet karşıtı silahlı gruplar tarafından işlenen suçların ve ihlallerin, hükümet güçleri ve milis kuvvetlerinin işlediği suç ve ihlallerin ölçeğine ulaşmadığı ifade edildi. Rapor'da ayrıca, söz konusu dönemde Suriye'de katliam tanımına uyan 17 vakanın gerçekleştiği bildirildi. Bunlardan biri, 15 – 24 Nisan 2013 tarihleri arasında Şam yakınlarındaki Cudeydetu'l-Fadl kasabasında gerçekleşti. Suriye ordusu ve Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) savaşçıları arasında çıkan çatışmalar sırasında bölgeden kaçmaya çalışan siviller, Suriye ordusuna mensup keskin nişancılar tarafından öldürülürken, onlarca kişinin de yine hükümet güçlerince muhalif-sivil ayrımı yapılmaksızın infaz edildiği, Humus yakınlarında düzenlenen askeri harekat sırasında Suriye ordusu mensuplarının, aralarında iki çocuğun da bulunduğu

42. The Damascus Center for Human Rights Studies (DCHRS)

43. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", *FIDH Report*, s. 5.

44. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/23/58), 4 Haziran 2013.

sivilleri, "bulundukları yeri ÖSO savaşçılarına bildirmesinler" diye infaz ettiği yönündeki ifadeler de Rapor'da yer aldı.

BM'nin 15 Mayıs – 15 Temmuz 2013 dönemine ilişkin Suriye Raporu'nda ise, baskınlar sırasında 15 yaşın üstündeki erkeklerin tutuklanmasının rutin hale geldiği, gözaltına alma yetkisi bulunmayan Ulusal Savunma Güçlerinin yanı sıra, rejimin yanında savaşan Hizbullah militanlarının da, insanları hukuksuz bir biçimde günlerce alıkoyabildiği belirtildi.[45]

Alıkonulup günlerce işkence ve kötü muamele gören ve daha sonra serbest bırakılan insanlar yine de kendilerini şanslı hissedebilmektedirler. Çünkü iç savaş sırasında Hava Kuvvetleri, İstihbarat ve Ulusal Savunma Güçleri başta olmak üzere, hükümet güçlerinin gerçekleştirdikleri ev baskınlarında, kontrol noktalarında, camilerde ve hastanelerde gözaltına aldıkları birçok kişiden bir daha haber alınamamaktadır. Gözaltına alınan kişiler kadar, aileleri başta olmak üzere toplumun diğer kesimlerini de terörize eden bu uygulama, işkence gibi diğer ihlallere de kapı aralamaktadır. Kaldı ki, hükümet güçleri, kayıplara ilişkin bilgi vermeyip tutuklu listelerini açıklamadığı gibi, yakınlarının akıbetini araştıran insanları da sırf gözdağı vermek için gözaltına almaktadır.[46]

Ancak gözaltında kayıplara ilişkin en çarpıcı kanıtlar Ocak 2014'de ortaya çıktı. Suriye'de 13 yıl boyunca olay yeri inceleme uzmanı olarak adi suç vakaları ve kazalarla ilgili fotoğraf çeken "Sezar" kod adlı bir askeri polis, iç savaşın başlamasının ardından, rejime bağlı askeri hastanelere ölü olarak getirilen kişilerin fotoğraflarını çekmekle görevlendirildi. Çalışma arkadaşlarıyla iki yılda 55 bin kare fotoğraf çeken ve iki yıl boyunca çekilen fotoğrafları düzenli olarak bir flaş belleğe kaydeden askeri polis, sistematik işkenceyle öldürme politikasına dayanamayarak Suriye Ulusal Hareketi ile temasa geçti ve fotoğrafları muhaliflere verdi. Katar hükümetinin mali desteği ile Londra merkezli Carter-Ruck and Co. isimli hukuk bürosu, uluslararası savaş suçu mahkemelerinde görev yapmış üç eski baş savcıyı (Liberya eski Cumhurbaşkanı Charles Taylor'ın yargılandığı davanın baş savcılığını yapmış olan David Crane, Sierra Leone'deki savaş suçları için kurulmuş özel mahkemenin baş savcısı Sir Desmond Da Silva ve eski Yugoslav lider Slobadan Miloşeviç'in yargılandığı mahkemenin baş savcısı Profesör Geoffrey Nice'ı) fotoğrafları inceleyip bir rapor hazırlamakla görevlendirdi.[47]

45. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/24/46), 16 Ağustos 2013. s. 9.

46. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/24/46), s. 11.

47. "A report into the credibility of certain evidence with regard to torture and execution of persons incarcerated by the current Syrian regime", http://static.guim.co.uk/ni/1390226674736/syria-report-execution-tort.pdf.

Fotoğrafların ve diğer görüntülerin gerçek olup olmadığı ve üzerlerinde oynama yapılıp yapılmadığı hususları, İngiltere'de Acume Forensics (Adli Görüntüleme) adlı laboratuvarda incelendi. İncelenen materyallerin tümünün müdahale edilmeyen gerçek fotoğraflar olduğu tespit edildi. Komisyon 55 bin fotoğraftan 26 binini inceledi. Fotoğraftaki kişilerin, sistematik işkenceye tabi tutulduğu, kurbanlara elleri ve ayakları bağlıyken işkence yapıldığı; tel, ip ve hatta araçlardaki "triger kayışı"na benzer cisimlerle kurbanların boğulduğu, inceleme sonunda tespit edildi. Kurbanları aç bırakarak ölüme terk etmenin de kullanılan işkence yöntemleri ve infaz türleri arasında yer aldığı belirlendi. Bazı cesetlerde elektrik verilmesinin ardından oluşan yaralar görüldü. Cesetlerin çoğu çıplak ya da asgari düzeyde giysili halde yerdeyken fotoğrafı çekildi. Komisyon, bu yöntemlerle öldürülen ve 55 bin kare fotoğrafı çekilen kişi sayısının yaklaşık 11 bin olduğu tahmininde bulundu.

> Hükümet güçleri, kayıplara ilişkin bilgi vermeyip tutuklu listelerini açıklamadığı gibi, yakınlarının akıbetini araştıran insanları da sırf gözdağı vermek için gözaltına almaktadır.

Rapor'a göre, gözaltında tutulan muhalifler, bulundukları gözaltı merkezinde öldürüldükten sonra bir askeri hastaneye gönderiliyordu. "Sezar" kod aslı askeri polis ise, yanında bir doktor ve yargı temsilcisiyle hastaneye getirilen cesetlerin dört ya da beş kare fotoğrafını çekmekle görevli idi. Gözaltında öldürülen her kişiye iki numara veriliyordu. İlk numara, öldürülecek kişinin gözaltında alınmasından öldürülmesine kadarki kısımdan sorumlu olan birimin referans numarasıydı. Bu numarayı ve dolayısıyla kişinin kimliğini sadece istihbarat birimi biliyordu. Numaraların, bazen elle kişinin bedenine ya da alnına yazıldığı da oluyordu. Ceset bir askeri hastaneye ulaştığı zaman ise, ölümün hastanede vuku bulduğuna dair sahte belge düzenlemek için ikinci bir numara daha düzenleniyordu. Sahte belgede, kişinin "kalp krizi" ya da "solunum yetmezliği" nedeniyle öldüğü belirtiliyordu. Öldürülen kişilerin aileleri sorduğunda bu sahte belge veriliyordu. Fotoğrafları çekilen ve gerekli sahte belgeler düzenlenen cesetler daha sonra bilinmeyen bir kırsal alana gömülmeye götürülüyordu.

Rejimin öldürülen insanların bu şekilde fotoğraflarını çekmesinin ve sahte rapor düzenlemesinin muhtemel sebebi, gösterilerin başladığı ilk aylarda ortaya çıkan ve insan hakları örgütlerinin raporlarında da yer verilen şikâyetler olabilir. İsyanın ilk aylarında işkence sonucu öldürülen insanların cesetleri hastane-

ye getirildikten sonra yakınlarına haber veriliyor ve yakınlarına "silahlı çeteler tarafından öldürüldükleri" yönünde belge imzalatılıyordu. Bununla birlikte, kurbanların yakınları cenazeleri teslim aldıktan sonra yaptıkları incelemelerde işkence ve kurşun izleri bulduklarında medya ve insan hakları örgütleri ile bulgularını paylaşıyorlardı.

Ceset fotoğraflarını inceleyen ve Suriye'den kaçtığını söyleyen fotoğrafçı ile 12, 13 ve 18 Ocak 2014 tarihlerinde üç ayrı görüşme yapan soruşturma ekibi, kaynağın güvenilir olduğu kanaatine vardıklarını belirtti. Bu kanıtlar ortaya çıkmadan önce de BM ve uluslararası insan hakları örgütleri Suriye rejiminin savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar işlediğini raporlarında belirtiyordu. Ancak ilk kez rejimin içerisinden bir kişi, Suriye devletinin işlediği savaş suçlarını ortaya çıkarmış oldu. Konuyla ilgili diğer şahitlerin ifadelerine de başvuran Komisyon, tüm bulguların, savaş suçu için kurulacak mahkemece kabul edilebilir "açık deliller" olduğuna karar verdi.

İç Savaş

Suriye'de Mart 2011'de başlayan gösteriler karşısında rejimin sert bir tutum takınması ve şiddet yoluyla gösterileri bastırma yolunu seçmesi, zamanla muhalif kesimin bir kısmının silahlı mücadele yolunu seçmeyi tercih etmesine neden oldu. Rejime karşı silahlı mücadelenin başlamasıyla da Suriye toprakları halen sürmekte olan bir iç savaşa sahne oldu. Suriye'deki durumu bir iç savaş olarak niteleyen ilk BM yetkilisi, Genel Sekreter Yardımcısı Herve Ladsous oldu.[48] Ladsous, Haziran 2012'de yaptığı açıklamada, rejimin bazı bölgelerde kontrolü kaybettiğini ve birkaç şehrin yönetiminin de muhaliflerin eline geçtiğini açıkladı.

İç savaş sırasında yukarıda bahsedilen insan hakları ihlalleri ve insanlığa karşı suçların yanı sıra, savaş suçları da gündeme gelmeye başladı. Zorla kaybetmeler[49] ve işkence sonucu ölümlerin sayısı olağanüstü bir biçimde artarken, iç savaş sırasında misillemede bulunmak, fidye istemek ya da esir değiş-tokuşu yapabilmek amacıyla, her iki tarafa destek verdiği düşünülen kişilerin kaçırılması da sık sık karşılaşılan vakalardır. Hem hükümet güçleri hem de muhaliflerin suçlandığı bu tür vakalarda, kaçırılan kişinin ailesinin istenilen parayı ödeyebilmesi duru-

48. "Syria in civil war, says UN official Herve Ladsous", *BBC News*, 12 Haziran 2012.

49. Birleşmiş Milletlerin zorla kaybedilmeleri yasaklayan ve ailelerinin kaybedilenle ilgili gerçeği öğrenmesine imkan veren "Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmesi"ne göre "zorla kaybedilme", devletin ajanları ya da devletin yetkisi, desteği ya da rızasıyla hareket eden kişiler veya bu kişilerin oluşturduğu gruplar tarafından gerçekleştirilen tutuklama, gözaltı, kaçırma ya da özgürlükten yoksun bırakmanın diğer biçimlerini takiben bir kişiyi kanun koruması dışında bırakacak şekilde özgürlükten yoksun bırakma gerçeğinin reddi ya da akıbetinin veya kayıp kişinin nerede olduğunun gizlenmesi olarak sayılıyor.

munda ya da esir takası konusunda anlaşmaya varıldığında kaçırılan kişi serbest bırakılmaktadır ancak kendisinden bir daha haber alınamayan ya da daha sonra öldürülmüş olarak bulunan yüzlerce vaka da bulunmaktadır.

Başta Şam olmak üzere, Suriye'nin farklı şehirlerinde gerçekleşen ve yüzlerce kişinin ölümüne neden olan birçok bombalı saldırının sorumlusu olarak zaman zaman Suriye Hükümeti, zaman zaman da bazı muhalif gruplar gösterildi. Sorumluluğunu hiç kimsenin üstlenmediği bu saldırılar, sivillerin ölümüne ve yaralanmasına neden olduğu için, saldırıyı gerçekleştiren tarafın savaş suçu işlediği anlamına gelmektedir. Örneğin, bu saldırılardan biri 10 Mayıs 2012'de gerçekleşti ve Şam'daki iki büyük patlamada 55 kişi öldü ve 372 kişi yaralandı. 18 Temmuz 2012'de Şam'da Milli Güvenlik binasına yapılan saldırıda ise, Savunma Bakanı Davud Raca, Hasan Türkmani, Savunma Bakan Yardımcısı Asıf Şevket ve İçişleri Bakanı Muhammed İbrahim Şar hayatını kaybetti.

Suriye'de güvenlik güçlerinin gerçekleştirdiği mülkiyet hakkının ihlaline ilişkin iddialar da insan hakları örgütlerinin raporlarında yer aldı. Uluslararası Af Örgütü Telkelekh raporunda, askerlerin sivillere ait evlere ve dükkânlara girerek eşyaları yağmaladığı yönünde birçok tanığın ifadesine yer verildi. Telkelekh'e yönelik askeri operasyon sonrası sivillerin büyük bir kısmı kasabayı terk ederken, Af Örgütü temsilcilerinin Lübnan'da kamplarda görüştüğü Telkelekh sakinlerinden her biri, bir yakınının tutuklandığını, kasabayı terk ederken askerlerin halkın önünü kestiğini, kadınları ayırdıktan sonra erkekleri tutukladığını belirtti.

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Pillay, 2 Ocak 2013'te yaptığı açıklamada, 15 Mart 2011 ile 30 Kasım 2012 tarihleri arasında Suriye'de ölenlerin sayısının 60 bini geçtiğini belirtti. BM'nin Suriye'de yaşanan savaşın insan maliyetini ortaya çıkarmak için beş aydır sürdürdüğü araştırmada görev alan uzmanlar, yedi ayrı kaynaktan gelen haberleri birbiriyle karşılaştırarak bu sayıya ulaştı.[50] Ölü sayısının bütün tahminleri aşan ve şok edici bir rakama ulaştığını belirten Pillay, uluslararası toplumu, harekete geçmediği için bir kez daha kınarken, ölümlerin yüzde 14'ünün 2011 yılında, yüzde 86'sının ise 2012'de gerçekleştiğini belirtti. BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi Lakhdar Brahimi ise Suriye'de iç savaşın sürmesi durumunda, 2013 yılında 100 binden fazla insanın yaşamını yitireceğini ifade etti.[51] Nitekim Şubat 2013'e gelindiğinde Pillay, Suriye'de ölen insan sayısının 70 bine yaklaştığını belirtti.[52]

50. Joe Sterling ve Salma Abdelaziz, "U.N.'s Syria death toll jumps dramatically to 60,000-plus", *CNN Web Edition*, 3 Ocak 2013, http://edition.cnn.com/2013/01/02/world/meast/syria-civil-war/index.html.

51. Ben Brumfield ve Yousuf Basil "Syria's grim toll continues into 2013", *CNN Web Edition*, 2 Ocak 2013, http://edition.cnn.com/2013/01/01/world/meast/syria-civil-war/index.html.

52. Michelle Nichols, "Syria death toll likely near 70,000, says U.N. rights chief", *Reuters*, 12 Şubat 2013.

Suriye'deki şiddetin boyutunu anlamak için 2000'li yıllarda yaşadığı işgal sonrası şiddet sarmalına gömülen Irak ile karşılaştırma yapmak yararlı olabilir. Yaklaşık 31 milyon nüfusa sahip olan Irak'ta 2006 yılı şiddetin doruk noktası idi ve o sene 36.591 kişi öldürülmüştü. Yaklaşık 22 milyonluk bir nüfusa sahip olan Suriye'de ise ölü sayısı BM'ye göre Temmuz 2013'te 100 bini geçmişti. Ocak 2014 itibari ile ise BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, haber kaynaklarının teyit edilememesi nedeniyle Suriye'deki ölümleri saymayı durdurduğunu açıkladı.[53] Oysa bu, tartışmalı bir karardır. Suriye'de işlenen savaş suçlarına ilişkin veriler, uluslararası kamuoyunda rejime ve muhaliflere destek veren kesimler tarafından sürekli "çarpıtılmış, yanlış" gibi ithamlarla kabul edilmezken, güvenilirliği tartışılmayan ya da daha az tartışılan BM raporlarında artık ölüm sayılarının yer almaması, büyük bir eksiklik olacaktır. Kaynakları doğrulama konusunda yaşanan sıkıntılar artmasına rağmen, BM bu istatistiki çalışmayı sürdürmek zorundadır. Zira, Suriye'de gerçekleşen her ölüm ile iç savaşın sona erdirilmesi ve bir barışa kavuşulması zorlaşmaktadır. Öte yandan, Londra'da bulunan Suriye İnsan Hakları İzleme Örgütünün verilerine göre ise, iç savaş sırasında Suriye'de hayatını kaybeden insan sayısı Ocak 2014 itibariyle 130 bini geçti.

Suriyeli muhalifler de, ölü sayısını kendi kaynaklarında daha az göstermektedirler. Suriye Devrim Şehitleri Veritabanı (SRMD - The Syrian Revolution Martyr Database) adlı web sitesinde 11 Ocak 2014 itibariyle ölü sayısı 9.738'i kadın, 9653'ü çocuk ve 18.988'i silahlı muhalif olmak üzere, toplam 93.466 olarak gösterilirken, bir günde öldürülen insan sayısının ortalama 90'a yükseldiği görülmektedir. Bununla birlikte, muhalifler hükümete bağlı güçlerin kayıplarını listeye eklememektedirler. SRMD'nin sitesinde ölümlere ilişkin ayrıntılı istatistikler ve haritalar incelendiğinde, iç savaşın ülkenin her tarafına yayıldığı görülebilmektedir.[54] Suriye'deki iç savaşa ilişkin istatistikleri toplayan bir diğer kurum olan Suriye İhlalleri Belgeleme Merkezi (The Centre of Violations Documentation in Syria) ise 22 Ocak 2014 itibariyle ölü sayısını 85.464 olarak vermektedir.[55]

Muhalifler zaman zaman Rakka ve Halep gibi büyük şehirlerin kontrolünü ele geçirseler de, Suriye hükümetine bağlı güçler, ülke içerisindeki ana ikmal yollarını ve stratejik noktaları tutmaya devam etmektedirler. Suriye ordusu, muhaliflerin yayılmasını engellemek ya da bulundukları bölgeyi terk etmeye zorlamak için, taşraya yiyecek ve tıbbi malzeme sevkini engellemek gibi sivil halkı da olumsuz etkileyen stratejiler uygulamaktadır. Şam'a birkaç kilometre uzaklıktaki Yer-

53. Kashmira Gander, "UN to stop updating death toll in Syria conflict", *The Independent*, 7 Ocak 2014.

54. "The Syrian Revolution Martyr Database", http://Syrianshuhada.com/?lang=en.

55. "The Centre of Violations Documentation in Syria", www.vdc-sy.org.

muk Filistin Mülteci Kampında yaşananlar buna en açık örneklerden birisi. Bir zamanlar 250 bin kişinin yaşadığı kamp yaklaşık bir yıldır rejim güçlerinin kuşatması altındadır. Kampta kalan 18 bin kişiye yardımların ulaşması Suriye ordusu güvenlik tehdidi nedeniyle gerçekleştiremezken, en az 50 kişi açlıktan yaşamını yitirdi. Mülteciler hayatta kalabilmek için hayvan gıdası, tuzlu su ve yapraklarla beslenmek zorunda kaldı.[56] Suriye ordusu, muhaliflerin askeri üslerine nokta saldırılar düzenlemek yerine, bulundukları yerleşim yerine sivillere de zarar verecek genel saldırılar düzenlemektedirler. Buna karşılık muhalifler de, nadiren de olsa, özellikle İdlib ve Şam yakınlarında bulunan hükümet yanlısı köylere yönelik bombardıman yapmakla suçlandılar.[57]

> Bosna'daki etnik temizliğe tanık olan ABD eski Büyükelçisi Peter W. Galbraith, Alevilere yönelik katliam iddialarının ilk aşamada rejim yanlısı bir propaganda olarak gözüktüğünü ancak 2012'nin sonuna doğru bunun gerçek bir olasılığa doğru evrildiğini belirtti.

Suriye'deki iç savaş sırasında ülke dışından gelerek gerek muhalif saflarda gerekse hükümet güçleri yanında savaşanlar da bulunmaktadır. Suriye'deki hükümet karşıtı hareketi bir mezhep çatışması ekseninde ele alan ve "cihat" yaptığını beyan eden El Kaide bağlantılı El-Nusra ve Irak-Şam İslam Devleti Örgütü (IŞİD) gibi silahlı gruplarda Suriye kökenli olmayan pek çok savaşçı bulunmaktadır. Türkiye'den de bu gruplara katılım bulunmaktadır. Örneğin, Adıyaman Emniyet Müdürlüğü Ekim 2013'te yaptığı açıklamada Adıyaman'dan 11 kişinin Suriye'de El-Nusra ve El Kaide'ye katıldığının tespit edildiği belirtildi.[58] Öte yandan, Lübnan'da bulunan Hizbullah partisinin lideri Hasan Nasrallah da, 26 Mayıs 2013'te yaptığı bir açıklamada, Suriye rejimine verdikleri desteği ilk kez açıkça dünyaya ilan etti ve mensuplarının Suriye'de rejim için savaşacaklarını duyurdu. Hizbullah'ın yanı sıra, Irak ve İran vatandaşı Şiilerin rejim güçleri adına savaşmak için Suriye'ye geldikleri BM raporlarında yer almaktadır. İç savaşta bir diğer taraf olan

56. Fernande van Tets, "Innocent, starving, close to death: One victim of the siege that shames Syria", *The Independent*, 16 Ocak 2014.

57. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/23/58), s. 6.

58. İdris Emen, "Emniyet: 11 kişi Suriye'ye savaşmaya gitti", *Radikal*, 02 Ekim 2013.

Kürt grupların yanında savaşmak için Irak ve Türkiye'den Suriye'nin kuzeyine gidenler de bulunmaktadır. Örneğin, 16 Eylül 2013'te Marksist Leninist Komünist Parti (MLKP) örgütü tarafından yayın kuruluşlarına gönderilen açıklamada, 'Mazlum' kod adlı Serkan Tosun adlı üyelerinin Kürtler adına Rojava'da savaşırken çıkan çatışmada öldüğü belirtildi.[59]

İki yıl önce başlayan hükümet karşıtı gösterilerin giderek mezhep çatışmasına dönmekte olduğu yönünde uyarılar da yapılmaktadır. Esed ailesinin ülkedeki Nusayri toplumuna, protestocuların El-Kaide tarafından desteklendiği, kendilerinin iktidardan düşmesi durumunda ise Sünniler tarafından katledilecekleri yönünde korku salması nedeniyle, geleceklerinden endişe eden Nusayriler gönülsüz de olsa Esed'in iktidarda kalmasına destek olmakta ve olası bir rejim değişikliğinden korkmaktadırlar. Bosna'daki etnik temizliğe tanık olan ABD eski Büyükelçisi Peter W. Galbraith de, Alevilere yönelik katliam iddialarının ilk aşamada rejim yanlısı bir propaganda olarak gözüktüğünü ancak 2012'nin sonuna doğru bunun gerçek bir olasılığa doğru evrildiğini belirtti.[60] Ağustos 2013'te muhaliflerin Nusayrilerin yoğun olarak bulunduğu Lazkiye yakınlarında başlattıkları saldırılar Nusayri-Sünni çatışmasını tekrar gündeme getirdi. Lazkiye'de ikamet eden Nusayrilerin dini liderlerinden Şeyh Muhammed Rıza Hatem, The Telegraph muhabiri Ruth Sherlock'a, yaklaşık 150 Nusayri'nin köylerinden kaçırıldığını, aralarında çocuklar ve kadınların da bulunduğunu, kaçırılanların akıbetini bilmediklerini ifade ederken, Suriye İnsan Hakları Gözlemevi, Suriye ordusunun 10 Ağustos günü Lazkiye'nin kuzeyinde bulunan Salma kasabasına yaptığı hava saldırısında en az 20 kişinin öldüğünü açıkladı. Bölgedeki çatışmalar sırasında muhalifler, Esed'e bağlı milisleri öldürdüklerini iddia ederlerken, hükümet yanlıları, öldürülenlerin savaşçı değil, isyancıların inançlarından dolayı hedef aldıkları siviller olduklarını öne sürmektedirler.[61] Protestoların başladığı andan itibaren muhalif hareketi sadece din/mezhep açısından tanımlayan, Sünnilerin bulunduğu bölgelere yönelik silahlı militan – sivil ayrımı gözetmeksizin askeri operasyonlar düzenleyen Suriye hükümeti de iç savaşta mezhep çatışmasının derinleşmesini sağlamaya çalıştı.

Ordunun Rolü

Suriye'de askeri bir rejim bulunmamakla birlikte, ordu ve güvenlik birimleri, rejimin koruyucusu konumundadırlar. Devlet Başkanı, aynı zamanda, Baas Partisinin genel

59. "MLKP militanı Rojava'da öldü", *Radikal*, 16 Eylül 2013.

60. Simon Adams, "The World's Next Genocide", *The New York Times*, 15 Kasım 2012.

61. Ruth Sherlock, "Syrian rebels accused of sectarian murders", *The Telegraph*, 11 Ağustos 2013.

sekreteri ve ordunun da başkomutanıdır. Fransız mandası döneminde azınlıklara orduda daha çok yer verilirken, bağımsızlıktan sonraki yirmi yıllık sürede Sünniler, daha sonraki süreçte ise Nusayriler orduda söz sahibi olmaya başladılar.[62] 2011 yılı itibariyle Suriye ordusu 220 bin subay ve erden oluşuyordu. 1976 yılında İsrail'e karşı yaşanan askeri yenilginin ardından ordu yeniden düzenlenirken, geleneksel zırhlı ve mekanize tümenlerin yanı sıra, Cumhuriyet Muhafızları ve Özel Kuvvetler gibi tümenler de oluşturuldu.[63] Ordudaki ve güvenlik birimlerindeki yönetim pozisyonlarının yaklaşık yüzde 90'ında Nusayriler bulunmaktadır.[64]

Suriye'de kitlesel ölümler, ordunun devreye sokulmasıyla başladı. Nisan 2011'de Der'a kentinin tankların desteğinde askeri birlikler tarafından on gün kuşatılmasıyla beraber, sadece göstericiler değil, olayların dışında yer alan siviller de ihlallere maruz kalmaya başladılar. Binlerce kişi evlerini terk etmek ve kötü koşullar altından yaşamak zorunda kalırken, askeri operasyonlar sırasında yüzlerce kişi yaşamını yitirdi.

Suriye hükümeti, bir süre sonra isyancılara karşı kara ordusunun yanı sıra, hava kuvvetlerini de devreye soktu. Örneğin, 12 ve 14 Ağustos günlerinde Şam'ın muhaliflerin kontrolündeki bir bölgesinde bulunan bir hastaneye bir savaş uçağının düzenlediği roket saldırısında dört sivil öldü, aralarında hemşirelerin de bulunduğu beş kişi yaralandı, hastanede ise ciddi hasar meydana geldi.[65] Der'a'nın ardından Banyas da ordu tarafından kuşatılan ve bombalanan bir diğer kent oldu. Haziran ayında ise, ülkenin kuzeyinde yer alan İdlib kenti kuşatıldı. Kuşatma sırasında kenti terk edip Türkiye'ye ulaşmaya çalışan en az 90 kişi güvenlik güçleri tarafından öldürüldü.[66]

15 Ağustos 2011'de, bir Suriye savaş uçağı Türkiye sınırı yakınlarındaki Azaz kasabasını bombaladı. Saldırıda aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu kırk sivil öldü, en az yüz sivil de yaralandı. Saldırıdan sadece iki saat sonra bölgeye ulaşan HRW'den Anna Neistat, Suriye ordusunun Özgür Suriye Ordusuna (ÖSO) ait bölgedeki iki tesisi yok etmek için saldırıyı gerçekleştirmiş olabileceğini ancak saldırı sonucu sivillere ait onlarca evin yıkıldığını belirtti.[67] Sağlık kuru-

62. Muhittin Ataman, "Suriye'de İktidar Mücadelesi", s.10-11.

63. Joseph Holliday, "The Assad Regime: From Counterinsurgency to Civil War", *Institute for the study of War, Middle East Security Report 8* (Mart 2013), s. 42-43.

64. Eyal Zisser, *Commanding Syria: Bashar al-Asad and the First Years in Power*, (I.B. Tauris, New York:2007), s. 65.

65. "Syria: Fighter Planes Strike Aleppo Hospital", *Human Rights Watch*, www.hrw.org/news/2012/08/15/syria-fighter-planes-strike-aleppo-hospital, (20.09.2012).

66. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", *FIDH*, s. 23.

67. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Syria: Fighter Jet Bombing Kills Over 40 Civilians", *Human Rights Watch*, www.hrw.org/print/news/2012/08/16/Syria-fighter-jet-bombing-kills-over-40-civilians.

luşlarına yönelik saldırılar, iç savaşın ilerleyen günlerinde de devam etti. Mayıs 2013'te Hama'da bir sahra hastanesinin ve 16 Mayıs 2013'te Daru'l-Kebîre'de bir çocuk hastanesinin hükümet güçleri tarafından bombalanarak yıkılması sonucu, sağlık personelinden ölen ve yaralananlar olurken, yine aynı tarihlerde Hula'da bir sahra hastanesi bombalandı. 24 Mayıs 2013'te İdlib'deki bir sahra hastanesine iki roket isabet ederken, Der'a'daki sahra hastanelerine yönelik sistematik saldırılar sonucu sağlık personeli ve hastalar yaşamını yitirdi. 20 Haziran 2013'te Rakka'daki ulusal hastanenin hükümet güçleri tarafından bombalanması sonucunda da, üç sağlık çalışanı yaralandı ve hastanenin yoğun bakım ünitesi kullanılamaz hale geldi. Bombalamaların yanı sıra, Suriye ordusu tarafsız bir statüsü olan hastaneleri ve etrafını askeri yığınak için kullanmaktan çekinmemekte, keskin nişancıları hastanelerin çatısına, tank vb. saldırı araçlarını da, hastanelerin çevresine yerleştirmektedir. Ayrıca hastanelerde bulunan güvenlik güçleri ve istihbarat elemanları, sağlık personelinin muhaliflere tıbbi yardımda bulunmasını engellemekte, talimatlara rağmen yardım sunan personel ise gözaltı, tutuklama, işkence ya da öldürülme tehlikesine maruz kalmaktadır.[68]

Oysa uluslararası insancıl hukuka (savaş hukuku) göre (askeri ya da sivil fark etmeden) hastaneler ve sivil yerleşim yerleri, askeri hedef olarak seçilemez. Sivillerin yaşadığı bölge içinde askeri hedefler bulunduğu şüphesi olsa bile, o bölge sivil kabul edilmelidir. Suriye devleti, bu tür saldırıları ile açıkça savaş hukukunu çiğnemektedir.

Öte yandan, 15 Ocak 2013'te, savaş uçakları tarafından Halep Üniversitesine bir saldırı düzenlendi. Suriye İnsan Hakları Gözlemevi, saldırıda 52 kişinin öldüğünü duyururken, Halep Valiliği ölü sayısını 82 olarak verdi. Suriye hükümeti «teröristlerin» üniversitede bomba patlattığını iddia ederken, ilerleyen günlerde medyaya ulaştırılan görüntülerde bunun bir füze saldırısı olduğu kesinlik kazandı.[69] 2 Ocak 2013'te Şam'ın dış mahallelerinden Mileyha'daki bir benzin istasyonunun bombalanması sonucu, benzin kuyruğunda bekleyen onlarca kişi yaşamını yitirdi. Suriye hükümeti bunun da bir "terörist" saldırı olduğunu belirtse de, iki görgü tanığı savaş uçaklarının bölgeyi bombaladığını iddia etti.[70] 17 Şubat 2013'te ise, Halep kenti ile yakınlarındaki bir kasabaya Şam yakınlarındaki bir askeri üs-

68. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/24/46), s. 18.

69. "Video Suggests Missile Hit Syrian University", http://thelede.blogs.nytimes.com/2013/01/23/video-suggests-missile-hit-Syrian-university/.

70. Anne Barnard "Syrians Killed in Gas Line; U.N. Raises War's Casualty Figures", *The New York Times*, 02 Ocak 2013.

ten atılan dört adet balistik füze, aralarında 71 çocuğun olduğu 141 kişinin ölümüne neden oldu. HRW, füzelerin isabet ettiği dört bölgenin hiçbirinde askeri bir hedef bulunmadığını iddia etti.

İç savaş sırasında ilk olarak Aralık 2012'de devreye sokulan balistik füzelerin 30'dan fazla saldırıda kullanıldığı tespit edildi.[71] Suriye ordusunun düzenlediği hava saldırılarına ilişkin bir diğer raporda, savaş uçakları ve helikopterler aracılığı ile muhaliflerin kontrolü altındaki bölgelere yapılan ve sivil-militan ayrımı gözetilmeyen saldırılarda 4300'den fazla sivilin yaşamını yitirdiği belirtilmektedir.[72] Mayıs 2013'te Suriye'nin kıyı bölgesinde bulunan Tartus'un Banyas ilçesine bağlı Beyda köyünde ve Banyas merkezde yüzlerce sivil öldürüldü. Suriye Yerel Koordinasyon Komitesi (LCC), saldırıların Esed yönetimine bağlı güçlerce, kıyı bölgesinde Sünnilere yönelik olarak etnik temizlik stratejisi çerçevesinde gerçekleştirildiğini[73] belirtirken, HRW tarafından bu katliama ilişkin olarak hazırlanan "'Hiç Kimse Kalmadı': Suriyeli Güçlerin Beyda ve Banyas'ta Kısa Yoldan İnfazları" başlıklı Rapor'da Beyda'da öldürülen 167 kişi ile Banyas'ta öldürülen 81 kişinin yer aldığı bir liste yayınladı. HRW, bu kişilerin büyük çoğunluğunun askeri çatışmalar sona erdikten ve muhalif savaşçılar geri çekildikten sonra infaz edildiklerini tespit etti.[74] HRW Orta Doğu Direktör Vekili *Joe Stork,* "Dünyanın tüm dikkati, Şam hükümetinin bundan böyle kendi halkına karşı kimyasal silah kullanamamasını sağlamaya yoğunlaştığı şu dönemde, Suriye hükümet güçlerinin sivilleri katletmek için konvansiyonel silahlar kullandığını da unutmamalıyız. Konuştuğumuz ailelerin her biri bize, gözleri önünde silahsız akrabalarının hükümet güçleri ve hükümet yanlısı güçler tarafından nasıl kurşuna dizildiklerine dair korkunç hikâyeler anlattı" derken, aslen Antakyalı olan ve on yıllardır Suriye'de yaşayan ve *THKP-C Acilciler* adlı örgütün lideri olduğu ifade edilen *Mihraç Ural* isimli kişinin bu saldırı öncesi yayınlanan bir video kaydında ise "Banyas teröristlerin denize tek erişim yoludur. Banyas'ı kuşatmak son derece acildir… Banyas'ı kuşatmak ve sonra temizliğe başlamak… Mukavemet Suriye olarak bizler devreye girip savaşı desteklemeliyiz" sözleri sarf ediliyor.[75] BM tarafından hazırlanan bir Rapor'da da hükümet güçleri

71. "Syria: Unlawful Missile Attacks Kill More Than 140", *Human Rights Watch*, 26 Şubat 2013.

72. "Death from the Skies: Deliberate and Indiscriminate Air Strikes on Civilians", *Human Rights Watch Report* (Nisan 2013).

73. "Banyas'ta katliam: 126 ölü", *Anadolu Ajansı*, 4 Mayıs 2013.

74. "No One's Left - Summary Executions by Syrian Forces in al-Bayda and Baniya", *Human Rights Watch Report* (Eylül 2013).

75. Alexander Christie-Miller, "Assad massacres are an ethnic cleansing strategy, says Turkey", *The Times*, 10 Mayıs 2013.

ve milislerin katliamın sorumlusu olduğu yönünde kanıtlar bulunduğu belirtildi.[76] Konuyla ilgili olarak 5 Mayıs 2013'te Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise, bu saldırıların Suriye rejiminin etnik temizlik harekâtına başladığını ortaya koyan gelişmeler olduğu ve insanlığa karşı suç işlendiği vurgulandı.[77]

> Uluslararası insancıl hukuka göre (askeri ya da sivil fark etmeden) hastaneler ve sivil yerleşim yerleri, askeri hedef olarak seçilemez.

Türkiye'de ikamet eden Suriyeli mülteciler ile yapılan söyleşiler, ordunun ağır silahlar ve savaş uçaklarını kullanarak sivillere verdiği zararı bir kez daha gözler önüne sermektedir. Suriye'den kaçarak Hatay'ın Reyhanlı ilçesine sığınan Abdu Mustafa el-Cebeli (Ebu Halid), kendisiyle 15 Eylül 2012'de yapılan söyleşide, İdlib'te ekmek kuyruğunda beklerken uçaktan fıçılar atılmaya başlandığını, içinde bomba bulunan fıçıların özellikle insanların kalabalık olduğu bölgelere atıldığını, fıçılardan birisinin yaklaşık 150 metre uzağına düştüğünü, birçok insanın hemen öldüğünü, yaralananların ise müdahale edecek tıbbi bir merkez olmadığı için sonradan hayatını kaybettiğini belirtti.[78] Halep'ten Türkiye'ye kaçan Mustafa Ziyad El Nasiri de mahallelerinin sürekli bombalandığını ve sığınakta yaşamaya başladıklarını ancak uçaklardan atılan fıçı şeklindeki bombaların en az 50 metrelik alanda tahribat yarattığını, gençleri toplamaya ve zorla orduya almaya başladıklarını, gitmek istemeyeni anında vurduklarını, gidenleri ise hiçbir silah ve savaş bilgisi olmadığı halde silahlandırıp savaşmaya zorladıklarını, kendisinin ailesini kurtarmak için Suriye'yi terk ettiğini belirtti.[79] Aynı tarihte söyleşi yapılan bir diğer Suriyeli, Halep ilinde baharat ve kışlık yiyecekler satan bir dükkân işlettiğini, dükkânının bulunduğu bölgenin Esed'in askerleri tarafında, evinin ise muhaliflerin olduğu bölgede kaldığını, ordu ve muhalefet arasında sıkıştığını, bir süre sonra Esed yanlılarının kendisini casusluk yapmaya zorladığını, taleplerini yerine getirmeyince, önce işyerini talan ettiklerini, sonra da oğ-

76. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/23/58), s. 6.

77. "Suriye'deki Son Gelişmeler Hk.", www.mfa.gov.tr/no_-126_-5-mayis-2013_-suriye_deki-son-gelismeler-hk_.tr.mfa, (05.05.2013)

78. "Abdo Mustafa El Cebeli Abu Halid ile söyleşi", http://orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3915, (20.12.2012).

79. "Mustafa Ziyad El Nasiri ile söyleşi", http://orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3923, (20.12.2012).

lunu aldıklarını, nereye götürdüklerini bilmediğini, çatışmalar nedeniyle elektrik ve suyun kesildiğini, yiyeceklerin de tükenmesi üzerine önce İdlib'e, ardından da Türkiye'ye geldiğini belirtti.[80]

Suriyeli mültecilerle yapılan söyleşilerde ortak vurgulanan noktalardan birisi, ordunun zorla asker topladığıdır. Mart 2013'te açıklanan bir Başkanlık Kararnamesi ile 18 yaşına gelen herkesin askerlik hizmetine girmesi gerektiği, aksi takdirde tutuklanacağı belirtilirken, kimliği olmayan ancak 18 yaşında gözüken kişiler de kontrol noktalarında alıkonulmaktadır. Savaşın uzaması ile beraber sadece yetişkin erkekler değil, çocuklar da zorla orduya kaydettirilmeye başlandı. [81]

Camiler, okullar, hastaneler, fırınlar ve benzin istasyonları gibi sivil halkın toplandığı yerlerin, savaş uçakları tarafından ilk vurulan yerler arasında olduğu da ortak vurgulanan bir diğer konudur. Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi, silahlı çatışma halinde, çatışan tarafların her birinin, sivillere verilen zararın en aza indirilmesi, sivillere ve sivil hedeflere orantısız zarar veren ya da siviller ve savaşanlar arasında ayrım yapılmasına imkân vermeyen her türlü saldırıdan kaçınılması için mümkün olan tüm önlemleri almasını gerekli kılmaktadır. Suriye hükümetinin Temmuz 2012'de Şam ve bazı bölgelerde yaptığı üzere, zaman zaman saldırı öncesi gerçekleştirdiği uyarılar yeterli bir tedbir değildir. Bu tür uyarılar sonrası bölgede sivil bulunmadığı varsayımıyla saldırı düzenlenmesi kabul edilemez. Sadece 23 ve 24 Temmuz 2012 tarihlerinde, Suriye hükümet güçlerinin Şam'ın bazı bölgeleri ile diğer kasaba ve şehirlerin boşaltılması konusunda sivillere yaptığı uyarı nedeniyle 18 bin kişi Lübnan'a kaçmak zorunda kaldı.[82]

Bunun yanı sıra, HRW, ilk olarak 14 Ekim 2012'de yaptığı açıklamada Suriye ordusunun kullanımı yasaklanan ve "savaş suçu" kapsamına giren misket bombası[83] kullandığına ilişkin kanıtlar bulunduğunu belirtti.[84] Aynı örgüt, 16 Mart 2013'te yaptığı açıklamada ise, Suriye genelinde 119 bölgede en az 156 kez misket bombası kullanıldığının tespit edildiğini açıkladı.[85] Uçaklardan bırakılan ana bombanın infilak ettikten sonra içindeki el bombası büyüklüğünde patlayıcıla-

80. "Mahmud Nayıf İgadi Abu Rağıb ile söyleşi", http://orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3919, (20.12.2012).

81. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/24/46), s. 9 ve 14.

82. "Suriye'de Çatışan Taraflar Sivil Halkı Korumalı", *Uluslararası Af Örgütü*, 24 Temmuz 2012.

83. Aralık 2008'de Oslo'da imzaya sunulan Misket Bombası Yasağı Sözleşmesi (The Convention on Cluster Munitions), misket bombası üretimi, kullanımı ve ticaretini tamamen yasaklamaktadır. Sözleşme'yi onaylayan devletlerin stoklarındaki misket bombalarını sekiz yıl içinde imha etmeleri, bombaların kirlettiği alanları on yıl içinde temizlemeleri ve zarar gören topluluk ve bireylere yardım sunmaları beklenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.clusterconvention.org.

84. "Syria: New Evidence Military Dropped Cluster Bombs", *Human Rights Watch*, 14 Ekim 2012.

85. "Syria: Mounting Casualties from Cluster Munitions", *Human Rights Watch*, 16 Mart 2013.

rın dağılarak çevreye saçılması nedeniyle bu bombalar, belirli bir hedefe nokta saldırısı gerçekleştirmek için değil, bir bölgeyi tümüyle imha etmek için kullanılmaktadır. Suriye gibi iç savaşın yaşandığı bir bölgede silahlı gruplar ile sivillerin ayrımını hava saldırısı ile ayırt etmenin imkânsız olması nedeniyle, misket bombasının kullanımı sivillere büyük zarar vermektedir. Aynı şekilde, güdümlü olmayan füzelerin kullanımı da önemli bir diğer sorundur. 10 Ocak 2013'te açıklama yapan bir NATO yetkilisi, Ocak ayının ilk haftasında Suriye ordusunun güdümlü olmayan balistik füzeler ateşlediğini belirtirken,[86] BM'nin Haziran 2013 tarihli raporunda ise Suriye ordusunun muhaliflere karşı termobarik bomba da kullandığı açıklandı.[87] Suriye ordusunun muhaliflere karşı operasyon düzenlerken veya muhaliflerin askeri üslerine saldırırken (topçu ateşi, havadan karaya ya da karadan karaya roket saldırısı gibi) hava ve kara birlikleri aracılığı ile düzenlediği bombardımanlar sivil halka da büyük ölçekte zarar vermektedir. Suriye ordusu, sivillerin kayıplarını azaltmak, operasyonlarda asker-sivil ayrımı gözetmek için bugüne kadar kayda değer bir çaba göstermemiştir. İç savaş üçüncü yılına girerken, halen kadın ve çocukların keskin nişancı ateşi ile öldürülmeleri, bunun göstergelerinden sadece birisidir.

Gösterilere müdahale sırasında sivillere ateş açmayı reddeden askerler emre itaatsizlik gerekçesiyle cezalandırılırken, suça iştirak etmeyen bazı ordu mensupları firar ederek muhaliflere katılmaya ya da aralarında Türkiye'nin de bulunduğu komşu ülkelere sığınmaya başladılar. Sadece Türkiye'ye sığınan Suriyeli polis, asker ve subayların sayısı 3 Eylül 2012 itibariyle yaklaşık 300 idi.[88] Suriye askeri polisinin başında bulunan General Abdulaziz Câsim el-Şellal da 2012 Aralık ayının sonunda Esed hükümetinin hizmetinden ayrıldığını ve ordunun artık "ölüm saçan çetelere" dönüştüğünü belirttiği[89] bir video kaydı yayınlayarak muhaliflere katıldı.[90]

86. "Syria firing ballistic missiles, Nato says", *Gulf News*, http://gulfnews.com/news/region/Syria/syria-firing-ballistic-missiles-nato-says-1.1130495, 10 Ocak 2013.

87. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/23/58), s. 6.

88. Türkiye'ye sığınan Suriyeli güvenlik güçleri ve silahlı muhaliflerin tutulduğu kamplara ilişkin olarak Ağustos 2012'de ana muhalefet partisi CHP birtakım iddialarda bulundu. CHP, Suriyeli askerlerin tutulduğu kamplarda sığınmacılara silahlı eğitim verildiği, huzursuzluklar, kötü muamele ve asayiş sorunları olduğunu iddia ederken, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu iddialara karşılık olarak, 1 Ağustos 1941 tarihli Türkiye›ye İltica Eden Muharip Yabancı Askerler hakkındaki Kanun ve Kasım 1995 tarihli yine bu çerçevede yapılan yönetmeliklere göre yabancı muharip asker ve subayların ayrı bir kampta tutulmak zorunda olduğunu belirtti. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonundan bir heyet de, Eylül ayı başında söz konusu kampta incelemelerde bulundu. Komisyon Başkanı Ayhan Sefer Üstün, kampın şimdiye kadar gördükleri kamplardan hiçbir farkının olmadığını belirtti. Bkz: "Apaydın Kampı İncelemesi", *CNN Türk*, 4 Eylül 2012.

89. "Syria military police chief defects to rebels", *Al Jazeera*, 28 Aralık 2012.

90. Abdulaziz Câsim el-Şellal'in yanı sıra, Suriye Başbakanı Riyad Hicab ve Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Cihad Makdissi gibi üst düzey hükümet temsilcileri de çeşitli tarihlerde ülkeyi terk ettikten sonra muhaliflere katıldılar.

Gözaltı Yerleri ve Cezaevleri

Suriye'de 21 Nisan 2011'de olağanüstü hal kaldırılmasına rağmen, gözaltı koşullarında bir düzelme yaşanmadı. Hükümet, aynı gün çıkardığı yeni bir kanun hükmünde kararname ile kişilerin herhangi bir suçlamada bulunmaksızın 60 gün gözaltında tutulabilmelerine imkân tanıdı. Bu derece uzun gözaltı süresi uluslararası hukuka aykırı iken, çoğu kişinin 60 günden de uzun bir süre gözaltında tutulduğu belirtilmektedir.[91] Muhaberat ve Şebbiha milisleri, zaman zaman gösterilerin yapıldığı kentlerde arama noktaları oluşturarak gösterilere katılan kişileri gözaltına almakta, gözaltına alınanlardan bazılarından da bir daha haber alınamamaktadır.[92] Gözaltına alınanların nerede tutuldukları ailelerine bildirilmezken, yakınları da benzer bir sonu yaşamaktan korktukları için onların akibetini araştırmaktan çekinmektedirler.

Gözaltına alınan kişilerin, avukatları ve aile üyeleri ile görüştürülmesi engellenirken, gözaltında bulunanlara ve cezaevlerindeki mahkûmlara sağlık hizmeti sunulmamaktadır. Gösterilerin başlamasıyla beraber tutuklananların sayısının da hızla artması, cezaevlerindeki koşulların daha da kötüleşmesine neden oldu. Bazı bölgelerde stadyumlar ve okullar da cezaevi olarak kullanılmaya başlandı.[93] Gözaltı yerlerinde işkence ve kötü muameleye maruz kalındığına ilişkin şikayetlerin yanı sıra, şüpheli ölümlere ilişkin iddialar da mevcuttur. Mayıs 2011'de Telkelekh'de meydana gelen olaylar sonrası gözaltına alınanlardan dokuzu yaşamını yitirirken, ölenlerin aileleri iki hafta sonra kendilerine teslim edilen cesetleri incelediklerinde, kurşun ve işkence izlerini gördüklerini belirttiler.[94] Aileler, ayrıca yakınlarını teşhise gittiklerinde, yetkililerin sözlü saldırılarına maruz kaldıklarını, yakınlarının cenazelerini alabilmek için "silahlı çeteler" tarafından öldürüldükleri yönünde beyanat vermeye zorlandıklarını ifade ettiler.[95]

Cezaevlerindeki kötü koşullar da mahkûmlar tarafından sık sık dile getirilmektedir. İnsan hakları örgütleri pis, sağlıksız ve aşırı kalabalık hücrelerde tutulan mahkûmlara uyumaları için çoğunlukla yatak bir yana şilte dahi verilmediğini, tuvalet kullanımının kısıtlı olduğunu, yiyecek ve içeceğin hem yetersiz hem de aşırı derecede kalitesiz olduğunu ve cezaevi koşullarının da bir işkence yöntemi olarak kullanıldığını belirtmektedirler.[96] Ekim 2011'de Dera'da hava kuvvetlerine

91. "Syria: Free Peaceful Activists, Journalists, Aid Workers in Amnesty", *Human Rights Watch*, 25 Ekim 2012.
92. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", *FIDH Report*, s. 13.
93. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", *FIDH Report*, s. 14.
94. "Crackdown in Syria: Terror in Tell Kalakh", *Amnesty International Publications*, s. 16.
95. "Crackdown in Syria: Terror in Tell Kalakh", *Amnesty International Publications*, s. 17-18.
96. " 'I wanted to die' - Syria's torture survivors speak out", *Amnesty International Publications*, Mart 2012, s. 29.

bağlı istihbarat birimleri tarafından gözaltına alındıktan sonra, yaklaşık üç ay çeşitli gözaltı merkezlerinde ve cezaevlerinde tutulan Kerim (18) isimli Suriyeli, Dera'daki bir merkezde bir hücrede yedi kişi tutulduklarını, hücrenin çok küçük olduğunu; öyle ki, sadece bir kişinin uzanarak uyuyabildiğini, diğerlerinin bu sırada ayakta beklemek zorunda kaldıklarını ifade etti. Temmuz 2011'de gözaltına alınan ve Şam'daki bir askeri istihbarat merkezinde iki ay tutulan Tarık isimli Suriyeli ise, hücrede bulunduğu sürece iki elinin de zincire vurulu olduğunu, sadece yemek verdikleri sırada bir elinin serbest bırakıldığını, iki ay süresince günde sadece bir kez tuvalete gitmesine izin verildiğini belirtti. Aralık 2011'de gözaltına alınan ve Şam'daki bir gözaltı merkezinde 45 gün tutulan Zekeriya isimli Suriyeli de kendilerine çok az yemek verildiğini, bir görevlinin kendilerine "doymaları için değil ölmemeleri için yemek verildiğini" belirttiğini ifade etti. Hücrelerinde tuvalet bulunmayan bazı mahkûmlar da, kendilerine tuvalet için 10 ila 30 saniye arasında süre verildiğini, tuvalete götürülüp getirilirken dövüldüklerini belirttiler. [97]

Gösterilerin başlamasıyla beraber tutuklananların sayısının da hızla artması, cezaevlerindeki koşulların daha da kötüleşmesine neden oldu.

İşkence

İnsan hakları örgütleri, Mart 2011'den beri sıklıkla, gözaltına alınanların ve tutuklananların işkence ve kötü muamele gördüğüne ilişkin açıklamalar yapmakta ve raporlar yayınlamaktadırlar. İşkence ve kötü muamele yöntemleri zaman zaman farklılıklar gösterse de, gösterilerin ilk aylarında tanıklıklar sonucu tespit edilebilen işkence yöntemleri arasında tecrit, ölüm tehdidi, dayak, tokatlama, deriyi yakma ve yırtma, tırnak çekme ve elektrik verme öne çıkmaktadır.[98] Bunların yanı sıra, hasta ve yaralılara sağlık hizmetinin sunulmaması da bir diğer kötü muamele yöntemi olarak yaygın biçimde uygulanmaktadır.

31 Nisan 2011'de Halep'te gözaltına alınan İdlip doğumlu *M.A.*'nın maruz kaldığı işkence ve kötü muamele, binlerce vakadan sadece birisidir. M.A. gözaltına alındıktan sonra dövülerek bir arabaya bindirilip bilmediği bir yere götürüldüğünü, gözlerinin bağlı tutulduğu odada işkence sesleri duyduğunu, bir süre sonra

97. " 'I wanted to die' - Syria's torture survivors speak out", *Amnesty International Publications*, s. 29-31.

98. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", *FIDH Report*, s. 15.

kendisinin de sorgulanmaya başlandığını, Beşar Esed'in portresi önünde diz çöküp "Beşar benim Tanrım" demeye zorlandığını, vücuduna elektrik verildiğini, "Üniversitede gösteriye katıldın mı", "Bu tür gösterilerin organizasyonunda görev aldın mı?", "Bu gösterileri başka kim organize ediyor?", "Gösterilerin fotoğraf ve videolarını internete yükleyenleri biliyor musun?", "Bu görüntüleri medyaya sen mi gönderdin?" gibi sorulara maruz kaldığını, günde üç defa birer saat kendisine elektrik verildiğini, ilk üç günden sonra kendisine su verilmeye başlandığını, işbirliği yapmaması durumunda annesine tecavüz edileceği ve ailesinin öldürüleceği yönünde tehdit edildiğini, kurtulmak için gösterilerde ölen bazı kişilerin isimlerini verdiğini ve "Lübnan ve Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren bir Selefi örgütünün üyesi olduğu, gösteriler düzenlemek ve askeri bir darbe gerçekleştirmek için para aldığı, yurtdışına yanlış bilgiler gönderdiği" yönünde bir kağıt imzalamak zorunda kaldığını belirtti. M.A., akabinde neyle suçlandığını bilmeden çıkarıldığı mahkemede işkence altında ifade verdiğini söylemesine rağmen, yargıcın "bu konuda herhangi bir işlem yapamayacağını" söylediğini ve bir daha gösterilere katılmamasını belirttikten sonra kendisini serbest bıraktığını ifade etti. Kuşkusuz M.A., gördüğü işkenceye karşın gözaltından sağ çıkıp serbest kaldığı için şanslı; çünkü kesin sayıyı kestirmek imkansız olsa da, gözaltında işkence sonucu yüzlerce insan yaşamını yitirdi. FIDH, gösteriler başladıktan sonraki ilk üç ayda 148 kişinin gözaltında yaşamını yitirdiğini belirtti.[99] Öte yandan, bazı durumlarda, gözaltına alınanların cesetleri ailelerine verilirken, ölümlerinden silahlı grupların sorumlu olduğu yönünde beyanlarda bulunulmaktadır.

Mayıs 2011'de Telkelekh'de çıkan olayları cep telefonu ile kaydettiği için 16 Mayıs günü evine yapılan baskında gözaltına alınan bir Suriyeli, kendisinin yanı sıra, 50'den fazla kişi ile götürüldüğü Humus'taki El-Boloneyz Hapishanesi'nde ilk olarak büyük bir koğuşa konulduklarını, daha sonra kendisinin de aralarında bulunduğu 26 kişinin buradan alınarak Hacı Atıf meydanındaki gözaltı merkezine götürüldüğünü, burada dövüldüklerini ve hakarete uğradıklarını belirtti. Sorgu sırasında şabi (shabe)[100] pozisyonunda işkenceye maruz kaldığını, elektrik verildiğini, falakaya yatırıldığını söyleyen mağdur, daha sonra sevk edildiği Şam'daki bir cezaevinde de işkence ve hakaretin sürdüğünü, aralarında bulunan bir Suriyelinin El-Cezire Televizyonu'na görgü tanığı olarak demeç verdiğini fark etmeleri üzerine, bu kişinin de özel bir odada sekiz gün boyunca işkenceye maruz kaldığını ifade etti.[101]

99. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", *FIDH Report*, s. 17 ve 18.

100. Bu yöntemde kişi bileklerinden bir çengel vasıtasıyla tavana asılıyor. Sadece ayak parmaklarının yere çok az değmesi sağlanırken dayak atılıyor.

101. "Crackdown in Syria: Terror in Tell Kalakh", *Amnesty International Publications*, s. 11.

Uluslararası Af Örgütü Telkelekh raporunda da, askerlerin, ev baskınlarının başından itibaren, gözaltına alınanlara işkence ve kötü muamele yapmaya başladıkları belirtildi. Söz konusu raporda, dövülerek evlerinin dışına sürüklenen kurbanların gözleri bağlandıktan ve kelepçelendikten sonra bindirildikleri araçlarda üzerlerinde sigara söndürülmesi, sopayla dövülmeleri vb. fiziksel işkencenin yanı sıra, aileleri ve dini inançları üzerinden de hakarete uğradıkları vurgulandı.

HRW ise, 3 Temmuz 2012'de yayınladığı bir raporunda, eski tutuklu ve saf değiştirmiş askerlerin, Suriye istihbarat birimlerine ait 27 gözaltı tesisinin yerlerini, tesislerin hangi birimlerin idaresinde olduğunu, buralarda uygulanan işkence yöntemlerini ve birçoğunda sorumlu komutanların adlarını da tespit ettiğini açıkladı.[102] Rapor'da sözü edilen tesisler, çok sayıda tanığın işaret ettiği ve uygulanan işkencelerle ilgili detaylı bilgi verdiği yerler olmakla birlikte, istihbarat birimlerince kullanılan gözaltı tesislerinin gerçek sayısının çok daha fazla olduğu düşünülmektedir. HRW'nin görüştüğü eski tutukluların neredeyse tamamı, gözaltı sırasında işkence gördüklerini ya da diğerlerine işkence yapıldığına tanık olduklarını, gardiyanların ve görevlilerin kullandığı çok çeşitli işkence yöntemleri arasında (çoğunlukla kablo ve cop gibi cisimlerle) uzun süreli dayak, elektrik vermek, tutukluları uzun süre acı veren gerilme pozisyonlarında tutmak, asitle yakmak, cinsel saldırı ve aşağılama, tırnak sökmek ve sahte infazın[103] bulunduğunu ifade ettiler. En ağır işkencelerin ise, genel olarak "Muhaberat" olarak adlandırılan istihbarat birimlerinden Askeri İstihbarat Şubesi *(Şubetu'l-Muhaberati'l-Askeriye)*; Siyasi Güvenlik Müdürlüğü *(İdaretu'l-Emni's-Siyasi)*; Genel İstihbarat Müdürlüğü *(İdaretu'l-Muhaberati'l-Amme)* ve Hava Kuvvetleri İstihbarat Müdürlüğünün *(İdaretu'l-Muhaberati'l-Ceviyye)* gözaltı tesislerinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Bunların yanı sıra, "aşırı kalabalık hücreler, yetersiz gıda ve tıbbi destek ihtiyacının rutin biçimde reddedilmesi" de işkence yöntemi olarak kullanılmaktadır.

Uluslararası Af Örgütünün Mart 2012'de yayınladığı ve Suriye'de gözaltı sırasında sistematik ve geniş çaplı işkence ve kötü muamele yapıldığını ortaya koyan raporunda, işkence yöntemlerinin güvenlik güçleri tarafından sadece cezalandırma amacıyla kullanılmadığı, aynı zamanda toplumun geri kalanına bir uyarı niteliği taşıdığı da belirtilmektedir.[104] Rapor'da, güvenlik güçleri, ordu ve hükümet

102. "Torture Archipelago - Arbitrary Arrests, Torture, and Enforced Disappearances in Syria's Underground Prisons since March 2011", *Human Rights Watch*, Temmuz 2012.

103. Bu işkence yönteminde çoğunlukla gözleri bağlı mağdur, sorguculara tarafından infaz edileceğine ya da yakınında bulunan bir başka kişinin infaz edildiğine inandırılmaya çalışılarak sorgulanıyor: Mağdura mezar kazdırmak, başına boş silah dayamak ve tetiğini düşürmek, yanında boşluğa ateş etmek vb.

104. " 'I wanted to die' - Syria's torture survivors speak out", *Amnesty International Publications*, s. 6.

yanlısı Şebbiha güçleri tarafından kullanılan 31 işkence ve kötü muamele yöntemine yer verilmektedir. Mağdurların çoğu, tutuklandıkları andan itibaren dayak yemeye başladıklarını, gözaltı merkezlerine götürüldüklerinde sopa, dipçik, kırbaç, yumruk ve örgülü kablolarla ciddi şekilde dövüldüklerini, bu uygulamaya ise *"haflet el-istikbal (kabul töreni)"* denildiğini belirtmektedirler.[105] Uzun süre gözaltında tutulan bir kişiye su istediğinde zorla tuz yedirmek; üzerinde sadece iç çamaşırları kalacak şekilde soyduktan sonra gece boyunca ya da uzun süre dışarıda soğukta bekletmek; *bisat el rih,*[106] *dulab*[107], falaka, şabi, çarmıha germe, parmaklarının ucunda saatlerce dikilmeye zorlama, işkence seslerini dinletme, bıçakla vücutta kesikler açma, vücutta sigara söndürme, tedaviden yoksun bırakma gibi yöntemlere başvurmak, kullanılan işkence tarzlarından bir kısmıdır. Bazı durumlarda ölen ya da ölmekte olan kişilerle aynı hücrede tutma da işkence yöntemi olarak kullanılmaktadır. 22 gün cezaevinde tutulan Musa *(15)* isimli bir çocuk da, cezaevinde her gün dövüldüğünü, vücuduna elektrik verildiğini, bulunduğu hücrede, ölen mahkûmların cesetlerinin tutulduğunu, uzun süre tutulan cesetlerin bir süre sonra çürümeye başladığını, üzerlerinde kurtçuklar bulunan cesetlerin çok kötü koku yaydığını belirtmektedir.[108]

İşkence yöntemlerinin güvenlik güçleri tarafından sadece cezalandırma amacıyla kullanılmadığı, aynı zamanda toplumun geri kalanına bir uyarı niteliği taşıdığı da belirtilmektedir.

BM'nin Suriye'de 15 Ocak – 15 Mayıs 2013 tarihleri arasında gerçekleşen insan hakları ihlallerine ilişkin raporunda da, gözaltı ve cezaevlerinde gerçekleşen işkence ve kötü muamele vakalarından örnekler verilmektedir. Rapor'da, Lazkiye'deki bir askeri polis merkezinde muhalif bir kadın aktivistin tekme ve tokatla dövüldüğü, hakarete ve sözlü tacize uğradığı, gözaltındaki diğer kişilerin de sistematik işkenceye maruz kaldığı, çıplak bir şekilde elektrik verildiği ya da şabi pozisyonunda uzun süre bekletildiği, buna maruz kalan bir mağdurun "ölüm daha

105. " 'I wanted to die' - Syria's torture survivors speak out", *Amnesty International Publications*, s. 14.

106. Bu işkence yönetiminde mağdur bir zeminin üzerinde bulunan ve ikiye katlanabilen T şeklinde bir tahtaya bağlandıktan sonra ayakları yukarıya doğru çevriliyor ve ayak tabanlarına sopa ya da kablolarla vuruluyor.

107. Arapça'da "otomobil lastiği" anlamına gelen bu yöntemde ise işkence yapılacak kişi, başı ve bacakları otomobil lastiğine sokulup bağlandıktan sonra dövülüyor.

108. "Untold Atrocities - The Stories Of Syria's Children", *Save The Children*, Eylül 2012, s. 28.

iyi" yorumunda bulunduğu belirtilmektedir. *Dulab* adlı işkence yönteminin yanı sıra, *bisat el rih* olarak adlandırılan bir işkencenin de hükümet güçleri tarafından kullanıldığının vurgulandığı Rapor'da, yukarıda söz edilen işkence metotlarının yanı sıra, kurbanların üzerine kaynar su dökülmesi, alıkonulan yüzlerce kişinin aşırı kalabalık hücrelerde ayakta tutularak uykusuz bırakılmaya zorlanması gibi vakalara da değinilmektedir. BM Raporu'nda, sistematik işkencenin tüm gözaltı merkezleri ve cezaevlerinde var olduğu ve hükümet yetkililerinin taammüden işlenen bu suçlardan sorumlu olduğu vurgulanmaktadır.[109]

Suriye Yerel Koordinasyon Komiteleri tarafından 26 Nisan 2013'te yapılan bir açıklamada, Mart 2011'den beri Şam ve banliyölerinde 678, Humus'ta 406, Der'a'da 273, İdlib'de 207, Halep'te 152 ve 313'ü de Suriye'nin diğer bölgelerinde olmak üzere toplam 2029 kişinin rejim güçleri tarafından gözaltında işkence sonucu öldürüldüğü bildirildi. Resmi ve gizli gözaltı merkezlerinde gerçekleşen bu sistematik işkence sonucu ölümlerin kurbanları arasında kadın ve çocukların da bulunduğu ifade edildi.[110]

İç savaş sürdükçe, yeni işkence metotları birer birer gün yüzüne çıkarken, mağdurlar tarafından yapılan açıklamalar, başta Havva Kuvvetleri İstihbaratı olmak üzere askeri istihbarat birimlerinin en sert işkenceciler olduklarını göstermektedir. Daha önceki yıllarda kullanılan işkence yöntemlerine ek olarak, 2013 yılında, boğulma hissi yaratan su işkencesi ya da mağdurların ayakta durmasının veya uzanmasının imkânsız olduğu, sadece çömelme pozisyonunda durabildiği hücrelerde bekletilmesi gibi yöntemlerin de uygulandığı ileri sürülmüştür.[111]

Hastane görevlileri tarafından yapılan işkence ve kötü muamele iddiaları da bulunmaktadır. Wesim adlı bir Suriyeli, 17 Mayıs 2011'de El-Hayyu'ş-Şarki'de gözaltına alınırken bir asker tarafından kalçasından kasatura ile bıçaklandığını, götürüldüğü El-Bâsil Hastanesinde yeşil ve beyaz üniformalı sağlık görevlilerinin kendisine hakaret edip dövdüklerini, bir kadın sağlık görevlisinin ayakkabısıyla başına vurarak kanattığını, bir odada elbiseleri çıkarıldıktan sonra yüzüstü yatırılıp gözlerinin bağlandığını, daha sonra başının üzerine oturulduğunu, bacaklarına sopa ile vurulduğunu ifade etti. Buradan ambulans ile askeri bir hastaneye götürüldüğünü belirten Wesim, bir askerin girişte kendisini askerlere ateş ederken

109. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/23/58), s. 15-16.

110. "2029 freedom-sacrifice victims of brutal torture in regime prisons cellars", *Local Coordinating Committees of Syria*, 26 Nisan 2013.

111. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/24/46), s. 12.

yakaladığını iddia etmesi üzerine, bir kadın hemşirenin göğsüne defalarca yumruk attığını, narkoz verilmeden yaralarının dikildiğini, daha sonra sürüklenerek ve yaralarının üzerine vurularak bir hapishaneye götürüldüğünü belirtti.[112]

Tecavüzler

Kadınlara ve kız çocuklarına tecavüz de Suriye'deki iç savaş sırasında karşılaşılan kitlesel ölçekteki ihlaller arasında yer almaktadır. Tecavüz tehlikesi nedeniyle iç savaş sırasında binlerce kadın ve kız çocuğu komşu ülkelere kaçtı. Silahlı grupların yerleşim bölgelerinde sivillerin evlerini basıp kadınlara ve kızlara aile üyelerinin gözlerinin önünde tecavüz ettikleri, zaman zaman tecavüz sonrası öldürdükleri sıklıkla dile getirilmektedir. Kadınların, cezaevlerinde de tecavüze uğradıkları yönünde iddialar bulunmaktadır. Kilise merkezli bir insan hakları grubunda çalışan ve Kasım 2001'de tutuklanan bir erkek aktivist, cezaevinde tecavüzlere tanık olduğunu, kendisine de tecavüz edildiğini belirtti. Eylül 2012'de BBC muhabiri Fergal Keane ile görüşen aktivist, Suriyeli yetkililerin kendisini "silah kaçırdığını ve yabancı haber kuruluşlarına görüntüler aktardığını" itiraf etmeye zorladıklarını, hapishanede bir kadına tecavüz edildiğini gördüğünü, vücudundan kan gelen kadının bir köşede durduğunu, kendisinin ise önce cinsel tacize maruz kaldığını, daha sonra üç kişinin tecavüzüne uğradığını, tecavüzcülerin bu sırada "Esed'in çekilmesini mi istiyorsun? Bu, Beşar Esed'i sevmediğin için" dediğini ifade etti. Mağdur aktivist, hücresine daha sonra tecavüze uğramış bir gencin de getirildiğini belirtti.

Tecavüz mağdurları arasında, Humus'taki bir kontrol noktasında gözaltına alınan ve Şam'daki Askeri İstihbarat Filistin Şubesinde iki ay tutulan bir kadın da bulunmaktadır. Mağdur kadın, sorgu sırasında farelerin kadınlara karşı bir işkence aracı olarak kullanıldığını, bir kadının cinsel organına fare sokulduğuna şahit olduğunu, bu sırada sorgucuların kadınla alay ettiklerini belirtmektedir.[113] Uluslararası Af Örgütü, gözaltı merkezlerinde ya da cezaevinde başka bir mağdura tecavüz ederken izlemeye zorlamanın da kullanılan işkence yöntemlerinden biri olduğunu ifade etmektedir.[114] Temmuz 2011'de gözaltına alınan ve Şam'daki bir askeri istihbarat merkezinde iki ay tutulan Tarık isimli kişi de, Şam'ın Kefer Sûseh bölgesinde bulunan Askeri İstihbarat Şubesinde sorgulandığı sırada, bir görevlinin "Halit'i getirin" dediğini, burada bu kişiye tecavüz edilmesini izlemeye zor-

112. "Crackdown in Syria: Terror in Tell Kalakh", *Amnesty International Publications*, s. 12-13.

113. "Syria ex-detainees allege ordeals of rape and sex abuse", *BBC News*, 25 Eylül 2012.

114. " 'I wanted to die' - Syria's torture survivors speak out", *Amnesty International Publications*, s. 24.

landığını belirterek "Pantolonunu indirdiler. Sol bacağının üstünde bir yara vardı. Daha sonra yetkili onu duvara dayayarak tecavüz etti. Halit bu süre boyunca bağırıp kafasını duvara vuruyordu" dedi.[115]

2013 Ocak ayının sonunda, Deyru'z-Zor'daki bir gözaltı merkezini ele geçiren ÖSO savaşçıları, mahkûmlar arasında bir aile buldu. Çocuklarının öldürülmesiyle tehdit edilen bir kadının, tecavüze maruz kalmasının yanı sıra, cezaevindeki görevliler için yemek ve temizlik yapmaya zorlandığı ortaya çıktı. Aralık 2012'de Şam yakınlarında gözaltına alınan bir başka kadın da, serbest bırakıldıktan sonra hücre arkadaşlarının maruz kaldığı tecavüzleri aktardı.[116]

Suriye'de tecavüz mağdurları, çoğu zaman tecavüzün aileyi lekelediği yönündeki güçlü toplumsal normlar nedeniyle ve toplum önünde damga yememek için cinsel saldırıyı rapor etmemekte ya da tedavi olmamaktadırlar.[117] Bunun yanı sıra, ülkede başta BM insan hakları raportörleri olmak üzere bağımsız gözlemcilerin bulunamaması, tecavüz iddialarının doğrulanmasını engellediği gibi, tecavüz vakalarının sayısı konusunda tahmini bir rakamı dahi tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. Cinsel saldırı iddialarının soruşturulması, önlenmesi ve cezalandırması için yöneticiler tarafından çalışma yapıldığına ilişkin bir işaret de bulunmamaktadır. Oysa tecavüz, hem bir savaş suçu hem de insanlığa karşı işlenmiş bir suçtur.

İşkence Kurbanı Çocuklar

İç savaş sırasında çocuklar da işkence ve kötü muameleye maruz kalmaktadırlar. Çocuklara yardım örgütü Save the Children'ın, mülteci kamplarında kalan çocuklar ve ebeveynleriyle yapılan görüşmelere dayanılarak hazırlanan raporunda, örgüt temsilcilerinin konuştukları hemen her çocuğun bir yakınının öldürüldüğünü, ve hemen hepsinin bir katliama ya da işkenceye tanıklık ettiklerinin tespit edildiği belirtilirken, işkence vakaları da aktarıldı.[118] Rapor'da ifadelerine yer verilen Halid *(15)* isimli bir çocuk, köyünde gözaltına alındıktan sonra sorgu merkezine dönüştürülen eski okuluna götürüldüğünü, burada yiyecek ve içecek verilmeden iki gün boyunca 100'den fazla kişi ile bir odada tutulduğunu, daha sonra götürüldüğü sorgu odasında bileklerinden asıldığını ve dövüldüğünü, acıdan bayılması üzerine askıdan indirilip üzerine soğuk su döküldüğünü ve vü-

115. " 'I wanted to die' - Syria's torture survivors speak out", *Amnesty International Publications*, s. 29.

116. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, A/HRC/24/46), s. 14.

117. "Syrian Women & Girls: No Safe Refuge", *Refugees International Field Report*, 16 Kasım 2012.

118. "Untold Atrocities - The Stories Of Syria's Children", *Save The Children*.

cudunda sigara söndürüldüğünü belirtti. 16 yaşındaki Wael ise, yüzlerce kişiyle birlikte gözaltına alındıktan sonra, kendisinin de aralarında bulunduğu 13 çocuğun küçük bir hücreye konulduğunu, hücrede tuvalet yerine sadece bir deliğin bulunduğunu, burada sopalarla sürekli dövüldüklerini, neler olduğundan habersiz 6 yaşındaki Ala'a isimli bir çocuğun devamlı yediği dayak ve üç gün boyunca yemek ve su verilmemesi nedeniyle yaşamını yitirdiğini, cesedine de "bir köpek leşi gibi" davranıldığını ifade etti.

Razan isimli bir kadın, Dera'da evine doğru giderken, önünde yürüyen silahlı iki kişinin, aralarında bahse girdikten sonra sokakta tek başına oynayan bir çocuğu atış talimi için kullanmaya karar verdiklerine ve çocuğu başından vurduklarına şahit olduğunu belirtti. Farah *(17)* isimli çocuk ise, elleri kelepçelendikten sonra ahşap bir direğe bağlandığını ve iki gün boyunca kamçı, dipçik ve sopayla dövüldüğünü, üçüncü gün başka bir yere nakledildiğini, işkencecilerin diğer birçokları gibi kendisinin de intihar etmesini beklediklerini aktardı. Nabil isimli bir Suriyeli de, çocukların canlı kalkan olarak kullanıldığına şahit olduğunu, Saydeh köyüne giren iki tankın üzerine çocukların el, ayak ve gövdelerinden bağlandığını belirtti.[119] 17 yaşındaki Muhammed de, bulunduğu köyde düzenlenen bir gösteriye çocukların da katılması üzerine okulun basıldığını, 1. ve 7. sınıflardan rastgele 50 çocuğun seçilerek bahçeye çıkarıldığını ve ceza olarak çoğunluğu 6 yaş civarında olan çocukların tırnaklarının söküldüğünü belirtti.

Öte yandan, Haziran 2013'te evlerini terk eden yaklaşık 50 sivilin içinde bulunduğu bir otobüs Humus'taki bir kontrol noktasında durduruldu ve yaşları 14 ila 17 arasında bulunan 10 çocuk aşağıya indirilip elbiseleri çıkarıldıktan sonra çıplak bir şekilde dövüldü. Çocuklar daha sonra serbest bırakıldı.[120]

ŞEBBİHA MİLİSLERİ

Gösteriler sırasında sivillere yönelik saldırılar, sadece Suriye güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilmedi. Suriye resmi yayın organlarının "Esed taraftarları" olarak adlandırdığı çeteler de göstericilere saldırılarda bulundu. Suriye hükümeti, bu saldırıları "Hükümet yanlısı güçler ile Hükümet karşıtı güçler arasındaki çatışmalar" olarak tanımlasa da, güvenilir kaynaklar Şebbiha milisleri olarak adlandırılan bu grupların silah, bıçak, cop ve taş kullanarak göstericilere karşı şiddet uyguladığını, kaos yaratarak güvenlik güçlerine destek verdiğini teyit etmektedir-

119. Uluslararası insancıl hukuk, askeri hedeflere saldırıyı önlemek amacıyla sivillerin "canlı kalkan" ve benzeri şekilde kullanılmasını da kesinlikle yasaklamıştır.

120. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/24/46), s. 14.

ler.[121] İlk olarak 1975 yılında adından söz edilen, 1982 Hama Katliamı sırasında da isyancılara karşı kullanılan Şebbiha milisleri, doğrudan Esed ailesi tarafından kontrol edilmektedir.[122]

> Tecavüz mağdurları, çoğu zaman tecavüzün aileyi lekelediği yönündeki güçlü toplumsal normlar nedeniyle ve toplum önünde damga yememek için cinsel saldırıyı rapor etmemekte ya da tedavi olmamaktadırlar.

Mart 2011'den sonra tekrar devreye giren Şebbiha milisleri, muhalifleri sindirmek ve korkutmak amacıyla saldırılar düzenlerken, ordu ve polis güçleri ile paralel hareket etmektedirler. Şebbiha milislerinin en büyük ve uluslararası kamuoyunda en çok tepki çeken saldırılarından biri, 25 Mayıs 2012'de Humus'un El-Hûle ilçesinde gerçekleşti. Suriye güvenlik güçlerinin top ve roketlerle gerçekleştirdiği bombardıman sonrası ilçeye giren askerler ve Şebbiha milisleri, 34'ü kadın, 49'u çocuk olmak üzere 108 kişiyi öldürdü. Suriye hükümeti, saldırıya uğrayan ailelerin hükümet yanlısı olduklarını açıklayıp, iki tanığın ifadesine dayanarak saldırıyı muhaliflerin gerçekleştirdiğini iddia ederken, BM tarafından bu olaya ilişkin olarak yapılan inceleme sonucu hazırlanan raporda, Suriye hükümetinin gösterdiği iki tanık dışında bir kanıt sunamadığı ve bu tanıkların da güvenilir bulunmadığı, buna karşılık BM Heyetinin saldırıdan sağ kurtulanlar da dâhil olmak üzere toplam 47 kişi ile gerçekleştirdiği mülakatlar ve toplanan diğer deliller sonrası, hükümet güçlerinin ve Şebbiha milislerinin saldırının sorumlusu olduğu açıklandı. Rapor'da ayrıca öldürülen ailelerin hükümet yanlısı olmadıkları, saldırıdan sağ kurtulanların muhaliflerin denetimi altındaki hastanelere gittiği belirtildi.[123]

Şebbiha milisleri, Ocak 2013'te, Suriye'nin Humus kenti yakınlarındaki Hasaviye köyünde meydana gelen katliamın sorumluları olarak da gösterildi. En az yüz kişinin öldürüldüğü ve evlerinde diri diri ateşe verildiği köyde BBC ekibi Suriye askerlerinin eşliğinde incelemelerde bulundu. Askeri üssün hemen yakınlarından bulunan köyde TV ekibine eşlik eden asker, Sünni nüfusa sahip olmasına rağmen hükümeti desteklediklerini için İslamcı El-Nusra Cephesi milislerinin saldırıyı

121. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", *FIDH Report*, s. 9.

122. Selin M. Bölme ve Ufuk Ulutaş (ed.), "Suriye'de Aktörler", s. 45.

123. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/24/46).

gerçekleştirdiğini belirtirken, köylüler askerlerin önünde bu iddiaları doğruladı. Ancak askerler etrafta yokken köylülerden biri TV muhabirine "Ordu buradaydı. Bazıları cinayet işleyen başına buyruk askerler adına özür diledi" demecini verdi. Bu söylem, katliamın sorumlusunun Şebbiha milisleri olduğunu söyleyen muhaliflerin sözleriyle örtüşmektedir.[124]

BM'nin Suriye konusunda atadığı Bağımsız Uluslararası Soruşturma Komisyonu, 15 Ağustos 2012 tarihinde açıkladığı raporda,[125] şiddet olaylarının yeni bölgelere yayıldığı, hükümet güçleri ve Şebbiha milisleri ile hükümet karşıtı silahlı gruplar arasındaki şiddetin yoğunlaştığı belirtildi. Komisyon raporunda, hükümet güçleri ve Şebbiha milislerinin cinayetlerle insanlığa karşı suçlar işledikleri, savaş suçlarının yanı sıra yargısız infazlar, işkence, keyfi gözaltı ve tutuklama, cinsel şiddet, talan, mülkiyete zarar verme gibi ihlallerden sorumlu oldukları ifade edildi. Farklı bölgelerde yürütülen büyük ölçekli operasyonlarda aynı yöntemlerin kullanılması, asker ve güvenlik birimleri arasındaki bütünleşmiş ve iç içe geçmiş ilişkiler nedeniyle ihlallerin bir devlet politikası olduğunu kanıtladığını belirten Komisyon, organizasyon yapısı belirsiz olan Şebbiha milislerinin hükümet ile ortak hareket ettiğini gösteren güvenilir bilgiler elde ettiklerini belirtti. Yaşanan ihlallere ilişkin olarak hükümet yetkilileri ve güvenlik güçleri ile temasa geçmenin hemen hemen mümkün olmaması ve mağdurlar ve tanıklarla görüşme yapma olanağının bulunmaması da Komisyon tarafından eleştirildi.

Şebbiha milislerinin, sivil halkın özel mülküne zarar verdiği ya da gasp ettiği vakalar da bulunmaktadır. Milisler, kontrolleri altında bulunan bölgelerde arama yaparken, evde yaşayan insanların gözü önünde değerli gördükleri malları alıkoyarken, arama noktalarında da muhalif bölgelerden gelen araç ve paralara el koyabilmektedirler.

Şebbiha milislerinin yanı sıra, Beşar Esed taraftarlarının gerçekleştirdiği başka bazı işkence vakaları da kamuoyunun gündemine geldi. Mayıs 2011'de Telkelekh'de gözaltına alınanlar, otobüse bindirildikten sonra Beşar Esed'e sadık olan El-Haceru'l-Ebyad, El-Mektebiye ve Tell Serin gibi köylerde durduruldu. Burada otobüslerden indirilen ve dizlerinin üzerine çökertilen insanların köylüler tarafından dövülmesine, yüzlerine tükürülmesine ve hakarete uğramasına güvenlik güçleri tarafından izin verildi.[126]

124. "Suriye köyünde katliam kanıtları", *BBC Türkçe*, 21 Ocak 2013.

125. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/21/50), 16 Ağustos 2012.

126. "Crackdown in Syria: Terror in Tell Kalakh", *Amnesty International Publications*, s. 10.

YARGILAMALAR

İnsan haklarının korunmasının temel taşı olan hukukun üstünlüğü ilkesini koruyabilecek ve yaşatabilecek olan yargı gücünün, bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerine göre yapılandırılmış olması gerekmektedir. Somut olarak belirtmek gerekirse, mahkemelerin bağımsız olması, hakimlerin hiçbir kişi ve kurumdan emir almaması, yasama ve yürütmenin etkisi ve baskısı altında olmaması, tarafsız yargılama yapabilecek niteliklere sahip olması zorunludur.[127] Suriye devletinin tarihçesine bakıldığında, yargı sisteminin bu kriterlerin çok uzağında olduğu söylenebilir.

Suriye'de yargı mekanizmasının aksamasına neden olan birçok problem bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yargı mekanizmasında yetkili çok fazla yapının bulunmasıdır. Suriye Anayasasına göre kurulan sulh mahkemeleri, ilk derece mahkemeleri, istinaf mahkemeleri ve temyiz mahkemesinin dışında doğrudan Başbakanlığa rapor veren Devlet Adli Konseyi ile Yüksek Anayasa Konseyi bulunmaktadır. Ancak bunların yanı sıra, Anayasa'da yeri olmayan ve olağan adli sistemin sağladığı hakları vermeyen istisnai bir adli yapı daha mevcuttur. Kanun hükmünde kararnameler ile kurulan Askeri Mahkemeler, yine kararname ile 1968 yılında kurulan ve 21 Nisan 2011'de ilga edilen Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile tarım işçilerinin maaşlarının düzenlenmesinden, kamu mallarının paylaşımını belirlemeye kadar farklı işlevleri olan bir dizi komite, bu istisnai yargı sistemi içerisinde yer almaktadır.[128]

Yürütmenin yargıya müdahalesi, diğer bir sorundur. Devlet Başkanı adına Yüksek Adli Konsey'de yer alan Adalet Bakanı, adli yapı üzerinde büyük etkiye sahiptir. Yüksek Adli Konsey, yargıçlara ilişkin atama, terfi, ceza vb. kararları almaya yetkilidir. Yargıçların dokunulmazlığı ilkesinin de Suriye Arap Cumhuriyeti'nde son 40 yılda birçok defa ihlal edildiğine ve zaman zaman toplu bir biçimde yargıçların görevine son verildiğine ilişkin örnekler mevcuttur.[129] Adli altyapıdaki eksikler bir başka sorunlu alan olup, artan dava sayısı ile atanan yargıç sayısı orantılı gitmediğinden, zaman içinde ilk derece ve temyiz mahkemelerinde binlerce dosya birikmekte ve yargılamalar uzamaktadır.

İstisnai yargı sisteminin en önemli unsuru olan ve 1968 yılında kabul edilen "109 No.lu Kanun Hükmünde Kararname" ile kurulan askeri mahkemeler, asker kişilerin yargılanmasının yanı sıra, savaş zamanında ya da savaş zamanı

127. Hüsnü Öndül, "Hukukun Üstünlüğü: İnsan Haklarının Hukuk Yoluyla Korunmasında Temel İlke", İnsan Hakları için *Diyalog*, no. 1 (Mayıs-Haziran 2009), s.73.

128. Michal Shammas, "Restructuring Judicial System in Future Syria", *Strategic Research & Communication Centre*, Transitional Period Policy Research 2012, s. 7-9.

129. Michal Shammas, "Restructuring Judicial System in Future Syria", s. 12.

yürütülen askeri operasyonlar sırasında da yargılama yapmaya yetkilidirler. Bu mahkemeler, Suriye savaş halinde bulunmasa da, Hafız Esed döneminden beri, "devletin güvenliğine tehdit" gerekçesiyle açılan davalarda sivilleri yargılamaya devam ettiler.[130] Tüm üyeleri askeri personel olan askeri mahkemeler, son iki yılda göstericilere ve müdahaleye karşı çıkan askeri personele karşı da sıklıkla kullanıldılar. Kararnamenin 5. maddesinde belirtildiği üzere, askeri mahkemeler Suriye Ceza Kanunu'nda belirtilen ilkelerden ve prosedürden bağımsızdırlar. Buna göre, askeri mahkemelerde duruşmaların halka açık yapılması, avukat tutma hakkı, adli tıp tarafından muayene edilme hakkı, gözaltında bulunan kişinin avukatı ya da yakınlarıyla iletişime geçebilmesi hakkı, gözaltına alındıktan sonraki 24 saat içinde sorgunun başlatılması zorunluluğu gibi haklar uygulanmamaktadır. Askeri mahkemelerde görülen duruşmalar tam bir gizlilik içinde gerçekleştirilirken, sivillerin yakınları ve avukatlarıyla temasa geçmelerine izin verilmemektedir. Yargılananların akıbeti ancak mahkeme kararı açıklandığında öğrenilebilmektedir. Son dönemde, hükümet karşıtı gösterilere katılan siviller ve askeri personelin, bu mahkemelerde ölüm cezası, ömür boyu hapis ya da uzun süreli hapis cezalarına çarptırıldığı, yargılama sırasında sanıkların hukuki yardım almasına ya da tanık göstermesine izin verilmediği yolunda bilgiler kamuoyuna yansımış durumdadır.[131]

Askeri mahkemeler, Suriye savaş halinde bulunmasa da, Hafız Esed döneminden beri, "devletin güvenliğine tehdit" gerekçesiyle açılan davalarda sivilleri yargılamaya devam ettiler.

MUHALİFLER

Muhalif Gruplar

Suriye'de rejimin kuruluşundan itibaren etkin bir biçimde çalışma yürüten Müslüman Kardeşler başta olmak üzere çeşitli muhalif gruplar, 1982 Hama Katliamı sonrası büyük oranda sessizliğe gömüldü. 2000'li yıllarda örgütlenmeye ve ortak

130. "Alternative Report to the Syrian Government's Initial Report on Measures taken to Fulfil its Commitments under the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment", *Damascus Center for Human Rights Studies*, 2012.

131. "Military Field Courts crime Threaten the Lives of Our Prisoners", *Local Coordinating Committees of Syria*, 30 Mayıs 2012.

hareket etmeye başlayan bazı muhalif gruplar da kısa zamanda hükümet tarafından bastırıldı. Mart 2011'e gelindiğinde, Suriye'deki muhalif gruplar, ülke içinde ve dışında birbirlerinden kopuk hareket ediyorlardı. Siyasi, etnik ve dini konular nedeniyle görüş ayrılıkları bulunan muhaliflerin koordine olmaları ve birbirlerine güvenerek ortak hareket etmeleri uzun bir süre mümkün olmadı. Gösterilerin başlangıç aşamasında parçalı bir yapıda olan muhalifler, Ağustos 2011'de Suriye Ulusal Konseyi (SUK) çatısı altında bir araya gelmeye başladı. Konsey'de Suriyeli Müslüman Kardeşler, Ulusal Demokratik Değişim için Şam Deklarasyonu Hareketi, Aşuriler, bazı Kürt, seküler ve bağımsız muhalifler ile yerel komiteler de yer aldı. SUK'un ardından, 11 Kasım 2012'de, Katar'da toplanan muhalefet grupları, 60 kişiden oluşan yeni ve daha kapsayıcı bir liderlik konseyi kurulmasını kararlaştırdı. Suriye içinden ve dışından üyeleri olan Suriye Devrimi ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu (SDMGUK) adlı Konsey'in başkanlığına 6 Temmuz 2013 tarihinde Ahmed el-Cerba getirildi.[132]

SDMGUK'un yanı sıra, gösterilerin başlamasıyla kurulan Yerel Koordinasyon Komiteleri en etkin muhalif gruplar arasında yer almaktadır. Değişik şehirlerdeki yerel örgütler daha etkili olabilmek için bir süre sonra birleşti.[133] Bunların yan sıra, Ulusal Demokratik Değişim İçin Şam Deklarasyonu, Demokratik Aşurî Organizasyonu, Demokratik Değişim İçin Ulusal Koordinasyon Komitesi, Adalet ve Kalkınma Hareketi ve Kurtuluş ve Bina Oluşumu gibi oluşumlar da Suriye'de etkin faaliyet gösteren örgütler arasında bulunmaktadır.

Suriye muhalefeti arasında rejimin yıkılmasını isteyenler olduğu kadar, reform talep edenler de bulunduğu gibi, silahlı mücadele yöntemini savunanlar veya karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, rejime karşı mücadele ederken dış müdahale seçeneği de muhalifler tarafından tartışılmaktadır. Silahlı muhalif grupların başında, Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) gelmektedir. İlk olarak Temmuz 2011'de ortaya çıkan ÖSO'nun çekirdeğini Suriye ordusundan ayrılan Sünni subay ve astsubaylar oluşturmaktadır. Ülke içerisinde rejim ile silahlı çatışmaya giren başka gruplar olmakla birlikte, ÖSO, silahlı en büyük muhalif hareket olup, zaman zaman ülke içindeki bazı bölgelerin, kendi kontrolü altında olduğuna ilişkin açıklamalar yapmaktadır. ÖSO'nun yanı sıra, Suriye ordusundan ayrılan askerler tarafından kurulan Suriye Ulusal Ordusu ve Suriye Devrimi Ortak Askeri Komutanlığı gibi yapılar da bulunmaktadır.

132. SMDGUK hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. www.etilaf.org/en/.

133. Komiteler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Local Coordinating Committees of Syria*, http://www.lccSyria.org/en.

Yukarıda değinilen örgütlenmelerin dışında, Suriye'de rejime karşı silahlı mücadele yürüten ve Suriye vatandaşları ya da yabancılardan oluşan çeşitli İslamcı silahlı gruplar da mevcuttur. Bunlardan biri, Selefi bir örgüt olan El-Nusra Cephesi'dir. 2011'de Suriye'de mücadeleye başlayan örgüt, ABD Yönetimi tarafından Aralık 2012'de El-Kaide bağlantılı olduğu gerekçesiyle kara listeye alındı.[134] El-Nusra Cephesi'nin komutanlarından biri, Ocak 2013'te verdiği bir demeçte, sadece askeri hedeflere saldırdıklarını, rejimin siviller arasında bombaları patlattıktan sonra kendilerini suçladığını belirterek El-Kaide ile bağlantılı olduklarını iddiasını reddetti.[135] Bu açıklamadan yaklaşık üç ay sonra ise, Nisan 2013'te, Nusra Cephesi örgütünün lideri Ebu Muhammed el-Cevlani, El-Kaide lideri Eymen ez-Zevahiri'ye bağlılığını açıkladı.[136] El-Nusra Cephesi, bugün El-Kaide'nin Suriye kolu olarak bilinmektedir. 2013'ün son aylarından itibaren sesini duyurmaya çalışan bir diğer İslamcı grup ise Irak ve Şam İslam Devletidir (IŞİD). Nisan 2013'te kurulan ve El-Kaide'ye bağlı bu örgütün merkezi Irak'tadır. El-Kaide lideri Zevahiri'nin Suriye'de sadece El-Nusra Cephesi'ni tanıdıklarını açıklamasından ve IŞİD'in lağvedilmesi emrini verdikten sonra, örgüt lideri Ebu Bekir el-Bağdadi bağımsızlığını ilan etti.

Ağırlıklı olarak Suriyeli Sünni Müslümanlardan oluşan Tevhid Tugayı isimli grup ise, ÖSO'ya bağlı olarak mücadelesini sürdürmektedir. Salahaddin Eyyubi Tugayı isimli askeri grup ise, Suriyeli Kürtlerden oluşmaktadır. Söz konusu bu grupların yanı sıra, Suriye'de silahlı mücadele yürüten bir dizi İslami ve etnik grup daha bulunmaktadır. Suriye Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri baskı altında olan, en temel haklarından bile yoksun kalan ve hiçbir zaman otonom bir yönetim elde edememiş Kürtler, iç savaşta bir diğer kanadı oluşturmaktadırlar. İlk evrede, yaşanan çatışmaları Arap milliyetçileri ile İslamcılar arasındaki bir mücadele olarak gören Kürtler, her iki tarafa da açık destek vermekten imtina etti. Bir süre sonra, Suriye ordusu, birliklerinin büyük bir kısmını, muhaliflerin saldırılarını yoğunlaştırdığı bölgelere intikal ettirmek üzere Kürtlerin yaşadığı Türkiye ve Irak sınırına yakın bölgelerden çekmesiyle beraber, Kürtler bu bölgelerdeki kontrolü ele geçirdi. Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde Sünni Araplar, Süryaniler, Ermeniler, Türkmenler ve Ezidiler gibi gruplar da bulunmaktadır.

Suriye'deki Kürt gruplarından önde gelenlerin birisi, Demokratik Birlik Partisidir (Partiya Yekîtiya Demokrat/PYD). PKK'nın Suriye uzantısı olarak da nitelen-

134. Ewen MacAskill, "US blacklists Syria's al-Nusra Front as terrorist group", *The Guardian*, 11 Aralık 2012.

135. "Halep'te İslamcılara destek artıyor", *BBC Türkçe*, 18 Ocak 2013.

136. "Suriye: Nusra Cephesi el Kaide'ye bağlılığını bildirdi", *BBC Türkçe*, 10 Nisan 2013.

dirilen PYD'nin yanı sıra, Suriye'de etkin olan ve KDP Başkanı Mesut Barzani'nin girişimiyle Ekim 2011'de Kürdistan Ulusal Konseyi (KNC) adı altında birleşen başka Kürt gruplar da bulunmakta olup, bunlarla PYD arasında belirgin bir gerilim olduğu bilinmektedir. Ne var ki, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde sadece bu iki grup arasında bir mücadele yürümemektedir.[137] PYD güçleri ile ÖSO çatısı altında mücadele eden gruplar arasında Kasım 2012'de çatışmalar başladı ve bu durum iç savaşta yeni bir cephenin açılmasına neden oldu.[138] Özellikle Ra'su'l-ayn kasabasında yoğun bir biçimde çatışmakta olan PYD ve Özgür Suriye Ordusu, Şubat 2013'te 11 maddelik bir anlaşmayla hem ateşkes hem de bundan sonra Kürtlerin yoğun yaşadığı kentlerde Esed rejimine karşı ortak hareket kararı aldı.[139]

Silahlı Kürt gruplar ve diğer muhalif kesim arasında uzun bir süre büyük çaplı bir çatışma yaşanmazken, Ağustos 2013'te Halep kenti yakınlarında Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Tel Aran ve Tel Hasıl köylerini hedef alan El-Kaide bağlantılı grupların saldırısında en az 50 sivilin öldüğü haberleri, çatışmaları yeniden şiddetlendirdi. Bölgeye erişimin kısıtlı olması nedeniyle, katliam iddiaları bağımsız kaynaklar tarafından doğrulanamadı. Kürt kaynaklar, köyleri İslamcı gruplara karşı Kürt, Arap, Türkmen, Asuri, Ermeni ve Süryani gibi farklı etnik kökenden gelenlerin oluşturduğu Cephetu'l-Ekrad (Kürt cephesi) savaşçılarının savunduğunu belirtti. Bölgede sivillerin hedef alınmasının nedeni olarak kuzeydeki Kürt bölgelerinden biraz uzakta ve dağınık bulunan Kürt köylerinin coğrafi konumundan kaynaklanan güvenlik zafiyetleri gösterilirken,[140] İslamcı militanlar ve silahlı Kürt gruplar arasındaki çatışmaları nüfuz mücadelesi olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır. Öte yandan, Ağustos ayı ortasında BMMYK tarafından yapılan açıklamada, binlerce Suriyeli mültecinin Kuzey Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne sığındığı, göç akınına neyin sebep olduğunun henüz netleştirilemediği açıklandı.

Muhalifler Tarafından İşlenen İnsan Hakları İhlalleri ve Savaş Suçları

Yaşanan insan hakları ihlalleri, olayların başladığı ilk dönemde tamamen Suriye hükümetine bağlı güvenlik güçleri tarafından gerçekleştirilirken, çatışmaların iç savaşa dönüşmesiyle, muhalif gruplardan bazılarının zaman zaman sivillere ve teslim olan güvenlik güçlerine karşı yargısız infaz, işkence gibi ihlaller gerçekleş-

137. Suriye Kürtleri üzerine ayrıntılı bir çalışma için bkz. "Syria's Kurds: A Struggle Within a Struggle", *International Crisis Group*, Middle East Report No:136 (22 Ocak 2013).

138. "Rebels and Kurds clash in Aleppo", *Financial Times*, 30 Ekim 2012.

139. "Beşar Esad'a karşı 11 maddelik ittifak", *Milliyet*, 19 Şubat 2013.

140. Çağıl Kasapoğlu, "Rojava saldırılarının arkasında ne var?", *BBC Türkçe*, 2 Ağustos 2013.

tirdiği uluslararası insan hakları örgütleri tarafından dile getirildi. İnsan hakları sözleşmelerine taraf olmaması nedeniyle silahlı gruplar insan hakları hukuku bağlamında sorumlu görülmeyebilir ancak silahlı muhalif gruplar da, "savaş hukuku" veya "silahlı çatışma hukuku" olarak da adlandırılan insancıl hukuka riayet etmekle yükümlüdürler.[141] 1949 tarihli "Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi"nin (4. Sözleşme) 3. maddesini[142] "sistemli bir şekilde ihlal eden hiçbir örgüt, parti ya da kendilerine ne ad verirlerse versinler bir topluluk, Cenevre Sözleşmeleri'ne göre 'savaşan taraf' olarak kabul edilemez; olsa olsa savaş suçlusu olarak yargılanabilirler ya da terörist olarak nitelenebilirler."[143] Bu nedenle, Suriye hükümetine karşı silahlı mücadele yürüten grupların da insancıl hukuka uyma yükümlülüğü vardır. Ayrıca muhalif gruplar, tıpkı Suriye ordusu gibi, kontrolleri altındaki bölgelerde karşı tarafın saldırılarına karşı sivilleri korumak, askeri hedeflere saldırı düzenlerken de sivillerin zarar görmesini engellemekle yükümlüdürler.

BM'nin 15 Ağustos 2012 tarihinde açıkladığı raporunda[144], cinayet, yargısız infaz ve işkence gibi savaş suçlarının hükümet karşıtı silahlı gruplar tarafından da işlendiği belirtildi. BM, bu grupların gerçekleştirdiği ihlallerin hükümet ve Şebbiha güçlerinin gerçekleştirdiği ihlaller kadar yoğun olmadığını ancak taraf olmasalar da hükümet dışı güçlerin uluslararası savaş hukukuna uygun hareket etmesi gerektiğini ifade etti.

HRW da 17 Eylül 2012'de yaptığı açıklamada, silahlı muhalif grupların Halep, Lazkiye ve İdlib'de gözaltına aldıkları kişilere işkence ve kötü muamelede bulunduklarını ve yargısız infazlar gerçekleştirdiklerini belirtti.[145] Her ne kadar muhalif liderler insan haklarına saygı göstereceklerini ve ihlalleri engelleyeceklerini ifade etseler de, HRW'nin görüştüğü üç muhalif lider, öldürülenlerin bunu hak ettiğini, sadece en kötü suçluları infaz ettiklerini belirtti. Bu durum, bazı muhalif

141. Bkz. "Rule 149: Responsibility of armed opposition groups", *Customary international humanitarian law*, www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_cha_chapter42_rule149.

142. Söz konusu madde, silahlarını teslim eden silahlı kuvvetler mensuplarıyla herhangi bir sebeple savaş dışı olan kimselere ve sivillere ırk, renk, din vb. ayrım yapmadan insani muamele yapılmasını, bu kişilerin yaşamına veya beden bütünlüğüne kastedilmemesini zorunlu kılarken, işkence ve kötü muameleyi ve evrensel hukuka uygun olmayan yargılamalar sonucu verilen mahkûmiyet ve idamları yasaklıyor. Bkz. "12 Ağustos 1949 Tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve Protokolleri", www.icrc.org/eng/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf.

143. Hüsnü Öndül, "İnsancıl Hukuka Giriş", http://www.ihd.org.tr/index.php/makaleler-mainmenu-125/940-insancil-hukuka-g.html.

144. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic" (A/HRC/21/50).

145. "Syria: End Opposition Use of Torture, Executions", *Human Rights Watch*, 17 Eylül 2012.

grupların söylem ve uygulamalarının farklılaşabildiğini gösterirken, HRW Orta Doğu Başkan Yardımcısı Nadim Houry, Suriye muhalefetine destek veren uluslararası toplumun bu ihlalleri kınaması gerektiğini ifade etti. HRW'ye demeç veren iki ÖSO savaşçısı, Haziran 2012'de Hayfa'da bir polis merkezine yapılan saldırının ardından ele geçirilen iki kişinin hemen, iki kişinin de yargılandıktan sonra infaz edildiğini belirtti. Yine HRW'nin muhaliflerin idaresindeki iki gözaltı merkezinde görüştüğü 12 tutukludan altısı, gözaltı merkezlerinden sorumlu ÖSO savaşçıları ve subaylarının kendilerine işkence ve kötü muamele yaptıklarını, en çok da falakaya yatırdıklarını anlattı. ÖSO'nun kontrolü altında bulunan bölgelerde keyfi gözaltılar gerçekleştirdiği iddiaları da bulunmaktadır. Halep'te rejimle bağlantısı olduğundan şüphelenilen herkesin gözaltına alınmasının, ÖSO'ya olan desteği azalttığı iddia edilmektedir.[146]

> Çatışmaların iç savaşa dönüşmesiyle muhalif gruplardan bazılarının, zaman zaman sivillere ve teslim olan güvenlik güçlerine karşı yargısız infaz, işkence gibi ihlaller gerçekleştirdiği uluslararası insan hakları örgütleri tarafından dile getirildi.

Mayıs 2013'te yayınlanan bir videoda ise, Halep kentine bağlı Serâqib kasabasında evlilik geleneklerine uymadıkları iddia edilen iki kişinin muhalifler tarafından kamçılanarak cezalandırıldığı ve bu sırada hükmün okunduğu görülmektedir.[147] BM tarafından hazırlanan bir Rapor'da da, Rakka ve Der'a gibi kentlerde muhaliflerin, hükümet adına çalışmakla suçladıkları kişilere yönelik olarak halka açık yargılamalar ve infazlar gerçekleştirdikleri, bu uygulamaları da aslında halka otoritelerini göstermek ve korku salmak amacıyla yaptıkları belirtildi. Rapor'da, 3 Mart 2013'te Şam yakınlarında iki kişinin hükümetle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle asılması, Rakka kentindeki bir meydanda üç Nusayrinin Irak ve Doğu Akdeniz İslam Devleti tarafından 14 Mayıs 2013'te idam edilmesi buna örnek olarak gösterilirken, muhaliflerin Nisan 2013'te gerçekleştirdikleri bir dizi yargılamanın da mezhep ayrışmalarını gösterdiği; yakalanan Nusayrilerin mütemadiyen suçlu bulunup infaz edildiği, Nusayri olmayanların ise hapsedildiği ya da serbest bırakıldığı ifade edildi.

146. "Halep'te İslamcılara destek artıyor", *BBC Türkçe*, 18 Ocak 2013.

147. "Evlilik geleneklerine uymadı diye kamçıladılar", *Radikal*, 21 Mayıs 2013.

BM'nin 15 Mayıs – 15 Temmuz 2013 dönemine ilişkin Suriye Raporu'nda da, muhaliflerin kontrolü altındaki bölgelerde farklı adli yapılar oluşturdukları, bazı bölgelerde suçunu "itiraf eden" kişilerin temyiz hakkı tanınmadan hemen idam edildiği, bazı bölgelerde ise, benzer durumlarda hapis cezası verildiği belirtilmektedir. Aynı şekilde, Rapor'a göre, bazı bölgelerde sadece İslam hukuku uygulanırken, bazı bölgelerde Suriye medeni hukuku ile İslam hukuku beraber uygulanmaktadır. Yargı mekanizması açısından da, bazı muhalif gruplar kendilerinin oluşturduğu adli mekanizmaları kullanırken, kimi muhalefet grupları, yerel mahkemeleri kullanmaktadırlar.

Muhaliflerin kontrol altında tuttukları bölgelerde kurulan hapishanelerde mahkûmlara işkence edildiği iddiaları da 2013 yılında gündeme geldi. Halep'te Kuzey Fırtınası Tugayı (*Liwa Asifatu'ş-Şimal*) isimli bir örgüt tarafından yönetilen 300 kişi kapasiteli bir hapishanede bulunan mahkûmların 1.5 metre derinliğinde bir metal kutuda sorgu için 48 saat bekletildiği; Tevhid Tugaylarına bağlı askeri polisin sıklıkla hükümet güçleri tarafından kullanılan *dulab* yöntemi ile alıkoyduğu kişilere işkence ettiği; YPG adlı Kürt grubun üyelerinin Şubat 2013'te, kendi kontrolü altında bulunan Afrin bölgesinde hükümet karşıtı gösteri düzenleyen ve ÖSO ile ilişkisi olduğu iddiasıyla tutuklanan kişileri hapishanede dövdüğü belgelendi.[148]

8 Haziran 2013 tarihinde, Halep'te Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) üyeleri tarafından "Hz. Muhammed'e hakaret ettiği" gerekçesiyle alıkonulan Muhammed Qatta (15) isimli çocuk, işkenceye maruz kaldıktan sonra ailesinin gözü önünde yüzünden vurularak öldürüldü.[149] Bazı silahlı gruplar, çocukların asker olarak kendilerine katılmasına izin vermezken, El-Nusra ve Tevhid Tugayları gibi bazı silahlı gruplar ile YPG gibi silahlı Kürt grupların, çocuklara silahlı eğitim verdikleri ve asker olarak savaşa soktukları, BM'nin 16 Ağustos 2013 tarihli raporunda yer aldı.[150]

"Youtube", "facebook" gibi internet siteleri ile uluslararası medyaya gönderdikleri bazı video kayıtlarında da, silahlı muhalif grupların gerçekleştirdikleri infazlar ile işkence ve kötü muamele görüntüleri bulunmaktadır.[151] Halep'e bağlı

148. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/24/46), s. 8, 9 ve 13.

149. "Syrian rebels 'execute teenager' in Aleppo", *Al Jazeera*, 9 Haziran 2013.

150. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/24/46), s. 15.

151. Suriye'deki insan hakları ihlallerine ilişkin internete her gün onlarca video yüklenmektedir. Bu videoların, gerçekten Suriye'de belirtilen yer ve zamanda çekilip çekilmediği zaman zaman tartışma konusu olmaktadır. İnsan hakları örgütleri, videoların içeriğini teyit edebilmek için karşılaştırmalı çalışmalar yapmaktadırlar ancak bazı vakalarda bilgiyi doğrulamak mümkün olmamaktadır.

El-Bab kasabasında 10 Ağustos 2012'de bir posta binasını ele geçiren muhalifler, sivil memur ve güvenlik görevlisi olarak çalışan altı kişiyi binanın çatısından aşağı atarak öldürdü ve bu olayı kameraya aldı. Muhaliflerin, görevi başında kalmakta ısrar eden memurları rejim destekçisi olarak nitelendirip infaz ettiği iddia edildi.[152] 2 Kasım 2012'de haber ajanslarına gönderilen bir diğer video da ise, Suriye'nin kuzeyinde bulunan İdlib'e bağlı Serâqib'de teslim olan 28 Suriyeli askerin infaz görüntüleri yer almaktadır. Görüntülerde, silahsız olan ve yerde yatan Suriye askerleri, muhalifler tarafından dövüldükten ve hakarete uğradıktan sonra taranmaktadır. Londra merkezli Syrian Observatory for Human Rights (Suriye İnsan Hakları Gözlemevi) örgütü bu olaydan dolayı El-Nusra Cephesi'ni sorumlu tuttu.[153] Söz konusu grubun, Kasım ayının sonunda Türkiye sınırındaki Ra'su'l-ayn kasabasında, silahsız on kişinin infazından da sorumlu olduğu iddia edildi.[154] El-Nusra Cephesi, BM tarafından hazırlanan bir Rapor'da, Suriye'nin doğusunda bulunan Deyru'z-Zor şehrinde on bir kişinin infazından da sorumlu tutuldu.[155] Aynı Rapor'da, Tevhid Tugayları tarafından kaçırılan iki askerin idam edildiği vakaya ve hükümet karşıtı güçlere mensup keskin nişancıların Nisan 2013'te Şam'da sivilleri hedef aldığı saldırılara, Şebbiha milisi olduğu şüphesiyle sorgulanan ve sorgu sırasında işkence ve kötü muameleye maruz kalan mağdurlara, ÖSO savaşçıları tarafından kontrol noktalarında hükümet yanlısı oldukları gerekçesiyle dövülen ve kötü muameleye maruz kalan sivillere, El-Nusra üyeleri tarafından Şii olduğu şüphesi ile gözaltına alınan bir kişinin maruz kaldığı işkenceye de yer verildi.

12 Mayıs 2013'te ortaya çıkan ancak 26 Mart 2013'te çekildiği tespit edilen bir video kaydında ise, Ömer el-Faruk Tugayı adındaki bir grubun lideri olduğu öğrenilen Ebu Sakkar ismiyle tanınan El- Hamad isimli bir muhalifin, ölen bir Suriyeli askerin ciğerini ve kalbini söküp ısırırken görüldüğü videosu büyük tepkiye yol açtı.[156] TIME dergisine Skype üzerinden verdiği röportajda videonun gerçek olduğunu teyit eden El-Hamad, "Onlar bizim çocuklarımızı ve kadınlarımızı katletti. Bunu biz başlatmadık, onlar başlattı. Sloganımız: Göze göz, dişe diş" sözleriyle kendisini savundu.[157] Türkiye'deki kamplarda kalan Suriyeliler ile

152. "Suriyeli muhaliflerin kan donduran katliamı", *Hürriyet*, 13.08.2012.

153. Matthew Weaver, "Syria conflict: rebel 'war crime' caught on video", *The Guardian*, 2 Kasım 2012.

154. "Sınırda kan donduran infaz!", *Vatan*, 1 Aralık 2012.

155. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/23/58), s. 9 ve 15.

156. Peter Bouckaert, "Is This the Most Disgusting Atrocity Filmed in the Syrian Civil War?", *Foreign Policy*, 13 Mayıs 2013.

157. "Esad askerinin kalbini yiyen El Hamad konuştu", *T24*, 15 Mayıs 2013.

yapılan röportajlarda da, muhalifler arasında muhbirlik yaptığı tespit edilenlerin derhal infaz edildiği belirtilmektedir.[158]

Benzer şekilde, 22 – 26 Temmuz 2013 tarihleri arasında Halep yakınlarındaki Han el Assal bölgesinde ele geçirilen ya da teslim olan Suriyeli askerlerin infaz görüntüleri de infial yarattı. El-Nusra Cephesi örgütünün gerçekleştirdiği katliama ilişkin olarak BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay tarafından yapılan açıklamada, öldürülenlerin büyük bir kısmının Suriye askeri olduğu, muhaliflerin ellerinde, aralarında yaralıların da bulunduğu başka askerler de bulunduğu bilgisini aldıklarını belirtti.[159]

BM'nin 15 Mayıs – 15 Temmuz 2013 dönemine ilişkin Suriye Raporu'nda da, muhaliflerin kontrolü altındaki bölgelerde farklı adli yapılar oluşturdukları, bazı bölgelerde suçunu "itiraf eden" kişilerin temyiz hakkı tanınmadan hemen idam edildiği, bazı bölgelerde ise, benzer durumlarda hapis cezası verildiği belirtilmektedir.

Savaşın şiddeti ile beraber, bazı Suriyelilerin fidye için ya da siyasi sebeplerle silahlı kişilerce kaçırılması gibi olaylar artmaya başladı. 23 Nisan 2013 tarihinde iki Hıristiyan dini lider, muhaliflerin kontrolündeki bölgede silahlı kişiler tarafından kaçırıldı ve işkence ve kötü muameleye maruz kaldı. Şam'da ÖSO tarafından kaçırılan, ailesinden 1.5 milyon dolar fidye talep edilen, istedikleri para verilmeyince de, bir parmağı kesilerek video görüntüsü ile beraber parmağı ailesine gönderilen ve 80 .000 dolar borç bulan ailesi tarafından kurtarılan Bassam Vahb isimli Suriyeli, BBC muhabiri Jeremy Bowen'e, Özgür Suriye Ordusunun, kendisini sadece para içi değil, aynı zamanda Şii olduğu için kaçırdığını iddia etti. "Bunun bir mezhep meselesi olduğu gayet açıktı. Bana ve Şii inancına hakaret ettiler, suçladılar. Benim bir hain olduğumu düşünüyorlardı" dedi.[160] Şubat 2013'te, Şam'da Alevi bir subay olduğu sanılarak kaçırılan Sünni bir erkek de, kendisini kaçıranları

158. Feyyat Özyazar, "Hatay'ın Reyhanlı İlçesine Yerleşen Vahid Lütfi El Habbaz-Abu Mustafa İle Söyleşi", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 19 Aralık 2012.

159. "Pillay urges investigation into alleged executions by anti-government armed groups in Syria's Khan Al-Assal", *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR)*, 2 Ağustos 2013.

160. "Suriye'de kaçırılma kabusu", *BBC Türkçe*, 24 Nisan 2013.

"yanlış kişi" olduğuna ikna edene kadar işkence ve hakaret gördü. Buna rağmen, ailesi serbest kalması için fidye ödemek zorunda kaldı.[161]

21 Nisan 2013'te İskenderun'da bir ayine katıldıktan sonra ülkelerine dönerken Halep kenti yakınlarında durdurulan ve aracın şoförü öldürüldükten sonra kaçırılan Halep Süryani Ortodoks Metropoliti Yuhanna İbrahim (54) ile Rum Ortodoks Metropoliti Paulus Yazıcı'dan (60) bir daha haber alınamazken, bazı haber sitelerinde metropolitlerin Çeçen kökenli kişiler tarafından kaçırıldıkları ve daha sonra infaz edildikleri şeklinde haberler yer alsa da bu bilgiler doğrulanamadı. Bunun yanı sıra, Haziran 2013'te, Suriye'nin kuzeyindeki bir manastıra saldıran muhalif bir grubun üyeleri, Katolik rahip Francois Murad'ı öldürdüler. Vatikan, rahibin ölümünü doğruladı ve rahibin Manastır'ın yağmasını engellemeye ve rahibeleri korumaya çalışırken vurulduğunu belirtti.[162] Vatikan'ın açıklamasından önce, Rahip Francois Murad'ın da aralarında bulunduğu üç Hıristiyan din adamının İslami bir örgüt tarafından infaz edildiği iddia edildi ve infazı gösteren bir video internette yayınlandı. Görüntülerde yer alan din adamlarının başka kişiler olduğu daha sonra açıklığa kavuşurken, söz konusu infazı gerçekleştirdiği iddia edilen Muhammed A. ve Ahmed R. adlı iki Çeçen, Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra yol kontrolünde polis tarafından tespit edildi. İki Çeçen çıkarıldıkları mahkemece, Suriye'deki infazlara yönelik görüntüler dışında maddi kanıt olmadığı için, ikamet ettikleri evde patlayıcı malzemeler ve silah bulunması üzerine tutuklandı.[163]

Bazı muhalif silahlı grupların, ele geçirdikleri bölgelerde yaşayan Şii ve Nusayrilere ait malları yağmaladıkları, bazı Hristiyan kiliseleri de dâhil olmak üzere, birtakım evleri ve ibadethaneleri çatışmalar sırasında mevzi olarak kullandıkları, arama noktalarında Şii ve Nusayrilerin eşyalarını gasp ettikleri, BM Raporu'nda da yer almaktadır.[164]

Bir iç savaşın yaşandığı Suriye'de, hükümet denetimindeki bölgelerde yapılan yargılamalar ağır eleştirilere maruz kalırken, ÖSO tarafından çok hızlı bir biçimde ve temyiz süreci olmadan yapılan yargılamaların da adil olduğu konusunda şüpheler bulunmaktadır. Telafisi mümkün olmayan sonuçlardan kaçınmak için, muhalif grupların infazları derhal durdurması gerekmektedir. Muhaliflerin

161. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/23/58), s. 13.

162. "Vatican: Francois Murad shot, not beheaded", *Catholic Online*, 7 Mart 2013, www.catholic.org/international/international_story.php?id=51571.

163. "Konya emniyeti yakaladı!", *Vatan*, 25.07.2013.

164. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/23/58), s. 20.

ele geçirdiği bazı bölgelerde kurulan yargı mekanizmalarının yeterli olmadığı da vurgulanan diğer bir noktadır. Yargılanan kişilerin, aleyhlerine ortaya konan kanıtlara ve tanık ifadelerine karşı kendilerini savunabilmeleri için hazırlanmalarına imkân verilmesi gerekirken, "olağanüstü bir dönemde bulunulduğu" iddiasıyla hızlı bir yargılama yapılması tercih edilmektedir. Muhaliflerin, kontrolleri altındaki bölgelerde bağımsız ve adil yargılama yapabilecek, evrensel hukuka uygun mahkemeler oluşturma yükümlükleri vardır.

Suriye Ulusal Koalisyonu ve Yüksek Askeri Konseyin[165] oluşması, muhalifler tarafından işlenen insan hakları ihlallerinin sona erdirilmesi ve işlenen suçların soruşturulabilmesi açısından bir fırsat olabilir. Bu aşamada, ülke içinde ve dışında parçalı ve dağınık bir biçimde bulunan silahlı ve sivil muhalefet, kontrolleri altındaki bölgelerde düzeni sağlamanın yanı sıra, demokrasi karşıtı bir rejime karşı mücadele ederken, kendilerini de insan haklarına ve savaş hukukuna uygun bir biçimde hareket etme sorumluluğu altındadırlar.

MEDYA MENSUPLARI

Suriye'de yaşananları dünya kamuoyuna aktarmaya çalışan medya mensupları da bu süreçte saldırılara uğradı. Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (RWB), çatışmaların başlamasından 25 Temmuz 2013'e kadar olan süreçte, 24'ü yabancı olmak üzere, en az 84 gazetecinin hükümet güçleri ya da muhalifler tarafından öldürüldüğünü, Suriye'nin basın çalışanları açısından dünyanın en tehlikeli ülkeleri sıralamasında 179 ülke arasından 176. olduğunu bildirdi.[166] RWB, Suriye hükümetinin gazetecilere rejim tarafından gerçekleştirilen vahşetin istenmeyen tanıkları oldukları gerekçesiyle saldırdığını, gazetecilerin zaman zaman eleştiriye tolerans göstermeyen silahlı grupların saldırılarına da maruz kaldığını belirtti. Kısaca, bilgi kaynakları konusunda yaşanan kutuplaşma, haberler üzerindeki manipülasyon, propaganda, teknik kısıtlılıklar ve gazetecilerin maruz kaldığı aşırı şiddet nedeniyle Suriye'de haber toplamak ya da yaymak isteyen kişiler büyük sıkıntı yaşamaktadır.[167] Tüm bu süreçte, Suriye'de yaşananların Batı medyası veya

165. 11 Kasım 2012'de Katar'ın Doha kentinde bir araya gelen muhalifler tarafından oluşturulan "Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu" Aralık 2012'de, ABD ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 130'dan fazla ülke tarafından "Suriye halkının meşru temsilcisi olarak" kabul edildi. 19 Mart 2013'te İstanbul'da yapılan toplantıda ise, Koalisyon'un 48 üyesinden 35'inin oyunu alan Hasan Hitto, muhalefetin hakimiyetindeki bölgelere hizmet götürecek bir hükümet kurmakla görevlendirilerek başbakan seçildi. Suriye muhalefeti içindeki silahlı gruplar da, 7 Aralık 2012'de Antalya'da bir çatı kuruluş oluşturdu, silahlı grupların çeşitli düzeylerdeki 263 komutanının katıldığı bir toplantıda 30 üyeden oluşan "Yüksek Askeri Konsey"i seçti. Bkz. "ABD Suriyeli muhalifleri resmen tanıdı", *NTVMSNBC*, 12 Aralık 2012 ve "Silahlı muhalifler Türkiye'de birleşti", *Milliyet*, 09 Aralık 2012.

166. "Polish Photojournalist Kidnapped In Idlib Province", *Reporters Without Borders*, 25 Temmuz 2013

167. "News Providers Decimated In 2012", *Reporters Without Borders*, 19 Mart 2013.

Katar başta olmak üzere, bazı Arap ülkelerinin medyası tarafından çarpıtıldığı, insan hakları ihlallerinin abartıldığı iddiaları da bulunmakla birlikte[168], Suriye hükümetinin uluslararası basının olayları takip etmesini engellemesi ve sansür uygulaması, söz konusu iddiaların doğrulanmasını önlemektedir. Yine RWB, Temmuz 2013'te yaptığı bir açıklamada, "Telecomix" adlı internet eylemcisi örgütün, Suriye'de internet kullanıcılarının hareketlerini tespit etmek üzere 34 adet Blue Coat marka sunucu kullanıldığını tespit ettiğini duyurdu.[169]

İNSAN HAKLARI SAVUNUCULARI VE İNSANİ YARDIM ÇALIŞANLARI

Suriye'de yaşanan olaylar sırasında insan hakları savunucuları çok sayıda saldırıya ve baskıya maruz kaldı. FIDH, 9 Ağustos 2011'de yaptığı açıklamada[170] Suriye İnsan Hakları Örgütü (the Syrian Organisation for Human Rights/SWASIAH) üyesi Velid el-Bunni'nin 8 Ağustos'ta Muhaberat tarafından tutuklandığını, Suriye İnsan Hakları Derneği (the Syrian Association for Human Rights) adlı örgütün Başkan Yardımcısı Muhammed Necati Tayyara'nın tutuklu bulunduğu Humus Merkezi Cezaevinde 2 Ağustos günü güvenlik güçlerinin saldırısına maruz kaldığını, the General Secretariat of the National Council of the Damascus Declaration for Democratic National Change (NCDD) adlı örgütün seçilmiş üyesi Ahmed Tomeh'in de güvenlik güçleri tarafından gözaltına alındığını belirtti.

İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Gözlem (Observatory) örgütü ise, 12 Ağustos 2011'de yaptığı açıklamada,[171] Suriye İnsan Hakları Ligi Başkanı Abdulkerim Rihawi'nin Şam'da bir gazeteci ile görüşme yaparken tutuklanmasını ve hücre cezasına çarptırılarak tecrit edilmesini kınadı. 2 Ekim 2012'de ise the Syrian Centre for Legal Studies and Research adlı kuruluşun başkanı hukukçu Halil Ma'tûk, Suriye-Ürdün karayolundaki bir kontrol noktasında gözaltına alındı. Matouk, halen bilinmeyen bir yerde tutulmakta ve avukatı ya da yakınlarıyla görüşmesine izin verilmemektedir.[172] 15 Mart 2012'de Şam'da gözaltına alınan bilişim uzmanı Basil Khartabil ise ancak Ekim 2012'de geçici olarak transfer edildiği

168. Harout Akdedian, "Unheard Voices from Syria and the Middle East", *Peace & Conflict Monitor*, 13 Aralık 2011, s.4.

169. "Syria Using 34 Blue Coat Servers To Spy On Internet Users", *Reporters Without Borders*, 24 Mayıs 2013.

170. "Detention and harassment of human rights defenders amid harsh repression of protests in the country", *FIDH*, 9 Ağustos 2011.

171. "SYRIA: Arrest and incommunicado detention of the President of the Syrian League for Human Rights", *The Observatory for the Protection of Human Rights Defenders*, 12 Ağustos 2011.

172. "Syria- Arrest and incommunicado detention of Human rights lawyer Khalil Matouk", *Gulf Centre for Human Rights*, 3 Ekim 2012.

Adrâ Cezaevinde ailesi ile direkt temas kurabildi.[173] 15 Aralık 2012'de Şam'da polis tarafından gözaltına alınan öğretim üyesi Dr. Zeydun el-Zu'bi (38) ve kardeşi Suheyb (22) ise "Bina #215" olarak adlandırılan bir işkence merkezine götürüldü. el-Zu'bi gözaltına alınmadan önce CNN haber kanalında, Suriye'deki olaylara ilişkin yorumlar yapıyordu.[174]

The Gulf Centre for Human Rights adlı kuruluş da 6 Şubat 2013'te yaptığı bir açıklamada, 16 Şubat 2012'de the Syrian Center for Media and Freedom of Expression (SCM) adlı insan hakları örgütünün Şam'daki ofisine yapılan baskında Hava Kuvvetleri İstihbaratı tarafından 15 kişi ile beraber gözaltına alınan ve 87 gün sonra serbest bırakılan insan hakları savunucusu Eyhem Mustafa Ğazûl'un 5 Kasım 2012'de Şam Üniversitesinin girişinde tekrar gözaltına alındığını, 9 Kasım 2012'de gördüğü işkence sonucu iç kanama geçirerek öldüğünü belirtti.[175]

Suriye'de insan hakları savunucularının yanı sıra, yerli ve yabancı gazeteciler de saldırılara uğramaktadırlar. Bazı gazeteciler ve insan hakları savunucuları, gözaltında "dezenformasyon" ve "ulusal hassasiyetleri zayıflatma" gibi suçlamalara maruz kalırken; gözaltı, alıkoyma, tehdit, seyahat kısıtlaması, kamera ve fotoğraf makinelerine el konulması, ev baskını, (yabancı medya mensupları için) sınır dışı etme ya da ülkeye girişe izin vermeme, gazeteleri kapatma ya da toplatma gibi yöntemlerle medya mensuplarına baskı kurulmaktadır.[176]

Savaş sırasında insani yardım çalışanlarına yönelik olarak da baskı ve saldırılarda bulunulmaktadır. BM, birçok Kızılay gönüllüsünün yanı sıra, muhalif savaşçılara tıbbi yardım ve destek sunan sağlık çalışanlarının Hükümet güçleri tarafından "teröristlere yardım ettiği" gerekçesiyle gözaltına alındığını ve tutuklandığını açıkladı.[177]

SURİYE'DE KİMYASAL SİLAH KULLANIMI

Suriye'deki iç savaşın ilk yılında ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştirilmiş olmasına karşılık, kitle imha silahları kullanılmadı. Bununla birlikte, Suriye hükümeti 23 Temmuz 2012'de yaptığı bir açıklamada, ilk kez "kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olduğunu, iç çatışmalarda asla bu silahları kullanmayacaklarını ancak dış

173. "Syria: Free Bassel Khartabil held in arbitrary detention since 15 March 2012" *Gulf Centre for Human Rights*, 22 Aralık 2012.

174. "SEO Demands the Release of Dr. Zaidoun Al-Zoabi & Sohaib Al-Zoabi From Illegal Detention", *The Syrian Expatriates Organization*, 25 Aralık 2012.

175. "Human Rights Defender Ayham Mustafa Ghazzoul tortured to death while in custody at the Air Force Intelligence", *Gulf Centre for Human Rights*, 6 Şubat 2013.

176. "Bashar Al Assad: Criminal Against Humanity", *FIDH Report*, s. 14.

177. Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", (A/HRC/24/46), s. 10.

müdahale olması durumunda kullanabileceklerini" belirtti.[178] Suriye, 1928'de yürürlüğe giren ve Cenevre Protokolü olarak da adlandırılan "Boğucu, Zehirleyici ve Benzer Gazların ve Bakteriyolojik Araçların Savaşta Kullanımının Yasaklanmasına İlişkin Protokol"e taraf olması nedeniyle bu silahları kullanmama yükümlülüğü altındadır. 1992 tarihli "Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme"yi[179] ise 14 Eylül 2013'te onayladı. Suriye'nin kitle imha silahı kullanması karşısında, başta ABD olmak üzere,[180] Batılı devletler müdahalede bulunacaklarını belirtirlerken, Suriye'ye desteğini sürdüren Rusya gibi ülkeler, Suriye'deki kimyasal silahların kontrol altında olduğunu, hükümetin kimyasal silahları daha güvenli alanlara taşıdığını ileri sürdü.[181]

Suriye'de insan hakları savunucularının yanı sıra, yerli ve yabancı gazeteciler de saldırılara uğramaktadırlar.

Öte yandan, Suriye hükümeti de 19 Mart 2013'te yaptığı açıklamada, silahlı muhaliflerin ülkenin kuzeyinde ilk kez kimyasal saldırı düzenleyerek 15 kişiyi öldürdüklerini öne sürdü. Muhalifler ise haberi yalanladı ve kimyasal silah kullanan tarafın hükümet güçleri olduğunu savundu. Her iki iddia da doğrulanamazken, BM Suriye hükümetinin talebi üzerine, Suriye rejiminin isyancıların kimyasal silah kullandığı yönündeki suçlamalarının inceleneceğini açıkladı.[182]

Suriye'de kimyasal silah kullanımına ilişkin bir diğer iddia da, Nisan 2013'te gündeme geldi. İsrail askeri istihbaratından Tuğgeneral *Itai Brun,* 22 Nisan 2013'te yaptığı açıklamada, Suriye'nin muhtemelen "bazı olaylarda kimyasal silah kullandığını" iddia etti.[183] Suriye hükümeti bu iddiaları reddetti ancak BM'nin iddiaları araştırmak üzere görevlendirdiği uzmanlar grubunun ülkede inceleme yapmasına

178. Erika Solomon ve Mariam Karouny, "Syria says could use chemical arms against foreigners", *Reuters*, 23 Temmuz 2012.

179. Sözleşme'ye taraf olmayan sekiz ülke bulunmaktadır ve bunların büyük çoğunluğu Orta Doğu ve Afrika'dadır. Suriye, Mısır, Somali, Güney Sudan, Angola ve Kuzey Kore Sözleşme'ye imza koymazken, İsrail ve Myanmar imzaladıkları halde bugüne kadar Sözleşme'yi onaylamadılar. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons", http://www.opcw.org

180. Mark Landler, "Obama Threatens Force Against Syria", *The New York Times*, 20 Ağustos 2012.

181. "Suriye'de kimyasal silah tartışması", *BBC Türkçe*, 22 Aralık 2012.

182. "BM Suriye'deki kimyasal silah saldırılarını soruşturacak", *Star Gazetesi*, 21 Mart 2013.

183. "Israel Says It Has Proof That Syria Has Used Chemical Weapons", *The New York Times*, 23 Mart 2013.

da izin vermedi.[184] BM Uluslararası Bağımsız Suriye Araştırma Komisyonu Başkanı Carla del Ponte ise, 6 Mayıs 2013'te yaptığı açıklamada, Suriye'de muhaliflerin sinir gazı (Sarin) kullandığına ilişkin "güçlü somut şüpheler" bulunduğunu ancak bu durumun henüz kesin olarak kanıtlanamadığını açıkladı.[185]

Mayıs ayı ortasında ülkenin kuzeyindeki Serâqib kentini ziyaret eden bir BBC ekibi, Nisan 2013'te çıkan "kimyasal saldırı" düzenlendiği yolundaki haberleri destekler nitelikte bilgilere ulaştığını açıkladı. Görgü tanıkları, BBC muhabirine hükümet güçlerinin helikopterlerle en az iki kez zehirli gaz içeren cihazlar attıklarını aktarırken, kentteki doktorlar, nefes alma güçlüğü çeken sekiz hastayı tedavi ettiklerini, hastalardan bazılarının kustuğunu, bazılarının ise gözbebeklerinin küçülmüş olduğunu, Meryem Katib adındaki kadının ise daha sonra öldüğünü bildirdi. Aynı saldırıda yaralanan Katib'in oğlu Muhammed, havada "korkunç, boğucu bir koku" olduğunu söyleyerek "Nefes alınamıyordu, insan kendini ölmüş gibi hissediyordu. Hiçbir şey görmek mümkün değildi. Üç-dört gün bir şey göremedim" derken, Katib'i tedavi eden doktor "organofosfat zehirlenmesi"ne benzer belirtiler görüldüğünü ve örneklerin tahlile gönderildiğini söyledi. BBC'ye ulaştırılan bir videoda, isyancılardan biri cihazların içinde gizlendiği söylenen metal bir kutuyu tutarken görülürken, tanıklar her konteynerde bunlardan iki tane olduğunu aktardılar. Bir diğer videoda da, yerde metal kutunun parçaları beyaz bir toz içinde görülmektedir. İngiltere'nin Kimyasal, Biyolojik, Radyolojik ve Nükleer Silahlar Birliği Komutanı Hamish de Bretton-Gordon, Serâqib'deki tanıkların ifadelerinin ve diğer delillerin "güçlü, ancak eksik" olduğunu belirtti.[186] Öte yandan, 2013 Mayıs ayı sonunda, Türkiye'de İstihbarat ve Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığının takibinde olan El Nusra Cephesinin eylem hazırlığında olduğu iddiasıyla düzenlenen operasyonda 12 kişi gözaltına alındı ve zanlılara ait adreslerde iki kilogram kimyasal madde ele geçirildi.[187] Gözaltına alınanlardan 11 kişi serbest bırakılırken, Suriye uyruklu Heysem Kasab (35) tutuklandı. Savcılık tarafından hazırlanan iddianamede sanıkların "sarin gazı" yapımında kullanılan kimyasallar temin ettikleri ifade edildi.[188]

Haziran 2013'te, BM'nin Suriye'de insan hakları ihlallerine yönelik yayınladığı yeni raporda ise, hem Suriye hükümetinin hem de muhalif güçlerin kimyasal silah kullanmalarının olası olduğu, Mart ve Nisan aylarında Halep, Şam ve

184. İlhan Tanır, "Beyaz Saray ve Suriye'de kimyasal silah iddiaları", *BBC Türkçe*, 26 Nisan 2013.

185. "Syria crisis: UN's del Ponte says evidence rebels 'used sarin' ", *BBC News,* 6 Mayıs 2013.

186. "BBC Suriye'de 'kimyasal saldırı iddialarına' ulaştı", *BBC Türkçe*, 16 Mayıs 2013.

187. "Adana'da El Nusra operasyonu: 2 kilo sarin gazı bulundu", *Radikal*, 30 Mayıs 2013.

188. "Bu ne sarin, bu ne tahliye", *Taraf*, 13 Eylül 2013.

İdlib yakınlarındaki dört vakada kimyasal silah kullanıldığına dair "makul verilere" rastlandığı belirtildi. Rapor'da, Suriye hükümetine kimyasal silah uzmanlarının Suriye'de inceleme yapması için izin vermesi çağrısı yapıldı.[189] Yine Haziran ayında Fransa Dışişleri Bakanı Laurent Fabius, Paris'te gerçekleştirilen laboratuvar testlerine dayanarak Suriye'deki iç savaşta sarin gazının "birçok kez, yerel düzeyde" kullanıldığını iddia etti ancak kim tarafından ve nerede kullanıldığını belirtmedi. ABD Başkanı Obama'nın Ulusal Güvenlik Danışman Yardımcısı Ben Rhodes ise aynı günlerde yaptığı açıklamada, Esed'e bağlı birliklerin direnişçilere karşı 'küçük ölçüde' kimyasal silah kullandığını, direnişçilerin de kimyasal silah kullandığına dair Amerika Birleşik Devletleri'nin elinde 'güvenilir' bir kanıt olmadığını söyledi.

Suriye, uluslararası toplumun tepkisi karşısında, 2013 Temmuz ayının sonunda kimyasal silah kullanıldığı iddia edilen bölgelerin BM denetçileri tarafından ziyaret edilmesine onay verdi. BM ekibi, 26 kişinin kimyasal silah saldırısında öldüğü iddia edilen kuzeydeki Han el Assal ve adları açıklanmayan iki farklı kentte incelemelerde bulunmak üzere 18 Ağustos 2013 günü Şam'a vardı. İsveçli silah uzmanı Ake Sellström liderliğindeki soruşturma ekibinin, kimyasal silah kullanılıp kullanılmadığını ve hangi tür maddeler kullanıldığını açıklama yetkisi olmakla birlikte, kimyasal silah kullanıldıysa bunun sorumlusunun hangi taraf olduğunu açıklama yetkisi bulunmamakta idi.[190]

BM ekibi Suriye'de iken, 21 Ağustos 2013 tarihinde Esed güçlerinin Şam'ın Doğu Guta banliyösüne düzenlediği kimyasal saldırı sonrası yüzlerce kişinin öldürüldüğü, muhalifler tarafından kamuoyuna duyuruldu. Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK) Türkiye Temsilcisi Halid Hoca, BM heyetinin derhal Doğu Guta'ya gitmeleri halinde, ordu güçlerinin attığı kimyasal füzelerin kalıntılarını kendi gözleriyle görebileceklerini vurgulayarak, saldırıda iki MIG tipi savaş uçağı ve en az 30 füze ile sivil yerleşim birimlerinin hedef alındığını belirtti. Haber ajanslarında yer alan görüntülerde, ölen ve yaralananların vücutlarında ateşli silah izine rastlanmadığı, kurulan geçici sağlık merkezinde birçok insanın tedavi edilmesine çalışıldığı görülmektedir. Kurulan sahra hastaneleri doktorlarından Halid Mahmud, yaralılarda nefes darlığı, kusma, göz bebeklerinde küçülme ve bilinç kaybı yaşandığını aktarıp, bu semptomların da sarin gazını işaret ettiğini anlattı.[191] Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü (MSF) ise, konuya

189. "Report of the independent international commission of inquiry on the Syrian Arab Republic", *UN Human Rights Council*, (A/HRC/23/58).

190. "BM'nin kimyasal silah denetçileri Suriye'de", *BBC Türkçe*, 18 Ağustos 2013.

191. "Şam'da yine kimyasal iddiası", *Radikal*, 22 Ağustos 2013.

ilişkin açıklamasında, Şam civarında destek verdiği üç hastaneye 21 Ağustos 2013 tarihinde üç saat içinde, sinir sistemleri üzerinde zehirlenme belirtileri görülen 3600 hasta getirildiğini, bunlardan 355'inin öldüğünü belirtti. MSF, kimyasal silah kullanıldığının "bilimsel" olarak doğrulanamayacağını ancak söz konusu hastanelerdeki personelin, hastalarda kasılma, gözbebeği daralması ve solunum yetmezliği gibi belirtiler gösterdiğini aktarırken, MSF Operasyon Direktörü Bart Janssens, çok kısa bir sürede çok sayıda hastanın bu tür belirtiler taşımasının, güçlü bir şekilde bu kişilerin sinir sistemi üzerinde zehirlenme etkisi yapan bir maddeye maruz kaldığına işaret ettiğini belirtti.[192]

Suriye, uluslararası toplumun tepkisi karşısında, 2013 Temmuz ayının sonunda kimyasal silah kullanıldığı iddia edilen bölgelerin BM denetçileri tarafından ziyaret edilmesine onay verdi.

Şam yönetimi saldırıyı yalanlarken, muhaliflerin ülkede bulunan BM heyetini, görevinden saptırmaya çalıştığını iddia etti. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon ise, 24 Ağustos'ta yaptığı açıklamada Suriye'de kimyasal silah kullanıldığı yolundaki haberlerin gecikmeksizin araştırılması gerektiğini, herhangi bir yerde ve herhangi bir koşulda kimyasal silah kullanılmasının devletler hukukuna aykırı olmasının yanı sıra, insanlığa karşı suç olduğunu, örgütün silahsızlanma sorumlusu Angela Kane'i Şam'a gönderdiğini açıkladı.[193] Hem Suriye hükümeti hem de muhalifler, 25 Ağustos 2013'te BM denetçilerinin Şam'da kimyasal silah kullanıldığı öne sürülen bölgede denetçilerin sağlıklı bir şekilde inceleme yapabilmesi için ateşkesi kabul etti. BM silah denetçileri, 26 Ağustos günü Şam'ın batısında bir banliyöyü ve iki hastaneyi ziyaret etti, görgü tanıklarıyla görüştü ve kan örnekleri topladı. Yapılan açıklamaya göre, saldırıdan kurtulan çocuklar, zehirli gaz kullanıldığından şüphelenilen bombardımanın, uçak ve tanklarla yapıldığını anlattı. Bu arada inceleme yapan heyete keskin nişancılarca ateş açıldı. BM Genel Sekreterinin Sözcüsü Farhan Haq, BBC'ye konvoyun kasten hedef alındığını, birilerinin ekibi sindirmeye çalıştığını söyledi.[194] BM ekibi bu engellemelere rağ-

192. "Syria: Thousands suffering neurotoxic symptoms treated in hospitals supported by MSF", *Médecins Sans Frontières*, 24 Ağustos 2013.

193. "Opening remarks of Ban Ki-moon to the press in Seoul", www.un.org/apps/news/infocus/sgspeeches/statments_full.asp?statID=1943#.Uhy11dI71u4, 26 Ağustos 2013.

194. "Suriye krizi: BM denetçileri incelemeyi sürdürüyor", *BBC Türkçe*, 26 Ağustos 2013.

men incelemesini tamamladı. BM'nin 16 Eylül 2013 günü Güvenlik Konseyine sunduğu raporda, saldırıda kimyasal kullanıldığı doğrulandı. Büyük ölçekli olduğu belirtilen ve başta çocuklar olmak üzere, sivillerin ölümüne ve yaralanmasına neden olan saldırıdan kimin sorumlu olduğu açıklanmadı.[195] Uzmanlar, muhalif güçlerin Rapor'da sözü geçen roketlere sahip olduğuna dair herhangi bir kanıt bulunmadığını belirtirken, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, yapılan tahlillerde alınan örneklerin yüzde 85'inin sarin gazına karşı pozitif sonuç verdiğini açıkladı ve gazın kullanımının bir savaş suçu olduğunu belirtti. Aralık 2013'te açıklanan Nihai Rapor'da ise ülkedeki çatışmalarda kimyasal silahların Guta, Han el Assal, Cûbar, Serâqib ve Eşrefiye Sahnaya'da kullanıldığı, Bahariye ve Şeyh Maksud'da ise kimyasal silah kullanımının doğrulanamadığı belirtildi.[196]

ABD ve İngiltere'nin BM Büyükelçileri, Rapor'daki teknik detayların saldırıyı sadece hükümet güçlerinin düzenleyebileceğini gösterdiğini, yine Rapor'da bahsedilen 122 mm'lik roketlerin daha önce hükümet güçleri tarafından kullanıldığını ve sarin gazının kalitesinin daha önce Saddam Hüseyin'in Irak'ta kullandığından daha yüksek olduğunu savundu. Bu arada, İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından saldırıya ilişkin yapılan incelemeler sonucu bir rapor hazırlandı. Saldırıda kullanılan silah sisteminin ve sağlık personeli tarafından belgelenen semptomların incelenmesi, tanıkların dinlenmesi ve saldırının kaynağının araştırılması sonucu hazırlanan Rapor'da, Suriye hükümet birliklerine ait ve kimyasal başlık taşıyan roketlerin kullanılması sonucu söz konusu katliamın yaşandığı belirtildi. Rapor'da, ayrıca saldırıda kullanılan söz konusu silah sistemlerine bölgede sadece Suriye ordusunun sahip olduğu vurgulandı.[197]

Suriye, Eylül 2013'te, uluslararası toplumun tepkisi ve askeri bir müdahale olasılığı sonrası elindeki kimyasal silah stokunu derhal açıklamayı ve BM aracılığı ile 2014 yılının ortasına kadar bunları imha etmeyi taahhüt ederken, Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü (OPCW) Direktörü Büyükelçi Ahmet Üzümcü, bir savaş ortamında Suriye'nin OPCW üyeliğinin uygulamaya konmasının, ardından gerekli bildirimleri yapmasının ve denetimlerin başlamasının, daha sonra da imha

195. "United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic", www.un.org/disarmament/content/slideshow/Secretary_General_Report_of_CW_Investigation.pdf, 17 Eylül 2013.

196. Rapor'un tam metni için bkz. "United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic – Final Report", https://unoda-web.s3.amazonaws.com/wp-content/uploads/2013/12/report.pdf, 20 Aralık 2013.

197. Raporun tam metni için bkz. "Attacks on Ghouta - Analysis of Alleged Use of Chemical Weapons in Syria", *Human Rights Watch*, 10 Eylül 2013.

çalışmalarına geçilmesinin hemen hemen imkânsız olduğunu ifade etti.[198] Suriye devleti, 19 Eylül 2013'te OPCW'e elindeki silah stokunun ayrıntılarını göndermeye başlarken, Devlet Başkanı Beşar Esed, Çin Merkez Televizyonuna (CCTV) verdiği bir mülakatta, Suriye'de onlarca yıldır kimyasal silah üretimi yapıldığını ve çok sayıda kimyasal silaha sahip olduklarını belirtti ancak muhalif güçlerin kimyasal silahların araştırılması sürecinde zorluk çıkarabileceğini ve inceleme ekibini bu silahların bulunduğu alanlara sokmayabileceğini öne sürdü.

Ekim 2013 başında, OPCW uzmanları Suriye'nin kimyasal silah stokunu imha etme işlemine başladı. OPCW Direktörü Ahmet Üzümcü, denetçilerin ziyaret etmesi gereken 20 tesis olduğunu açıkladı. OPCW, Aralık 2013'te ülkedeki doldurulmamış kimyasal silahların imha işleminin tamamlandığını duyurdu. Daha önce faaliyeti durdurulan kimyasal silah üretim tesisleri de Şam hükümetiyle varılan anlaşma uyarınca yıkıldı. 7 Ocak 2014'te ise, ülkedeki kimyasal silahların ilk grubu Lazkiye limanından yola çıkarıldı. İlk olarak İtalya'ya götürülecek kimyasal silahlar, orada Amerikan donanmasına ait bir gemiye nakledilecek ve daha sonra uluslararası sularda, gemideki özel üretilmiş titanyum tankın içinde imha edilecek.

İNSANİ YARDIM VE MÜLTECİLER

BM'ye göre Suriye'deki iç savaş, dünyanın son yirmi yıldır tanık olduğu en kötü mülteci krizine yol açmış durumdadır. BM Mülteciler Yüksek Komiseri Antonio Guterres, mülteci miktarının Ruanda'da 1994 yılında yaşanan soykırımdan bu yana, "bu kadar korkunç bir oranda" yükselmediğini belirtmektedir. Suriye'de çatışmaların yaşandığı bölgelerde sağlık, güvenlik, gıda, temiz su, ikmal gibi konularda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Olayların başlamasından itibaren, imkânı olan Suriyelilerin bir kısmı, ülke içinde çatışmanın yaşanmadığı bölgelere veya çevre ülkelere sığınmacı olarak kaçarken, maddi durumu iyi olmayan ya da evlerini terk edemeyen binlerce insan, yardıma muhtaç hale geldi. Aileler, askere alınan yakınlarının nerede oldukları konusunda bilgi sahibi olamazken, elektrik ve suyun olmaması ve akabinde başlayan yiyecek sıkıntısı nedeniyle iç ve dış göçler giderek arttı. Türkiye'deki kamplarda kalan Suriyeli mülteciler, kendileriyle yapılan söyleşilerde, iç savaşın başlamasıyla beraber ticaretin durduğunu, şehir merkezlerine tarım ürünlerinin gelmediğini, ısınma ve yemek için yakacak bulmak konusunda sıkıntı çekildiğini, elektriğin tamamen kesik olduğunu, suya kısıtlı olarak erişebildiklerini, sınırlı miktarda yiyecek ve yakıtın ise karaborsada bulu-

198. "Suriye'deki kimyasallar ona emanet", *Hürriyet*, 16 Eylül 2013.

nabildiğini, bu nedenle evlerini terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir.[199] Bunun yanı sıra, iç savaş sırasında oluşan hırsızlık şebekelerinin verdiği zararlar da ciddi bir şikayet konusudur. İdlib vilayeti Martmasrin bölgesinden ayrılarak Hatay'ın Reyhanlı ilçesine yerleşen Muammer Sabri el-Caferi (Ebu Nihad), ambarları, gıda malzemesi bulunan yerleri soyan bu hırsızlık çetelerinin, çaldıkları malları karaborsada sattıklarını, kendilerine Suriye ordusundan çok bu çetelerin zarar verdiğini ifade etti.[200]

Ülkedeki savaş nedeniyle doktorların ülkeyi terk etmesi sonucunda, sağlık sistemi 'çökme noktasına' geldi. Aralarında Nobel ödülü sahiplerinin de bulunduğu elli kişilik bir doktor grubu, The Lancet adlı tıp dergisinde yayımladıkları açık mektupta Suriye'deki durumu "Soğuk Savaş'tan bu yana yaşanan muhtemelen en kötü insanlık krizlerinden biri" olarak tanımladı ve mevcut hastanelerin yüzde 37'sinin yıkıldığı, yüzde 20'sinin ise ciddi hasar aldığı ülkede 469 sağlık çalışanının cezaevinde olduğu, yaklaşık 15 bin doktorun ise ülkeyi terk ettiğini bildirdi. Mektup'ta, ağır yaralıların yeterli tedavi göremediği, kadınların tıbbi destek sağlanmadan doğum yaptığı, kadın ve çocuklar dâhil tüm ağır yaralı hastaların, hayati ameliyatlara anestezi yapılmadan girdiği, cinsel taciz kurbanlarının başvurabilecekleri bir yer olmadığı, halkın hepatit, tifo, kolera ve dizanteri salgınlarına karşı savunmasız olduğu belirtildi ve Suriye hükümetine ve tüm silahlı gruplara hastanelere, ambülanslara, tıbbi tesisler ile malzemelere ve sağlık çalışanlarıyla hastalara saldırmamaları çağrısında bulunuldu.[201]

Rakamlarla Suriyeli Mülteciler

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), 23 Ocak 2014 tarihi itibariyle, komşu ülkeler Türkiye, Lübnan, Ürdün ve Irak ile Kuzey Afrika'daki kayıtlı Suriyeli mültecilerin sayısının 2,5 milyona yaklaştığını belirtti.[202] Bu tarihten 16 ay önce, iç savaş nedeniyle ülkeyi terk eden Suriyelilerin sayısı 230.671 idi. Son bir yıl içinde ülkesini terk eden Suriyeli mültecilerin sayısı yaklaşık yüzde 800 artmış durumdadır. 2013 itibariyle komşu ülkelere geçen Suriyeli sayısı ise, günde ortalama beş

199. Kasım 2013'te Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde mültecilerle yapılan röportajlar için bkz. "Reyhanlı'da Suriyeliler ile Söyleşiler – VI", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Rapor No: 179 (, Kasım 2013).

200. Feyyat Özyazar , "Hatay'ın Reyhanlı ilçesine yerleşen Muammer Sabri El-Caferi-Abu Nihad ile söyleşi", *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 19 Aralık 2012.

201. "Open letter: let us treat patients in Syria", *The Lancet*, c.382, s. 9897, (Eylül 2013), s.1019-1020.

202. 23 Ocak 2014 itibariyle Lübnan'da 890.136; Ürdün'de 590.749; Türkiye'de 577.937, Irak'ta 216.271; Mısır'da 132.740 Suriyeli bulunmakta idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. *Syria Regional Refugee Response*, http://data.unhcr.org/Syrianrefugees/regional.php.

bine ulaştı.[203] Kayıtlı olmayan Suriyeliler de göz önüne alındığında, bu rakamın çok daha yüksek olduğu söylenebilir. Örneğin, Türkiye'deki kamplarda 24 Ocak 2014 itibariyle 214.540 Suriye vatandaşı bulunurken, 363.397 kişi de kayıtlı mülteci olarak özellikle Suriye sınırına yakın kentlerde kendi imkânlarıyla ikamet etmektedirler. Kamplarda ve şehirlerde yaşayan kayıtlı mülteci sayısı toplam 577.937 olmasına rağmen, BMMYK'ya göre Türkiye'de yaklaşık 700 bin Suriyeli bulunduğu tahmin edilmektedir.[204] Suriyeliler için hâlihazırda Türkiye'de toplam 15 çadır kent, bir geçici kabul merkezi ve 6 konteynerkent; Irak'ta üç kamp ve dört geçici kabul merkezi, Ürdün'de ise dört kamp bulunmaktadır. Buna karşılık, Lübnan ve Kuzey Afrika'da bulunan Suriyeliler için herhangi bir mülteci kampı yoktur.

Mart 2011 - Eylül 2012 döneminde ayrıca yaklaşık 21 bin Suriyeli, Avrupa Birliği'ne sığınma talebinde bulundu. Suriyeli sığınmacılardan bir kısmına AB ülkeleri sığınma hakkı verirken, başta Yunanistan olmak üzere, bazı ülkelerin Suriyeli sığınmacıları gözaltı merkezlerinde tuttukları, kendilerine engeller çıkardıkları ve hatta dönmeye zorladıkları yönünde iddialar bulunmaktadır.[205] Suriyeli mültecilere yönelik AB'den en büyük adım ise, Eylül 2013'te İsveç'ten geldi. İsveç, Suriye'deki şiddetin, yakın bir zamanda bitmeyeceği için Suriye'deki savaştan kaçarak ülkeye gelen ve sığınma talebinde bulunanlara sınırsız oturum izni vereceğini, isterlerse ailelerini de İsveç'e getirebileceklerini açıkladı. İsveç, 2012 yılından beri 14.700 Suriyelinin sığınma başvurusunu kabul etti.[206] İsveç'in ardından Almanya, Eylül 2013'te insani yardım programı çerçevesinde "en çok korunmaya muhtaç" beş bin Suriye vatandaşını kabul edeceğini açıkladı.[207] Ancak Kasım 2012'de Almanya, öncelikle Hıristiyan Suriyelileri mülteci olarak kabul edeceğini beyan etti.[208] Suriye'de iç savaş nedeniyle sadece Hıristiyanların değil, başta Dürziler, Kürtler gibi azınlıklar olmak üzere, Sünnilerin de mağdur olduğu göz önüne alınırsa, 2013 itibariyle bu ayrımcı politikadan - en azından kağıt üstünde – vazgeçilmesi, olumlu bir gelişmedir.

Öte yandan, HRW, 2012 Ağustos ayının ikinci yarısından itibaren, Irak ve Türkiye'nin binlerce Suriyelinin ülkelerine girmelerini engellediğini, sadece sınırlı

203. "UNHCR: Two million Syrians are refugees", *UNHCR*, 3 Eylül 2013.

204. "UNHCR Turkey Syrian Refugee Daily Sitrep", *UNHCR*, 24 Ocak 2014.

205. "EU: Provide Protection for Syrian Refugees", *Thomson Reuters Foundation*, 23 Aralık 2012.

206. "Sweden grants blanket asylum to Syrian refugees", *The Express Tribune*, 03 Eylül 2013.

207. Alexandra Ma, "Germany Welcomes Syrian Refugees, But Check Out How It Treats Immigrants", *PolicyMic*, 17 Eylül 2013.

208. "Germany to offer Syrian Christians asylum",*The Local*, 10 Kasım 2013, www.thelocal.de/national/20121110-46093.html.

sayıda insanın sınırı geçmesine izin verdiğini iddia etti.[209] HRW tarafından 1 Temmuz 2013'te yapılan bir açıklamada ise, Irak, Ürdün ve Türkiye'nin sınırı geçmeye çalışan on binlerce mülteciyi engellediğini belirtti. Sadece Lübnan'ın bütün mültecilere kapısını açtığının belirtildiği açıklamada, "Türkiye'nin geçiş izni vermemesi" sebebiyle Babu's-Selam kapısında toplanan Suriyelilerin 25 Haziran 2013'te hava saldırısına hedef olduğu ve saldırıda yedi kişinin yaralandığı iddia edildi.[210]

Sınır geçişine Türkiye'nin kısıtlama getirmesi çatışmalara da neden oldu. 2 Mayıs 2013'te Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesinin karşısında yer alan Suriye'nin Tel Ebyad ilçesinden Türkiye'ye giriş yapmak isteyen yaklaşık bin Suriyeli güvenlik güçlerince engellendi. Bu durum üzerine, bazı Suriyeliler tampon bölgede bulunan kulübeleri yaktılar ve kendilerine engel olmaya çalışan Türk güvenlik güçleri ile sivillere uzun namlulu silahlarla ateş açtılar. Açılan ateşle, bir polis memuru yaşamını yitirdi, 2'si polis, 5'i asker 11 kişi de yaralandı.[211]

> Son bir yıl içinde ülkesini terk eden Suriyeli mültecilerin sayısı yaklaşık yüzde 800 artmış durumdadır.

Koşullar

Can güvenlikleri olmadığı gerekçesiyle ülke dışına kaçan Suriyelilerin gittikleri ülkelerde çok kötü koşullar içerisinde yaşamak zorunda kaldıklarını açıklayan BMMYK, 2012 yılının Aralık ayının ilk haftasında, iki gece içerisinde Suriye sınırından Ürdün'e geçen mültecileri bu duruma örnek gösterdi. BMMYK, yaklaşık bin Suriyelinin yoğun yağmur altında, üzerlerinde ıslak elbiselerle ve ayakları çamura bulanmış durumda sınırı geçtiğini, Ürdün'e ulaşan mültecilerin yüzde 60'ının 18 yaşından küçük olduğunu belirtti. 23 Ağustos 2013'te bir açıklama yapan UNICEF ve BMMYK'ya göre, Suriye'deki savaş nedeniyle ortaya çıkan tüm mültecilerin yarısını çocuklar oluşturmaktadır. İki milyondan fazla çocuk, Suriye içerisinde yerinden edildi. Yine son rakamlara göre, ülke dışında 11 yaşın altında 740 binden fazla Suriyeli mülteci çocuk bulunmaktadır. Her iki kuruluş, ayrıca çocuk işçiliği, erken yaşta evlilik, potansiyel cinsel istismar ve insan ticareti konularında mülteci çocuklara yönelik tehditlere dikkat çekmektedir.[212] Yine UNI-

209. "Iraq/Turkey: Open Borders to All Syrian Refugees", *Human Rights Watch,* 14 Ekim 2012.

210. "Iraq/Jordan/Turkey: Syrians Blocked from Fleeing War", *Human Rights Watch*, 01 Temmuz 2013.

211. "O silahlar bu kez Türkiye'ye yöneldi", *Radikal*, 03.03.2013.

212. "A million children are now refugees from Syria crisis", *UNHCR*, 23 Ağustos 2013.

CEF'e göre, ülke içindeki okulların beşte biri askeri amaçlar için ya da sığınak olarak kullanılmaktadır. Evlerini terk eden, ülke içinde ya da dışında başka bölgelere göç eden Suriyeli çocukların ise, sadece yüzde 15'i resmi ya da gayri resmi şekilde eğitim alabilmektedir.[213]

Tüm bu sorunların yanı sıra, Türkiye'ye gelen ve şehirlerde yaşayan mültecilerin, insan ticaretinin kurbanı olduğu yönünde iddialar da bulunmaktadır. İstanbul Unkapanı'nda bulunan Manifaturacılar Çarşısı'nın arka sokaklarında buldukları kiralık odalarda yaşayan Suriyeli Kürt mültecilerin nasıl fuhşa ve dilenciliğe zorlandıkları basına da yansıdı. Humus'ta ailesi ile ikamet ederken üç çocuğunu, kocasını, anne ve babasını savaşta kaybeden 45 yaşındaki Xezal isimli kadın, dört çocuğunun hayatta kaldığını, burada genç kızların fuhşa teşvik edildiğini, bu nedenle 13 yaşındaki kızı Süheyla'nın dışarı çıkmasını engellemek için kapıyı üzerine kilitlediğini, diğer çocuklarının ise yol kenarlarında su satarak ve dilenerek oda kiralarını çıkartmaya çalıştıklarını söyledi.[214]

Türkiye'ye sığınan Suriye vatandaşının statüsü de bir diğer tartışma konusudur. Türkiye'nin Suriyeli mültecilere sınırlarını açması ve Hatay ilinde kamplar oluşturarak barınma imkanı sağlaması, ulusal ve uluslararası çevrelerce takdirle karşılanırken, söz konusu *de facto* koruma, statülerinin yoruma ve iptal edilmeye açık olduğu yolunda eleştirilere de yol açtı.[215] Ocak 2013'te AB, Türkiye'nin Suriye'den gelenlere "mülteci statüsü" tanımaması ve BM'nin Lübnan ya da Ürdün'de olduğu gibi mültecilerle ilgili faaliyetleri üstlenmesine izin vermemesinin sorun yarattığını belirterek, Türkiye'ye sınırlarını açık tutması ve Suriye'ye yardım ulaştıran uluslararası kuruluşların faaliyetlerine izin vermesi çağrısında bulundu.[216] Ürdün'ün de Suriye'den gelen mülteciler arasından ayrım yaptığı ve Filistin kökenlileri, ellerinde Suriye devletine ait kimlik bilgileri olsa dahi kabul etmediği iddiaları bulunmaktadır. İç savaş nedeniyle Suriye'den kaçmak zorunda kalan insanlar arasında ayrım yapılması kabul edilemez bir durumdur. Ayrıca Ürdün'deki kamplar, kadınlar açısından uluslararası insani standartları taşımadığı gerekçesiyle de eleştirilmektedir. Kamplarda bulunan duşlarda kapı olmaması ve üstlerinin açık olması buna örnek gösterilirken, Irak'taki kamplar iç savaşın uzamasıyla beraber kapasitelerinin üzerinde mülteci barındırmaya başladığı için kadınların güvenlik tehlikesi altında olduğu vurgulanmaktadır. Irak'taki kamplarda kayıtla-

213. "Return to learning vital for children amid Syria crisis", *UNICEF*, 06 Eylül 2013.

214. Tuğçe Tatari, "Suriye'den kaçan Kürtler için İstanbul'da 'sömürü' kampı kurulmuş!", *T24*, 15 Ağustos 2013.

215. "Belirsizlik: Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Durumunu En İyi Anlatan Kelime *Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Ağı (EMHRN)*, Ekim 2011.

216. "AB'den Türkiye'ye Suriye Çağrısı", *Amerika'nın Sesi*, 30 Ocak 2013.

ra geçen cinsel saldırı vakaları da bulunmaktadır. BMMYK, 20 Ağustos 2013'te yaptığı açıklamada, bir hafta içerisinde yaklaşık 30 bin Suriyelinin Kuzey Irak'a giriş yaptığını açıkladı.[217] Irak'a yönelik bu mülteci akınının, kamplardaki mevcut sorunları, sahada daha da büyüteceği söylenebilir.

Türkiye'deki kampların koşulları, uluslararası mülteci örgütleri tarafından takdir edilirken, kamplarda kalan ve Suriye'de şiddet ve tecavüze maruz kalan kadınların tedavi ve rehabilitasyonu için özel bir çalışma gerektiği, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kamplarda ve Suriye'ye yakın kasaba ve kentlerde bu çalışmayı başlatabileceği belirtilmektedir.[218] Türkiye'deki kamplardaki koşullar diğer ülkelere kıyasla daha iyi olsa da, zaman zaman Suriyeli mülteciler protestoda bulunabilmektedirler. 27 Mart 2013'te Akçakale Süleyman Şah Konaklama Tesisinde Suriyeli sığınmacıların bulunduğu çadır kentte çıkan ve bir çocuğun öldüğü, üç kişinin ağır yaralandığı olay sonrasında mülteciler protesto gösterisi düzenlerken, güvenlik güçleri ile mülteciler arasında çatışma çıktı. Olaydan iki gün sonra, güvenlik güçlerine saldırdıkları "kamerayla tespit edilen" 600 sığınmacının sınır dışı edildiği iddia edildi.[219] Konuyla ilgili olarak, Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada bu iddia yalanlanırken, olaylara karışan ve adli takibata uğramaktan çekinen 130 kişilik bir grubun "gönüllü geri dönüş" haklarını kullanmak istedikleri ve işlemleri tamamlandıktan sonra Suriye'ye geri gittikleri belirtildi.[220] BMMYK Sözcüsü Melissa Fleming, BMMYK'nın geri dönüş sürecinde prosedürlerin izlenip izlenmediğini denetlemesi için yetkililerden davet almadığını belirterek "Uluslararası koruma altındaki kişiler, ev sahibi ülkenin yasalarını ihlal ederlerse, o ülkenin adli süreçlerine tabidir. Anavatana dönüş ise, gönüllü olsa dahi bireylerin dönüşünün riskli olduğu hallerde prosedürlere tabidir" dedi.[221]

Suriye'deki krizin büyümesi, Türkiye'ye yönelen mülteci sayısının artması ve Türkiye'de kalış sürelerinin uzamasıyla, Türkiye'de yerel halkla Suriyeli mülteciler arasında da gerginlikler baş göstermeye başladı. 6 Mayıs 2013'te, Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde Suriyeli ve Türkiyeli iki kişi arasında lokantada yaşanan hesap tartışması "Türk bayrağı yakıldı" iddiasının ortaya atılması, Türkiyeli ve Suriyeli iki grup arasında gerginliğe neden oldu.[222] Polis olaya müdahale ederken, 11 Mayıs

217. "Some 30,000 Syrians flee to Iraq's Kurdistan region, more expected", *UNHCR*, 20 Ağustos 2013.

218. "Syrian Women & Girls: No Safe Refuge", *Refugees International Field Report*.

219. "600 Suriyeli sınır dışı edildi", *Yeni Şafak*, 28 Mart 2013.

220. Açıklamanın tam metni için bkz: http://www.mfa.gov.tr/sc-7_-28-mart-2013_-akcakale-cadirkentinde-meydana-gelen-olaylar-neticesinde_-cok-sayida-suriyelinin-zorla-ulkelerine.tr.mfa, 28 Mart 2013.

221. "BMMYK'dan Türkiye'ye Akçakale eleştirisi", *Radikal*, 30 Mart 2013.

222. "Reyhanlı'da gergin gece", *Sabah*, 08 Mayıs 2013.

2013'te Reyhanlı ilçe merkezinde iki bomba yüklü araçla yapılan ve 51 kişinin öldüğü, 146 kişinin yaralandığı saldırı sonrasında, yerel halktan bazıları ilçede bulunan Suriyelilerin arabalarına saldırdı. Mültecilere yönelik saldırı teşebbüslerinin artması üzerine, Reyhanlı'da yaşayan bazı mülteciler "can güvenliklerinin olmadığını" belirterek, 13 Mayıs 2013 tarihinde polis eşliğinde Suriye'ye geri döndüler.[223] Reyhanlı'daki patlamalardan sonra bölgede inceleme yapan MAZLUMDER ise, 13 Mayıs 2013'te açıkladığı Ön İnceleme Raporu'nda, saldırının ardından "aşırı milliyetçi/ulusalcı partilere mensup kişilerin her gördükleri Suriyeliye saldırdıkları, darp ettikleri ve linç girişiminde bulunduğu, Suriye ve yabancı plakalı araçlara saldırıldığı ve zarar verildiği" tespitlerine yer verdi. Rapor'da ayrıca "yaralı olduğu halde korkudan hastaneye gidemeyen, evden çıkamayan bazı Suriyelilerin tedavilerinin gizlice gece vakitlerinde bazı gönüllüler tarafından yapılmaya çalışıldığı, güvenlik gerekçesi ile dışarı çıkamadıkları için, ekmek ve temel gıda ihtiyaçlarını karşılayamayan Suriyeli ailelere, Reyhanlılı akrabaları veya komşuların çocukları aracılığıyla yardım edilmeye çalışıldığı" ifade edildi.[224]

UNICEF ve BMMYK'ya göre, Suriye'deki savaş nedeniyle ortaya çıkan tüm mültecilerin yarısını çocuklar oluşturmaktadır. İki milyondan fazla çocuk, Suriye içerisinde yerinden edildi.

Mülteci Akını Büyürken

İç savaşın sürmesi, mülteci akınının komşu ülkelere doğru devamı anlamına gelmektedir. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, 28 Aralık 2012'de yaptığı bir açıklamada, Suriye'de beş milyondan fazla kişinin yardıma muhtaç olduğunu, iç savaş nedeniyle ülke içinde iki milyon kişinin yerinden edildiğini, komşu ülkelere Suriye'den 540 binden fazla insanın kaçtığını, bu rakamın Haziran 2013'te katlanarak 1,1 milyona ulaşabileceğini belirtti.[225] (Ne yazık ki, Ban Ki-moon'un öngördüğü bu rakama, Nisan 2013'te ulaşıldı.) 2012 yılında Suriyeli mültecilere koruma ve yardım sağlayacak insani kuruluşlara kaynak sağlamak üzere Suriyeli Mülteciler

223. "Mültecilerde dönüş gerginliği", *Milliyet*, 14 Mayıs 2013.

224. "Hatay/Reyhanlı Ön İnceleme Raporu", MAZLUMDER, 13 Mayıs 2013.

225. "Extremely Concerned' About Syria's Deteriorating Humanitarian Situation", www.un.org/News/Press/docs//2012/sgsm14745.doc.htm, 28 Aralık 2013.

için Bölgesel Müdahale Planı[226] hazırlandı. Mart 2012'de başlatılan Plan, 2012 sonuna kadar dört kez güncellendi. BM, 2014 sonunda bölge ülkelerindeki mülteci sayısının dört milyonu geçebileceğini öngörmektedir. Bu tahminin gerçekleşmesi, Suriye nüfusunun neredeyse yüzde 20'sinin ülkeyi terk etmek durumunda kalması anlamına gelmektedir.

BMMYK, 19 Aralık 2012'de yeni bir çağrı yaparak Ürdün, Irak, Lübnan, Türkiye ve Mısır'a kaçan mültecilere destek olmak için uluslararası bağışçılardan bir milyar dolarlık yardım talebinde bulundu. BM İnsani Yardım Koordinatörü Radhouane Nouicer ayrıca Suriye'de kalan insanlar için de 519,6 milyon dolarlık yardım çağrısında bulundu. Noucier, Suriyelilerin karşı karşıya olduğu üç ana tehlikeyi soğuk, emniyetsizlik ve toplu şiddet ile temel hizmet ve kalemlerin eksikliği olarak sıraladı. BMMYK Suriyeli Mülteciler Bölge Koordinatörü Panos Moumtzis de "Bu fonlar çabucak bulunmadıkça, çoğu gerçekten umutsuz bir halde olan ve günün her saati Suriye'yi terk eden sivillerin hayati ihtiyaçlarına tam olarak karşılık veremeyeceğiz" dedi.[227] 2013 Ocak ayının sonunda BM'nin girişimiyle ve Kuveyt'in ev sahipliğinde gerçekleştirilen Suriyeliler için İnsani Yardım Konferansı'na katılan ülkeler, 1,1 milyar USD yardım sözü verdi.[228] BM Güvenlik Konseyi ise, 18 Nisan 2013'te Suriye'ye insani yardımın en etkili biçimde ulaştırılmasının, -uygun durumlarda sınır ötesinden de olmak üzere- kolaylaştırılması gereğini belirtti ve birçok BM örgütünün Suriye'nin tüm bölgelerine yardım kuruluşlarının güvenli ve engelsiz erişimlerinin sağlanması için tüm taraflara çağrı yaptı. 2014 yılına girerken çağrılarını yinelemeye devam eden BM, 22,4 milyonluk Suriye nüfusunun yaklaşık dörtte üçünün insani yardıma ihtiyaç duyacağını açıkladı ve 2,3 milyar dolar Suriye içindeki sivillere, 4,2 milyar doları da komşu ülkelerdeki Suriyeli mültecilere olmak üzere, toplam 6,5 milyar dolar destek talep etti. BM Genel Sekreterinin İnsani İşlerden Sorumlu Yardımcısı Valerie Amos, Suriyeli mültecilerle ilgili rakamların, ülkedeki iç savaştan etkilenen gerçek insan sayısını yansıttığının kolayca unutulabildiğini belirterek, "İhtiyaç içinde olan 9,3 milyon insandan söz ediyoruz… Sayılar o kadar yüksek ki, bu rakamların aslında birer çocuğu, kadını, erkeği temsil ettiği gerçeği gözden kaçırılıyor." dedi.[229]

226. Planın tam metni için bkz. "Syria Regional Response Plan - January to June 2013", www.unhcr.org/50d192fd9.html.

227. "UNHCR and partners seek US$1 billion as Syrian refugee exodus grows", *UNHCR*, 19 Aralık 2012.

228. "Suriye'ye Yardım Konferansı'ndan 1,1 milyar dolar", *BBC Türkçe*, 30 Ocak 2013.

229. "Suriye krizi: BM'den 6,5 milyar dolarlık yardım çağrısı", *BBC Türkçe*, 16 Aralık 2013.

Suriye'deki kriz karşısında en büyük bağışı bugüne kadar AB yaptı. Üye ülkelerin 437,8 milyon Euro insani yardımının yanı sıra, AB bütçesinden 840 milyon Euro bağış yapıldı.[230] AB bu yardımı, Suriye'deki iki milyon insan ile sınırı geçerek komşu ülkelere sığınan yaklaşık 500 bin kişiye ulaştırılmak üzere, bünyesindeki yardım örgütü ile Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Örgütü ve uluslararası hükümet dışı örgütler aracılığıyla kullanmaktadır.[231] Öte yandan, dönemin AB Bakanı Egemen Bağış, 15 Ekim 2012'de Die Welt gazetesine verdiği demeçte, Suriye krizinde AB'yi daha fazla sorumluluk almaya davet etti. Bağış, Suriye'den kaçanların sayısının hızla arttığını belirtirken "Güvenli bir barınak arayan bu insanlara Avrupa yardım etmeli, onları kabul etmeli. Artık Avrupa'nın harekete geçme zamanı geldi" dedi.[232] Aralık 2013'te konuyla ilgili bir açıklama yapan Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Nils Muiznieks de, Suriyeli sığınmacılarla ilgili yükün büyük çoğunluğunun Türkiye'nin üzerinde olduğunu belirtti ve Avrupalı diğer ülkeleri ilgisizlikle suçladı.[233]

Ocak 2014 itibariyle, Suriye'de dokuz milyondan fazla insan, insani yardıma muhtaç; dört milyondan fazla kişi, ülke içinde başka bir bölgeye göç etmek; iki milyondan fazla kişi de, ülke dışına kaçmak zorunda kaldı. Suriye'deki iç savaş nedeniyle ortaya çıkan mülteci krizi, Suriye'ye komşu olan dört ülkenin üstesinden gelemeyeceği boyuttadır. BM'nin yardım çağrılarına uluslararası toplum somut karşılık vermeli, giderek artan mültecilerin ihtiyaçlarını zamanında ve yeterli şekilde karşılamak için hazırlıklarını hızlandırmalıdır. Komşu ülkelerdeki Suriyeli mültecilerin sayısının hızla artması, bölgedeki istikrarın da bozulmasına yol açabilir. Halihazırda Lübnan ve Ürdün hükümetleri, nüfuslarına oranla ülkelerine gelen büyük mülteci akınının kendileri için bir tehdit oluşturabileceğine yönelik açıklamalar yapmaktadırlar.

ULUSLARARASI TOPLUMUN TEPKİSİ

Suriye'de iç savaşın başlamasından itibaren, insan hakları örgütleri uluslararası kamuoyuna şiddetin durdurulması için ortak hareket etmeleri çağrısında bulundu.

230. "Violence raging in Syria", http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/georgieva/hot_topics/violence_raging_Syria_en.htm, 8 Ocak 2014.

231. AB'nin Suriye'deki krizden etkilenen sivillere ilişkin gerçekleştirdiği yardımların detayı için bkz. "Syria crisis", *European Community Humanitarian Office*, http://ec.europa.eu/echo/aid/north_africa_mid_east/syria_en.htm.

232. "Haydi AB göreve", *Deutsche Welle Türkçe*, 15 Ekim 2012.

233. "Syrian refugees: a neglected human rights crisis in Europe", http://humanrightscomment.org/2013/12/20/syrian-refugees-a-neglected-human-rights-crisis-in-europe/, 20 Aralık 2013.

Bununla birlikte, başta BM olmak üzere, uluslararası toplum parçalı hareket ettiği için, etkili önlemler almada yetersiz kaldı. Yapılan ilk çağrılardan biri, göstericilere karşı ağır silahların kullanılmasıyla ilgili olarak BM Güvenlik Konseyinin devreye girmesi idi. Suriye'ye silah ambargosu başlatılması için yapılan çağrıya karşılık, Rusya ve Çin üç defa Suriye'ye ilişkin karar tasarılarını veto etti. 19 Temmuz 2012'de reddedilen son tasarı, askerlerini ve ağır silahlarını halkın yaşadığı bölgelerden on gün içinde geri çekmezse ve BM Sözleşmesi'nin 7. bölümüne bağlı kalmazsa Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'e karşı askeri olmayan yaptırımlar öngörüyordu.[234]

BM, Güvenlik Konseyi aracılığıyla Suriye'ye karşı ortak hareket etmeyi başaramazken, 23 Şubat 2012'de BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan, Suriye Özel Temsilcisi olarak atandı. 10 Mart 2012'de Suriye hükümetine sunduğu altı maddelik Barış Planı[235] Suriye tarafından kabul edildi. BM tarafından gözetilecek bir ateşkesin ilanını, keyfi olarak tutuklanan ve gözaltına alınanların serbest bırakılmasını, gazetecilerin ülke içinde serbestçe dolaşmalarının sağlanmasını ve barışçıl toplantı ve protesto hakkına saygı duyulmasını da içeren Plan gereğince, 12 Nisan 2011'de ateşkes başladı. Ancak Annan 24 Nisan 2012'de, Şam yönetiminin ağır silahları şehirlerden çekme sözünü yerine getirmediğini ve BM gözlemcileri ile görüşen halkın saldırıya uğradığını ifade etti. 2 Ağustos 2012'de ise, BM Güvenlik Konseyinin kendisini "tam anlamıyla" desteklemediğini belirterek görevinden istifa etti. Annan, Suriye'de şiddetin büyük ölçüde Suriye hükümetinin inatçılığından ve altı maddelik Plan'ını uygulamayı reddetmeyi sürdürmesinden, aynı zamanda, muhalefetin giderek büyüyen askeri kampanyasından dolayı devam ettiğini, bütün bunların uluslararası toplumun bölünmüşlüğüyle bir araya geldiğini, BM Güvenlik Konseyinin, Plan'ı asla resmen desteklemediğini, bunun kendisini hayal kırıklığına uğrattığını ve çabalarını baltaladığını belirtti. Annan, bölge güçlerinin işbirliği dahil olmak üzere, uluslararası birlik olmadan, "kendisinin veya herhangi birinin, siyasi süreci başlatmak için gerekli adımların atılması yönünde ilk önce Suriye hükümetini, aynı zamanda muhalefeti zorlamasının imkansız olduğunu" ifade etti ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed'in ülkesinin iyiliği için görevinden ayrılmak zorunda olduğunu sözlerine ekledi.[236] Annan'dan boşalan göreve, 17 Ağustos 2012'de Cezayirli diplomat Lakhdar Brahimi getirildi.

BM yaptırımlar konusunda etkisiz kalırken, AB ve Arap Birliği gibi topluluklar ile ABD ve Türkiye gibi ülkeler Suriye'ye silah ambargosu uygulamaya başladı.

234. Rick Gladstone, "Friction at the U.N. as Russia and China Veto Another Resolution on Syria Sanctions ", *The New York Times*, 19 Temmuz 2012.

235. "Annan's Peace Plan for Syria", www.cfr.org/Syria/annans-peace-plan-syria/p28380, 24 Aralık 2012.

236. Rick Gladstone, "Resigning as Envoy to Syria, Annan Casts Wide Blame", *The New York Times*, 2 Ağustos 2012.

AB, Suriye yönetiminin muhaliflere yönelik olarak şiddet uygulamaya başlamasından itibaren, önce kişilere yönelik olarak AB ülkelerine seyahat yasağı ve mal varlığı dondurma, şirketlere yönelik olarak da varlık dondurma, Mayıs 2011'de de silah ambargosu başlattı.[237] Kasım 2012'de ise İngiltere, bir yandan Suriyeli silahlı muhaliflerle görüşmelere başlayacağını duyururken, diğer yandan da muhaliflere silah yardımında bulunabilmek amacıyla Suriye'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılması çağrısında bulundu.[238] İngiltere ve Fransa'nın "Esed yönetimini müzakereye zorlamak" amacıyla ambargonun yenilenmemesi ve Cumhurbaşkanı Esed'e karşı olan ılımlı silahlı gruplara silah gönderilmesi için yaptıkları çağrılar sonuç verdi ve AB 1 Haziran 2013 itibariyle Suriye muhalefetine silah sağlanması için bu ülkeye uygulanan ambargoyu kaldırma konusunda uzlaşma sağladı. Bu tarihten itibaren, isteyen AB ülkesi silah satma ya da silah yardımında bulunma yönünde adım atabilme imkânına kavuştu. Ancak üye ülkeler, Haziran 2013'te yapılacak Cenevre'deki konferansa şans tanımak için Ağustos 2013'e kadar Suriye'ye silah göndermeme taahhüdü altına girdi. AB silah ambargosunu kaldırsa da, Esed yönetimini hedef alan diğer yaptırımlar korundu.

Şiddet olaylarından ötürü Suriye'nin üyeliğini 16 Kasım 2011'de askıya alan Arap Birliği ise, sunduğu barış planının kabul edilmemesi üzerine, 25 Kasım 2011'de Suriye'ye yaptırımları kabul etti. 12 Şubat 2012'de Suriye ile diplomatik ilişkileri kesen Birlik, 12 Kasım 2012'de, Suriye Ulusal Koalisyonunun meşruiyetini tanıdığını açıkladı.

Ağustos 2011'den itibaren, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Bahreyn; ardından, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke, Şam'daki elçiliklerini kapatıp personelini çekerken, 21 Eylül 2011'de Suriye ile ilişkileri askıya alan ve yaptırımlara katılan Türkiye, 23 Eylül 2011'de Suriye'ye silah ambargosu uygulamaya başladı. Türkiye 14 Ekim 2012'de de hava sahasını tüm Suriye uçaklarına kapattı. Bununla birlikte Suriye, Rusya, Çin ve İran başta olmak üzere birçok ülkeden silah alabilmektedir. Nitekim 1 Aralık 2011'de Rus Interfax haber ajansına konuşan bir Rus askeri yetkili, Rusya'nın 300 milyon dolarlık bir silah anlaşması çerçevesinde Suriye'ye gemisavar Yakhont füzelerinin sevkiyatına başladığını belirtti.[239]

Suriye'deki iç savaşı sona erdirmek ve insan hakları ihlallerini engellemek için ne tür bir müdahale yapılması gerektiği hususunda değişik tartışmalar halen sürmektedir. ABD Dışişleri eski Bakanı Henry Kissinger, uluslararası politikayı yerle-

237. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://eeas.europa.eu/delegations/Syria/press_corner/all_news/index_en.htm.

238. "EU to consider all options to help Syrian rebels", *Reuters*, 14 Aralık 2012.

239. "Report: Russia delivers supersonic cruise missiles to Syria", *Haaretz*, 1 Aralık 2011.

şik sınırlar arasındaki etkileşimle sınırlı tutan Westphalia sisteminin denge ilkelerinin Arap Baharının yol açtığı diplomasi nedeniyle bir insani müdahale doktrini ile değişmekte olduğunu ancak insani müdahaleyi, evrensel yönetim ilkelerinin ihlali addeden şartların ortadan kaldırılması ile meşru gösteren anlayışın problem teşkil ettiğini iddia etmektedir. İnsani ve stratejik müdahale çağrılarının birbirinden farklı olduğunu ifade eden Kissinger, statükonun devrilmesinden sonraki yönetim üzerinde oybirliği sağlanmasının şart olduğunu, ayrıca siyasi amacın açık ve dayanılır bir sürede ulaşılabilir olması gerektiğini belirterek Suriye'ye olası bir askeri müdahale ile çözüme muhalefet etmektedir.[240] Bununla birlikte, iç savaşın başlamasının üzerinden üç yıla yakın bir süre geçtikten sonraki tabloya bakıldığında, Suriye'deki çatışmaya yeni bir aktörün dâhil olmaması durumunda, Suriye'de rejim ile muhalifler arasında bir denge oluştuğu, mevcut şartlarda rejimin ve muhalefetin birbirine karşı üstünlük sağlayamayacağı ortaya çıkmış durumdadır.

Suriye ordusunda çözülmeler yaşansa da, ordunun tamamen parçalanması, yakın bir dönemde beklenmemektedir. Rusya ve Çin'in muhalefetinin yanı sıra, Batılı ülkelerin askeri müdahale konusundaki çekimserliği nedeniyle, Suriye muhalefetine sadece lojistik destek sağlanması da mevcut seçenek olarak uzun bir süre kullanıldı. İç savaş uzadıkça, sadece G-7 olarak adlandırılan dünyanın en gelişmiş ekonomilerine sahip ülkeler değil, BRICS olarak da adlandırılan, gelişmekte olan ülkelere de, Suriye'de yaşananlara ilişkin olarak "derin endişe" duymaktan daha fazla şey yapmaları yönünde insan hakları savunucuları tarafından çağrılar yapıldı.[241]

> BM yaptırımlar konusunda etkisiz kalırken, AB ve Arap Birliği gibi topluluklar ile ABD ve Türkiye gibi ülkeler Suriye'ye silah ambargosu uygulamaya başladı.

BM insan hakları yetkililerinin Suriye'deki şiddet ve zulmün görülmemiş seviyeye yükseldiğini gösteren Rapor'unun ardından BM, ABD ve Rusya'dan diplomatlar, Suriye'de barış görüşmelerine zemin hazırlamak, Suriye'deki farklı grupları, yapıcı bir toplantı zemininde bir araya getirmenin yolunu bulabilmek amacıyla 5 Haziran 2013'te Cenevre'de bir araya geldiler. Toplantıda Suriye hükümeti ve

240. Henry A. Kissinger, "Syrian intervention risks upsetting global order", *Washington Post*, 01 Haziran 2012.

241. Jan Egeland, "Time for Brics to stop sitting on the fence over Syria atrocities", *Human Rights Watch*, 22 Mart 2013.

muhalifler arasında geniş kapsamlı bir anlaşma yoluyla çatışmaya siyasi çözüm bulmak amacıyla Cenevre'de bir konferans düzenlenmesine karar verildi ancak Haziran ayında yapılması planlanan ve daha sonra Temmuz ayına ertelenen konferans 22 Ocak 2014'te gerçekleştirilebildi. Toplantının başında BM Genel Sekreteri Ban ki-Moon iki tarafı da 2012'deki Esed'in görevi devretmesini öngören ilk Cenevre anlaşmasına uymaya çağırdı. Yapılan ilk görüşmelerin ardından, 25 Ocak 2014'te Esed rejimi ile Suriye muhalefetini temsil eden heyetler ilk defa yüz yüze görüşmelere başladılar.

Suriye'ye askeri müdahale konusu, 21 Ağustos 2013 tarihinde Şam yakınlarında gerçekleşen kimyasal saldırı sonrası, uluslararası kamuoyunda yoğun bir biçimde tekrar tartışılmaya başlandı. ABD ve Fransa, saldırının arkasında Suriye hükümetinin bulunduğunu belirtip Esed'in gelecekte tekrar kimyasal silah kullanmasını engellemek için askeri müdahale seçeneğini tartışmaya açarken, Rusya saldırıdan muhaliflerin sorumlu olduğunu iddia etti. Öte yandan, ABD Senatosu, 3 Eylül 2013'te Suriye'ye askeri müdahale yapılmasına izin veren bir taslak önergede uzlaştı. BM Genel Sekreteri Ban ki-Moon ise, BM Sözleşmesi'ne göre, askeri operasyona ancak "meşru müdafaa" durumunda veya Güvenlik Konseyinin anlaşmaya varması durumunda başvurulabileceğini belirtti ve ABD'nin Suriye'ye yönelik askeri yanıtının bölgeyi daha büyük kargaşaya sürükleyebileceği uyarısında bulundu. Genel Sekreter, "Eğer Suriye'de kimyasal silahlar kullanıldıysa, o zaman Güvenlik Konseyi birleşmeli ve 'savaş suçu' sayılabilecek bu adıma karşı harekete geçmelidir" dedi.[242] BM'nin yanı sıra, Rusya'nın karşı çıktığı askeri müdahale seçeneği, Eylül 2013'te yavaş yavaş ortadan kalktı. ABD ve Rusya, Suriye'nin kimyasal silahlarını 2014 ortasına kadar imha ya da tasfiye etmesi gerektiği konusunda 14 Eylül 2013'te uzlaşmaya varırken, Suriye bir hafta içinde kimyasal silahları hakkındaki tüm ayrıntıları açıklamayı ve 2014 yılının ortasına kadar da bunları imha etmeyi ve 1992 tarihli "Kimyasal Silahların Geliştirilmesinin, Üretiminin, Stoklanmasının ve Kullanımının Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme'yi imzalamayı kabul etti. Bu arada, BM'nin 16 Eylül 2013 tarihli Rapor'u Suriye'de kimyasal silah kullanımını doğruladı. Aynı gün, Fransa, İngiltere ve ABD dışişleri bakanları Paris'te bir araya gelip Suriye'ye ilişkin yeni bir BM önergesi yazılması ve yeni bir barış konferansı düzenlenmesi üzerinde anlaştı.

Özetle, Suriye'deki şiddet sarmalını durdurmak için uluslararası kamuoyunun çabalarının gecikmeli ve eksik de olsa sürdüğü görülmektedir. Esed rejimi ile Suriye muhalefetinin ilk olarak Ocak 2014'te bir masada bir araya gelmelerinin

242. Adam Serwer, "UN suggests American attack on Syria would be illegal", *MSNBC*, 25 Eylül 2013.

bile başarı olduğunu söyleyen kesimler olmakla birlikte, muhalefetin Esed'in ne zaman gideceğini konuşmak istemesi ancak diğer tarafın bu konuyu tartışmayı dahi "kırmızı çizgi" olarak görmesi, kısa vadede Suriye'de barışın hâkim olması umutlarını azaltmaktadır. Bugün itibariyle, kalıcı bir barış bir yana, 2014'te insani yardım faaliyetlerinin kapsamlı bir şekilde yürümesi için gerçekleşecek bir ateşkes bile olumlu bir adım olacaktır.

SONUÇ

Suriye'deki şiddeti durdurmak için bugüne kadar yapılan ulusal, bölgesel ve uluslararası çalışmalar başarısızlıkla sonuçlandı. Suriye hükümetinin Ekim 2012'de ve Nisan 2013'te çıkardığı genel aflar ile yine Suriye hükümetinin girişimi ile düzenlenen Suriye Ulusal Diyalog Forumu'nun toplantıları muhalefet tarafından samimi bulunmazken, çok parçalı olan Suriye muhalefeti de, kendi içindeki çekişmeleri ve çatışmaları sonlandıramadı. Suriye devleti, kontrolü altındaki bölgelerde vatandaşlarının güvenliğini sağlama konusunda yetersiz kalmak bir yana, onların en temel insani gereksinimlerini karşılama konusunda dahi sıkıntı yaşarken, hükümet güçlerinin çekildiği yerlerde oluşturulan yerel komitelerin çabalarına rağmen, bu bölgelerde otoritenin parçalı ve dağılmış olması nedeniyle oluşan tehlikeler devam etmektedir. Soruna barışçıl bir çözüm bulma konusunda olumsuz havanın sürmesi, her iki tarafta da şiddeti tek çözüm yolu olarak görenlerin elini güçlendirmektedir. Dolayısıyla, kalıcı çözüm için, Suriye Hükümetine, muhaliflere, uluslararası topluma ve Türkiye'ye pek çok sorumluluk düşmektedir. Bunları da şu şekilde özetlemek mümkündür:

Suriye Hükümeti

Suriye'de olayların başlangıcından itibaren bir devlet politikası şeklinde, sistematik ve yaygın olarak sivillere karşı işlenen suçlar ve gerçekleşen insan hakları ihlallerinin, insanlığa karşı suç kapsamına girdiği, BM'nin ve uluslararası insan hakları örgütlerinin raporlarında belirtilmektedir. Bu suçların başında cinayet, işkence, keyfi

gözaltı ve özgürlüğünden mahrum bırakma ve kişinin ruhsal ve fiziksel sağlığına zarar vermek amacıyla gerçekleştirilen zalimane tutumlar gelmektedir. Öncelikle, istihbarat, güvenlik güçleri ve Şebbiha milisleri, işlenen suçlardan sorumludurlar. Hükümet karşıtı gösterilere karşı aşırı güç kullanımı, keyfi gözaltı ve tutuklamalar ile işkence sistematik bir hale gelmiştir. Suriye devleti, insanlığa karşı suç ve savaş suçlarının yanı sıra, taraf olduğu uluslararası insan hakları belgelerini, uluslararası insan hakları hukukunu ve "Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi"nin 3. maddesini ihlal etmektedir. Suriye hükümeti ayrıca, 2000 tarihli "Çocuk Hakları Sözleşmesine Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki Seçmeli Protokol"e de uymakla yükümlüdür.

Bu çerçevede Suriye hükümeti;

- Sivil halka karşı şiddet kullanımını derhal sona erdirmelidir.
- Çocuklar başta olmak üzere, olaylar sırasında gözaltına alınan ve tutuklananlar serbest bırakılmalıdır.
- Gösterilere müdahale sırasında veya gözaltı yerleri ve cezaevlerinde yaşamını yitirenlerin cenazeleri bekletilmeden ailelerine teslim edilmelidir. Cenazelerin vücut bütünlüğüne saygı gösterilmelidir.
- Tıbbi yardıma ihtiyacı olanların engellenmesine, sağlık merkezlerinin askeri üs olarak kullanımına ve askeri hedef seçilmesine son verilmeli; sağlık personelinin yaralanan muhaliflere gerekli tıbbi müdahaleyi yapması sağlanmalıdır.
- Hükümet güçleri ve milis kuvvetleri, mezhep çatışmasını körükleyen askeri operasyonlara ve saldırılara son vermeli, bugüne kadar bu konuda işlenmiş suçların ve ihlallerin etkin bir biçimde soruşturulmasının önü açılmalıdır.
- Yargılanan sanıkların aileleri ve avukatlarıyla görüşmelerine izin verilmeli ve yargılamalar uluslararası adil yargılama standartlarına uygun olmalıdır.
- Hâlihazırda devam eden askeri operasyonlar sivil halkı tehdit etmekte ve koşulları daha da kötüleştirmektedir. Hükümet operasyonlarda ağır silahların kullanımından vazgeçmelidir.
- Çocukların askere alınması uygulamasına son verilmelidir.
- Sivillerin evlerine yapılan baskınlarda mülkiyet hakkı korunmalı, mülkleri zarar görenlerin mağduriyetleri telafi edilmelidir.
- İnsani yardım kuruluşlarının, çatışmaların yaşandığı bölgelere erişimin yanı sıra, başta BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği heyetleri olmak üzere, insan hakları örgütlerinin ve gazetecilerin seyahatlerinin kısıtlanmasına son verilmelidir.
- Suriye hükümeti üyeleri, ülkede işlenen cinayetlere ilişkin somut adımlar atmamışlardır. Gerçekleşen cinayetler ve yargısız infazlar, "BM Hukukdışı,

Keyfi ve Kısa yoldan İnfazların Etkin Biçimde Önlenmesi ve Soruşturulmasına İlişkin Prensipler" çerçevesinde soruşturulmalıdır.

- İşkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin olarak da "BM İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkili Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi Prensipleri" çerçevesinde soruşturmalar yürütülmelidir.

Muhalifler

Suriye'de otokratik yönetimin çökmesi için mücadele eden silahlı ve sivil muhalefetin, demokrasi ve insan hakları karşıtı rejime karşı hareket ederken kendilerinin de insan haklarına riayet etmesi gerekir. Suriye'deki muhalif gruplar da, denetimleri altında bulunan bölgelerde insan haklarını korumak, Suriye devletine karşı silahlı mücadele yürütürken insancıl hukuka uymakla yükümlüdürler. Ne var ki, ülkedeki bazı muhalif silahlı gruplar iç savaş sırasında savaş suçu işlemişlerdir. Tıpkı Suriye hükümeti gibi muhalif gruplar da (Suriye devletinin taraf olduğu uluslararası insan hakları belgelerinden farklı olarak) "Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi" ve "Çocuk Hakları Sözleşmesine Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki Seçmeli Protokol"e uymakla yükümlüdürler.

Buna göre, muhalif silahlı gruplar şu adımları atmalıdırlar:

- Suriye muhalefetinin hem askeri hem de sivil kanadı, işkence ve infazları engellemek için gereken bütün önlemleri almalıdır.
- Muhalifler, denetimleri altındaki bölgelerde bu zamana kadar gerçekleşen ihlallere ilişkin olarak uluslararası insan hakları hukuku doğrultusunda soruşturma açmalı ve kontrolleri altındaki gözaltı merkezlerini uluslararası gözlemcilerin ziyaret etmesine izin vermelidir.
- Askeri operasyonlar sırasında karargah, kamp, mevzi gibi askeri noktaları, sivillerin yoğun olarak bulundukları yerlerden ve yerleşim yerlerinden uzak bölgelere kurmalıdırlar.
- Muhalifler çocuklara askeri eğitim vermeye veya gönüllü dahi olsalar çocukların kendilerinin yanında savaşçı olarak yer almalarına son vermelidirler.
- İnsani yardım örgütlerinin, kontrolleri altındaki bölgelere kısıtlama olmaksızın erişimini sağlamalı ve çalışmalarına engel olmamalıdırlar.
- Tıbbi ve insani malzemelerin dağıtımı konusunda yardım kuruluşlarına destek vermeli, başta sağlık çalışanları olmak üzere, insani ve tıbbi yardım için çalışan personelin güvenliğini sağlamak için azami derecede gayret göstermelidirler.

- Muhalifler, kontrolleri altında yaşayan sivillerin yaşamının yanı sıra, mülkiyetlerinin de korunmasından sorumludurlar. İç savaş nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan Suriyelilerin mülklerinin korunması için azami gayret gösterilmeli, bazı silahlı gruplar tarafından gerçekleştirilen yağma ve talan engellenmelidir.
- Suriye'deki hükümet karşıtı gruplar tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri, merkezi bir komuta altında olmasa dahi, Suriye Ulusal Konseyi gibi muhalifleri tek bir çatı altında birleştirmeyi hedefleyen gruplar ihlalleri kınamalı ve durdurmak için çağrı yapmalıdır.

Uluslararası Toplum

İhlallerin sona ermesi için etkin rol alması gereken bir diğer kesim de uluslararası toplumdur. BM'nin yanı sıra, Suriye hükümetine ya da muhalefete destek veren tüm ülkeler ya da Suriye'de olanlar karşısında "tarafsız" kalmayı seçen ülkeler ve uluslararası kurumlar, şiddetin katlanarak arttığı bu dönemde daha etkin rol almalıdır. Buna göre;

- İç savaşın sona ermesi için bir çözüm planı üzerinde uzlaşılmalı ve uygulamaya koymak için hemen harekete geçilmelidir.
- Uluslararası toplum, Suriye'de gerçekleşen insanlığa karşı suçlar ve uluslararası hukuk çerçevesinde tanımlanan suçların etkin bir biçimde soruşturulması ve kovuşturulmasından sorumludur. Her iki tarafa desteğini sürdüren ülkelerin "olası bir katliamın sorumlularının gelecekte Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanacağı" yönündeki uyarıları ve tarafların, gerçekleştirdiği ihlalleri ve savaş suçlarını soruşturmak üzere Uluslararası Ceza Mahkemesine sevk edilmeleri bir baskı oluşturacaktır.
- BM Güvenlik Konseyi, Suriye'ye karşı silah ambargosunu başlatmalı ve başta Devlet Başkanı Esed ile işlenen suçlardan sorumlu olan resmi görevlilerin mal varlıkları dondurulmalıdır.
- Suriye'deki muhalif hareketi destekleyen ülkeler, muhalif gruplara uluslararası insan hakları hukuku ve insancıl hukuka riayet etmeleri hususunda açık ve net mesajlar vermelidir.
- Suriye hükümetine desteğini sürdüren Rusya, Çin ve İran gibi ülkeler, ülkedeki iç savaşın bir mezhep savaşına dönüşmemesi için, muhalefeti sadece "radikal Sünniler" olarak tanımlamaktan vazgeçmeli; muhalefete destek veren Türkiye, Suudi Arabistan, Katar gibi ülkeler ise savaş sonrasında bir katliam yaşanmaması için muhalefete telkinlere devam etmelidir. Muhalefet, bu konuda Nusayriler başta olmak üzere, ülkede bulunan tüm azınlıkları tatmin edecek çalışmalar yapmalıdır.

- AB ve diğer uluslararası örgütlerle gelişmiş ülkeler, çatışmalardan kaçan Suriyelileri kabul eden Türkiye gibi komşu ülkelerin daha fazla kamp kurabilmesi için mali ve ayni desteklerini arttırmalıdır.
- İç savaşın uzaması ile beraber, travma yaşayan Suriyelilerin de sayısı hızla artmaktadır. Suriye'de işkence ve cinsel saldırı başta olmak üzere, ihlallere maruz kalan mağdurlar ve yakınlarına destek vermek üzere çalışmalar yürüten insan hakları ve insani yardım örgütlerine verilen destek arttırılmalıdır.

Türkiye

Suriye'de yaşanan iç savaş, Türkiye kamuoyunda kısmi bir bölünme yaratmış durumdadır. AK Parti'nin, Esed'in iktidarının meşruluğunun kalmadığını ilan etmesine karşılık, muhalif kesimin bir kısmı, Türkiye'nin Batılı ülkelerin "taşeronluğunu" yaptığını ileri sürerek Suriye'de yaşananları Esed'in ABD/İsrail karşıtlığından ötürü sadece "anti-emperyalizm" açısından değerlendirmiş, bir kısmı ise muhalif gruplar arasında yer alan Sünniler nedeniyle, Suriye'de İslami bir rejim kurulmasından endişe ederek iç savaşa taraf olunmasına karşı çıkmıştır. Bu tür yaklaşımlar, dar bir bakış açısının ürünüdürler. Suriye'de rejim değişikliği için ABD başta olmak üzere, çeşitli ülkelerin çalışma yapması ya da Esed'e karşı muhalefet eden gruplar arasında "radikal İslamcı" olarak adlandırılabilecek gruplar olması gerekçe gösterilerek, 40 yıllık iktidarı boyunca demokrasi ve insan hakları kavramları ile en küçük bir ilişkisi olmadığını defalarca kanıtlayan Esed ailesinin katliamlar gerçekleştirmesi ve Nusayriler başta olmak üzere, ülkedeki azınlıkları korkutarak yanında tutmaya çalışması göz ardı edilemez.

Sınırların ötesinde yaşanan katliamlara "iç mesele" ve benzeri gerekçelerle müdahaleden imtina edilmesi, 20. yüzyılda büyük katliamların yaşanmasına neden oldu. Nazilerin kurduğu toplama kampları ya da Stalin tarafından sadece İkinci Dünya Savaşı sırasında askıya alınan Gulaglar'da milyonlarca insanın öldürüldüğünden uluslararası toplum çok sonraları haberdar oldu. 1960'larda Endonezya'da ABD tarafından desteklenen Hükümet tarafından yüzbinlerce komünistin öldürülmesi, Kamboçya'da Kızıl Kmerler tarafından 1970'li yıllarda milyonlarca insanın katledilmesi ya da 1988'de Irak'ın Halepçe kasabasında kimyasal silah kullanılarak binlerce insanın öldürülmesi gibi katliamlar, Soğuk Savaş döneminde gerçekleşen ve iki kutuplu dünyada uluslararası toplumun yaşadığı bölünme nedeniyle müdahale imkânının bulanamadığı vakalardı. Soğuk Savaş'ın hemen ardından ise, Yugoslavya'nın dağılmasıyla başlayan Bosna Savaşı sırasında Avrupalı devletlerin takındığı "tarafsız tutum", kıtada İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen en büyük katliama sahne oldu; Bosna'da on binlerce insan öldürüldü, milyonlarca insan yerinden edildi. 1994 yılında Ruanda'da gerçekleşen

soykırım ise, insan hakları aktivistlerine dünyanın neresinde olursa olsun, bu tür katliamlara karşı çok geç kalmadan harekete geçilmesi gerektiğini gösterdi. Bu anlamda Türkiye toplumu da, Suriye'de yaşananlara sessiz kalamaz. Hâlihazırda demokrasiye sahip olduğunu iddia eden bir ülkenin, binlerce insanın yaşamını yitirdiği bir iç savaş karşısında komşu bir ülke olmasa bile tepki göstermesi gerekirken, aynı zamanda yüzbinlerce mülteciye ev sahipliği yapan Türkiye'de iktidar, muhalefet ve STK'lar başta olmak üzere, tüm toplumun Suriye'deki katliamın sona ermesi için ortak bir çalışma yürütmesi gerekmektedir. Bu bağlamda;

- Türkiye hükümeti, uluslararası kamuoyunda büyük takdir gören Suriyeli mültecilere sağladığı imkânları sürdürmeli ve BM ve diğer uluslararası insani yardım kuruluşlarının kamplara erişimindeki her türlü kısıtlamayı kaldırmalıdır.
- İç savaşın uzaması ile Suriyeli mültecilerin (mültecilerin yoğun olarak bulunduğu sınır kentleri başta olmak üzere) yerel halkla arasında oluşmaya başlayan gerginlik ve çatışmaların önünü kesmek gerekmektedir. Bunun için hükümet, yerel yönetimler, medya ve STK'ların işbirliği içerisinde çalışma yürütmesi ve bu insani krizi Türkiye'deki iç siyasi çekişmelerden olabildiğince uzak tutması elzemdir.
- Suriye'de işlenen insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının ortaya çıkarılması için Türkiye'deki insan hakları örgütleri başta olmak üzere, STK'lar önemli rol oynayabilirler.
- İşlenen insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının Türkiye kamuoyunda gündelik siyasi çekişmelerin uzağında ele alınması her geçen gün zorlaşmaktadır. Gerek Esed yanlıları ve gerekse de muhalif kesimlere destek verenler, işlenen suçlar karşısında öncelikle zulmün kendisinden çok kim tarafından gerçekleştirildiğine bakıp acıları yarıştırmaktadırlar. Bu durum, Suriye'de işlenen suçların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini ve sorgulanmasını engellemektedir.
- Suriye'deki mezhepler arası çatışmanın önüne geçmek için Hükümet ve Meclis'te grubu bulunan muhalefet partileri başta olmak üzere, tüm kesimler kapsamlı çalışmalar yürütmelidirler.

YAVUZ GÜÇTÜRK

SETA Hukuk ve İnsan Hakları Direktörlüğünde çalışan Yavuz Güçtürk, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Tarih bölümünden mezun oldu. Aynı bölümde "1909 ve 1931 Basın Kanunlarının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi" başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. 2003 yılından itibaren insan hakları alanında çeşitli sivil toplum örgütlerinde raportör ve uzman olarak çalıştı. Halen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi bölümünde doktora çalışmasına devam ediyor. Aynı zamanda 2010 yılından beri Çankaya Üniversitesinde tarih dersi veriyor.

RAPOR

İNSANLIĞIN KAYBI

SURİYE'DEKİ İÇ SAVAŞIN İNSAN HAKLARI BOYUTU

YAVUZ GÜÇTÜRK

Mart 2011'den beri, hemen yanı başımızda, Suriye'de, tarihin en büyük insanlık dramlarından birine utanç içerisinde tanıklık etmekteyiz. Aslında insan hakları sicili eskiden beri kötü olan Suriye Baas rejimi, Arap Baharı sonrası ülkede başlayan ve demokrasi ve özgürlük taleplerini yükselten gösterilere her zamanki gibi aşırı şiddet kullanarak karşılık verdi ve gerçekleştirdiği ağır hak ihlalleriyle, barışçıl gösterilerin isyana ve ardından da silahlı mücadeleye dönüşmesine neden oldu.

Bir iç savaşın yaşandığı Suriye'de, sadece insan hakları ihlal edilmiyor; gözlerimizin önünde insanlığa karşı suçlar işleniyor. Ne var ki, insanlık, kimyasal silahların kullanıldığı, en acımasız işkence yöntemlerinin fütursuzca uygulandığı bu içler acısı tabloyu, seyretmekten dahi vazgeçmiş durumda.

Bu çalışma, Mart 2011'den bugüne Suriye'yi ve Suriye'de yaşanan iç savaşı siyaset, ekonomi ya da uluslararası ilişkiler perspektifinden değil, insan hakları açısından değerlendiriyor. Artık birer istatistiki veriye dönüşmüş Suriyeli insanların acılarından kesitler eşliğinde bir Suriye fotoğrafı çekmeye, farklı belgelerde yer alan vakaları bir araya getirerek tarihe not düşmeye çalışıyor. Ve elbette Suriye'de yaşanan acıların tamamına yer ver(e)mediğinin de farkında olarak...

SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Nenehatun Caddesi No:66, GOP, Çankaya
06700 Ankara, TÜRKİYE
Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90
www.setav.org | info@setav.org

9 786054 023332